

Vytautas Valentinas Česnulis

*Tarp ežerų
ir girių*

Vytautas Valentinas Česnulis

TARP EŽERŲ IR GIRIŲ

Girežerio kaimo istorija

VYTAUTAS VALENTINAS ČESNULIS

TARP EŽERŲ IR GIRIŲ

Girežerio kaimo istorija

VORUTA
Trakai, 2016

UDK 94(474.5)

Če441

Knygos leidybą parėmė
Varėnos rajono savivaldybė (meras *Algis Kašėta*,
administracijos direktorius *Alvydas Verbickas*),
savo lėšomis prisidėjo Girežerio kaimo bendruomenė
(pirmininkas *Algirdas Juškevičius*)

1 viršelyje –
Tai gražiai žaliuoja Girežeris...
Algirdo Juškevičiaus nuotr.

4 viršelyje –
Algirdo Juškevičiaus medžio skulptūros:
„Pergalės angelas“ ir
„Šv. Kazimiero pasirodymas prie Dauguvos“

Įžanga

Nedidelis, jokiais išskirtiniais istoriniais ar kitokiais įvykiais nepasižymėjęs mūsų kaimas nesulaukė didesnio atspindžio informacinėje literatūroje. Be to, kai kuriuose enciklopediniuose leidiniuose žinios apie kaimą nėra tikslios.

Daugiatomio lenkiško leidinio „Lenkijos Karalystės ir kitų slavų kraštų geografinis žodynas“ t. II p. 573 rašoma:

„**Girežeris** (*Girażery*), valstybinis kaimas prie Žiežulio ežero ir Derėžnyčios upės, Trakų aps.[kritis], 4 administracinė apygarda, 60 varstų nuo Trakų, 7 kiemai, 71 gyventojas katalikas (1866 m.). Pro tą kaimą praeina geležinkelis.“ Kaimas dar vadinamas valstybiniu, nors jau 20 metų baudžiavos nebuvo.

„Lietuviškosios enciklopedijos“ (t. 9, Kaunas) p. 42 skaitome:

„**Giražeris** 1) Trakų aps.[kritis] Varėnos val.[sčiaus] k.[aimas], 1938 [m.] 14 ūkių, 84 gyv.[entojai]. 2) Buv. Lydos aps. Kanevos val. k. tarp Ilgio ir Žiežulio ežerų.“ Tarsi būtų du Girežeriai!

„Mažoji lietuviškoji tarybinė enciklopedija“, t. I (Vilnius, 1966, p. 568):

„**GIREŽERIO MIŠKAS** – miškas Varėnos rj., 3 km į v.[akarus] nuo Varėnos. Priklauso Varėnos miškų ūkio Giraitės girininkijai. Plotas 1190 ha. *Druskininkų–Varėnos miškų* masyvo dalis.“

Prie Varėnos, dabar pirmojo Derėžnyčios tvenkinio vandenų apsuptas, stūkso pušimis apaugęs kalnas. Jame anksčiau susikirsdavo varėnių (Varėnos I arba Senosios Varėnos gyventojų) ir Girežerio žemės. Vietos žmonės kalną seniau vadino Aukštakalniu, o literatūroje kai kur jis vadinamas Girežerio piliakalniu. Tačiau pasak archeologų, jokios pilies ant jo niekada nebuvo ir piliakalnio vardas kalnui tekęs tik dėl jo formos.

Sodžiaus apylinkių smėlingose pašlaitėse ir miškuose auga įvairių medingų ir vaistinių augalų. Algirdo Juškevičiaus darželyje pražydo pasėta reta, nykstanti, į Lietuvos Raudonąją knygą įrašyta žolė – pajūrinė zunda, šiaip jau aptinkama tik Kuršių nerijos kopose arba auginama gėlynuose.

Girežerio istorijos ir buities faktų nemažai esama V. V. Česnulio knygose „Moliadugnis ir jo apylinkės“ (2007, 2008) ir „Poringė apie Mergežerio sodžią“ (2011). Tačiau dėl ne itin didelių tų knygų tiražų jų turinys nedaug kam žinomas. Šioje knygoje tie aprašymai iš esmės pasikartoja, nors ji yra išsames-

nių žinių apie kaimo praeitį ir jo žmones sankaupa, paremta didesniu skaičiumi istorinių šaltinių. Jų informaciją gerokai papildė liudininkų pasakojimai.

Šaltiniuose tų pačių žmonių vardai ir pavardės, pirmiausia dėl istorinių sąlygų, kartais rašomi skirtingai. Jie palikti beveik netaisyti, nes skaitytojas juos, ypač savo giminių ar kaimynų įvardijimus, sugebės suprasti ir atskirti be didesnių aiškinimų. Pvz., Admo Dvarecko pavardė skirtingai rašyta net 5 atvejais.

Datos iki 1915 m. rudens yra pagal Julijaus kalendorių, vad. senuoju stiliumi. Tarmiškai kietai tariamas garsas l rašomas ł, pvz., rūtelė. Ne apie visus sodžiaus istorijos tarpsnius patikimų žinių yra vienodai, todėl ir knygos dalys informacijos gausa skirtingos. Gaila, tačiau jau nėra kam atpažinti kai kurių nuotraukose esančių žmonių.

Knyga parengta bendradarbiaujant su Girežerio kaimo bendruomenės pirmininku **Algirdu Juškevičiumi**. Jis rūpinosi knygos išleidimo finansais, nuotraukomis iš girežeriškių susitikimų 2007 ir 2015 metais bei kt. Rimta talkininke laikytina **Ona Dvareckaitė-Skamarakienė**, prisidėjusi pasakojimais iš senosios kaimo buities, vietovardžių sąrašu ir nuotraukomis. Savos kūrybos eilėraščių ir pasakojimų pluoštą pateikė **Marijona Korpytė-Leonavičienė**. Dokumentų apie savo motiną Oną Naujūnienę parūpino **Marija Naujūnaitė-Dancevičienė**. Vertingų senų dokumentų bei nuotraukų gauta iš **Gedimino Šinkūno**. Nuotraukų davė **Marija Karpytė-Liaukevičienė** iš Druskininkų ir **Stasė Kašėtienė**. Medžiagą persiųsti stengėsi **Renata Skamarakaitė-Česnulevičienė**. Visų šių talkininkų parama labai padėjo knygai atsirasti.

Aplinka ir sodžiaus pradmenys

Dabartinio Girežerio apylinkėse pirmieji žmonės galėjo apsigyventi prieš kokius 9 tūkst. metų, ištirpus paskutinio apledėjimo ledynams. Tai buvo vėlyvojo paleolito arba senojo akmens amžiaus antrasis laikotarpis, archeologų vadinamas Pabaltijo Madlenos laikotarpiu. Pirmieji žmonės buvo medžiotojai ir gamtos gėrybių – vaisių, uogų, grybų, valgomųjų šaknų, paukščių kiaušinių ir kt. – rinkėjai. Ilgalaikių pastovių gyvenvenčių tie žmonės dar neturėjo: išmedžiojus žvėris ar išsekus kitoms gamtoms gėrybėms, jie keldavosi kitur. Praeities tyrinėtojai akmens amžiaus žmonių stovyklų radę prie Girežerio ir jo kaimynystėje: prie Mitraukos, Ilgio ežero, Mergežerio... Rasta mezolito – viduriniojo akmens amžiaus, 8–5 tūkst. metų prieš mūsų erą, – strėlių antgalių ir kitų smulkių dirbinių. Girežerio ir jo kaimynų apylinkėse gana gausu pirmųkščio žmogaus įrankiams ir ginklams pasigaminti reikalingo mineralo – titnago.

Pirmasis žinių apie seniausius mūsų krašto gyventojus pateikė Nočioje gyvenęs Vandalinas Šukevičius (*Szukiewicz*, 1852 – 1919) XX a. pradžioje. Knygos šaltinių ir literatūros sąrašė nurodė V. Šukevičiaus darbų įklijose – Vilniaus gubernijos pietinės dalies archeologiniuose žemėlapiuose pažymėta, jog prie Žiežulio bei Ilgio ežerų ir Girežerio, apie Varėną (prie plento netoli tariamojo piliakalnio) ir Moliadugnį būta akmens amžiaus žmonių gyvenviečių, rasta to laikotarpio akmens dirbinių (netoli Mergežerio radęs akmeninį kirvuką). Vėliau Varėnos apylinkių gyventojų priešistorines stovyklas tyrinėjo lenkų archeologas Zigmuntas Gliogeris (*Gloger*, 1845–1910), Konstantinas Jablonskis (1892–1960) ir jo duktė Rimutė Rimantienė (g. 1920 m.).

Keturias akmens amžiaus gyvenvietes netoli Girežerio atradęs archeologas Egidijus Šatavičius. Jas apibūdinęs apžvalginiuose rašiniuose, išspausdintuose leidinių serijoje „Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje...“ (žr. šaltinių ir literatūros sąrašą knygos gale).

Girežerio senovės gyvenvietė 1 yra apie 300 m į pietvakarius nuo Derėžnyčios pralaidos kelyje Senoji Varėna–Varėna, Derėžnyčios dešiniojo kranto vingyje, ant aukštos viršutinės terasos. Gyvenvietė užima apie 360 x 200 m dydžio miško plotą. Jį kerta elektros perdavimo linijos ir kelios kvartalinės; gyvenvietės kultūrinis sluoksnis pažeistas.

Senovės gyvenvietė 3 yra apie 700 m į vakarus ir pietvakarius nuo Derėžnyčios pralaidos kelyje Senoji Varėna–Varėna, apie 1,4 km nuo Girežerio rytinio pakraščio, apie 1,04 km į šiaurės vakarus nuo kelio Varėna–Marcinkonys ir keliuko į nuotėkų valymo įrenginius sankryžos. Gyvenvietės, užimančios apie 130–160 x 110 m miško ploto, būta gana stačioje terasomis kylančioje buvusio ežero pakrantės dalyje su gilia griova iš šiaurės į pietus. Gyvenvietę archeologas surado 1998 m. Įvairiuose žemės paviršiaus praardymuose gausiai aptikta smulkių titnago dirbinių. Jie datuoti mezolito – neolito pirmosios pusės laikotarpiu.

Senovės gyvenvietė 4 yra apie 700 m į šiaurės rytus nuo Girežerio kaimo šiaurrytinio pakraščio, apie 1,1 km nuo Žiezulio ežero, buv. tvenkinio (prūdo) šiaurinėje pakrantėje ir Derėžnyčios kairiajame krante. Žmonėms įsikurti pasirinkta gana stati terasuotai kylanti pakrantė. Gyvenvietė užima apie 100 x 100 m dydžio miško plotą. Archeologinis objektas priskirtinas smėlinių gyvenviečių tipui.

Knygos apie archeologinius tyrinėjimus 2008 metais p. 498 rašoma:

„Gyvenvietę 4 autorius surado 2006 m., žvalgdamas Derėžnyčios pakrantes. Tada kertant mišką padarytuose žemės paviršiaus praardymuose aptikta smulkių titnago radinių. Tarp titnago radinių gausu nuoskalų, pavienių skelčių, aptikta ir keletas dirbinių bei skaldytinių. Titnago dirbiniai gaminti iš aukštos kokybės žaliavos. Naudotas vietinis pilkos spalvos titnagas, taip pat aptikta ir raudono titnago (su raudonais siūleliais), kurio išeigos kol kas lieka nežinomos (spėjama, kad yra Pietų Lietuvoje).“ „Gyvenvietėje surasti titnago radiniai datuoti mezolito – neolito I pusės laikotarpiu, o jų kultūrinė priklausomybė dėl mažo ištirtumo kol kas lieka neaiški.“

Visas Girežerio žemėse buvusias akmens amžiaus gyvenvietes siūloma įrašyti į nekilnojamųjų kultūros vertybių registrą. Tačiau prieš tai dar reikėtų atlikti papildomus žvalgomuosius tyrimus.

Juozo Miškinio sodybą Girežeryje 1990 m. įsigijęs Gediminas Šinkūnas akmens amžiaus žmonių įrankių liekanų – titnago nuoskalų – rado savo darže. Radinius atidavė Lietuvos nacionaliniam muziejui.

Kaimų prototipai ėmė rasti tik pradėjus dirbti žemę ir auginti gyvulius. Tačiau nederlingos, smėlėtos dabartinio Girežerio žemės nelabai tiko žemdirbystei, ir vargu ar iki XVIII a. vidurio kaimo būta. Didelę Lietuvos dalį nusiaubė 1708–1711 metų maras. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės išdo rūmininko Motiejaus Gudžio 1712 m. balandžio 18 d. surašytame Varėnos girininkijos ir miestelio inventoriuje Girežerio, kaip ir Mergežerio bei Moliadugnio, nėra: šie sodžiai vis tiek būtų paminėti, jeigu jų gyventojai būtų ir išmirę. Tik inven-

toriuje pažymėta, kad Varėnos dvaro ežerai Žiezulis, Ilgis, Gryželis (Girežeris) ir mažasis Ešerinis (Mergežeris) netinka žvejoti dideliais vilktiniais tinklais: ežerai labai žolėti, seklūs, juose daug šiekštų.

Seniausi ir patvariausi lietuvių kalbos vietovardžiai yra vandenvardžiai (hidronimai). Girežeris, ežero vardas, davė vardą prie jo įsikūrusiam kaimui. Ežero vardas sietinas su giria, dideliu mišku, kitaip tariant, Girežeris reiškia tarp girių ar girioje esantį ežerą. Nieko stebėtino: juk ežerėlis yra kadaise čia plytėjusios didžiulės Perlojos girios pakraštyje; o šiaurės rytuose, už Derėžnyčios upelio, driekėsi kita didžiulė – Varėnos – giria. Beje, ežerų, kaip ir kaimų, tokiu vardu Lietuvoje daugiau nėra, nors su giriomis susijusių vietovardžių yra gana daug. Vandenvardžiai – tik upeliai: Girelė – prie Giedraičių Molėtų r. ir Pušaloto Pasvalio r.; Giralė – prie Skaudvilės Tauragės r.; Girija – netoli Nemėnčinės; Girauda – irgi Pasvalio r.; Girotakis – prie Krakių Kėdainių r.; Girupis – ties Babtais Kauno r., prie Kelmės ir Luokės Telšių r. Kaimai ir miesteliai: bent kelios Giraitės (dvi – Varėnos r.), Girelės (Pasvalio ir Kaišiadorių r.), Girėnai (Šakių ir Vilkaviškio r.), Girionys Kauno r., Girkalnis Raseinių r. ir t. t.

Ežero vardas yra pirminis. Tik Aleksandras Vytautas Zajančkauskas su Jonu Jaunučiu Savicku „Vorutos“ laikraščio 1913 m. Nr. 5 straipsnyje „Vorutos paslaptis“ Girežerio ežerą perkrikštiję į Bedugnį (!). Savickas, matyt, buvo girdėjęs žmonių pasakymą, kad Girežerio ežeras be dugno. Taip yra dėl to, kad vanduo dengia storą kreidingo dumblo sluoksnį. Pasakojama, jog nežinia kada sodžiaus vyrai sumanę išmatuoti ežero gylį. Įsiyrę valtimi į ežerėlio vidurį ir įkišę šatrą (kartį), bet ta smigusi kaip per košę. Prie tos šatros pririšę kitą, tačiau kieto dugno vis tiek nepasiekę... Buvo taip ar nebuvo, bet naujieji „tyrinėtojai“ ežero ypatybę pavertė jo vardu.

Seniausias žinomas dokumentas, kuriame minimas Girežerio kaimas, yra Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos rankraštyne saugomas lenkiškai surašytas Varėnos seniūnijos 1785 m. mokesčių inventoriус. Kadangi sodžiuje jau buvo žmonių pastatai ir įdirbti laukai, todėl galima manyti, kad Varėnos dvarui priklausęs kaimas pradėjo kurtis apie XVIII a. vidurį, Lietuvos ir Lenkijos bandros valstybės – Abiejų tautų respublikos (Żečpospolitos) saulėlydyje (jos pirmasis padalijimas įvyko 1772 m.). Tad Girežeriui gali būti apie pustrėčio šimto metų.

1785 m. inventoriuje užrašyti 4 Girežerio dūmai arba kiemai (dūmas – feodalinių laikų valstiečio sodyba su žmonėmis ir žeme; viename dūme galėjo būti ir kelios, dažniausiai vedusių brolių ar žentų, šeimos). Pasak inventoriaus, pirmieji žinomi sodžiaus gyventojai buvo: 1) Stanislovas Leikauskas, vedęs, bevaikis, gyvenęs su vedusiu bevaikiu svainiu; 2) Kazimieras Venciūkonis, ve-

dėš, ir jo žentas Baltramiejus Dvareckas (*Dworacki*, vėlesniuose dokumentuose *Dworzecki*); 3) Stanislovas Makselė, vedęs, jo brolis Motiejus (18 m.), taip pat 12 m. Andrius ir 9 m. Tomas Makselės, tik neaiški abiejų vaikų giminytė su Stanislovu ir Motiejumi; dar buvo 11 m. patėvio sūnus Petras Naujalis, tačiau nerašoma, kam buvo patėvis jau miręs ir sūnų palikęs kažkoks Naujalis; 4) ūkio valdytojas Jurgis Tercila, gyvenęs su motina ir mažesniaisiais broliais – Stanislovu (5 m.) ir Baltramiejumi (2 m.); dar buvo Tercilos sesers sūnus Petras (jo pavardės nėra). Sodžiuje gyveno 13 vyriškos lyties žmonių.

Tenka paaiškinti kai kuriuos senųjų dokumentų užrašymus. Gana dažni įrašai „vedęs“, bet „bevaikis“ reiškia, kad minimas vyriškis neturi nė vieno sūnaus, nes tiek senuosiuose inventoriuose, tiek vėlesniuose rusų valdžios revizijų sąrašuose fiksuoti tik vyriškos lyties šeimų nariai. Jeigu kartais paminimos žmonos, tai be vardų; be to, ne visada aišku, ar žmonos dar gyvos. Dukterys, kaip ir kitos moterys, į gyventojų apskaitą neįėjo. Todėl nežinoma, kiek žmonių iš tikrųjų 1785 m. gyveno Girežeryje, tačiau jų skaičius vargu ar siekė 30-tį. Kaip matome, kaime dar nebuvo vėliau gausesnių pavardžių – Ščesnulevičių ir Paulauskų.

Tačiau iš kur kilę pirmieji kaimo gyventojai? Turėkime omeny, kad valstietis baudžiauninkas pats pasirinkti gyvenamosios vietos negalėjo. Jį, kaip gyvąjį inventorių, dvaras bet kada galėjo įkurdinti kur panorėjęs, kur jam atrodė ekonomiškai parankiau. Į tris po didžiojo maro įsteigtus mūsų sodžius – Girežerį, Mergežerį ir Moliadugnį – pirmieji gyventojai, atrodo, atkelti nuo Ūlos ir toliau buvusių kaimų, kur tarp miškų ir atokiau nuo svarbesnių kelių gyvenusius žmones maro rykštė buvo mažiau palietusi. Šitokį spėjimą patvirtintų mūsų ir anuose kaimuose paplitusios vienodos žmonių pavardės ir pravardės. Tarp Girežerio Dvareckų buvęs pasakojimas, kad jų protėviai atsikėlę kažkur nuo Druskininkų. Irzokais vadinti Miškiniai gyveno Mančiagirėje, o paskui ir kitur. Pasak Varėnos girininkijos ir miestelio 1712 m. inventoriaus, Žiūruose per marą miręs Jonas Ščesnulevičius-Marčiulis, o jo trys sūnūs išklydę nežinia kur; tie sūnūs galėję duoti pradžią Mergežerio ir Perlojos, o vėliau Girežerio ir kitų kaimų Marčiuliams – Ščesnulevičiams (Česnulevičiams) ir Česnuliams bei Česnulaičiams.

Varėnos dvarui priklausiusio Girežerio gyventojai – valstiečiai baudžiauninkai privalėjo per savaitę atlikti dvi dienas lažo, o per metus – 6 gvoltus (gvoltai – valstiečių feodalinė prievolė dvarui per darbymetį ar specialioms darbams). Per javapjūtę į gvoltus privalėjo eiti visi, kiek pirkioje buvo tinkamų darbui, išskyrus vieną iš jų, paliekamą saugoti namus nuo ugnies. Mokestį pinigais arba natūra – činšą – žemės savininkui reikėjo sumokėti iki šv. Martyno

(lapkričio 11 d.), o padūmę (dūmo, kiemo mokestį) – dviem ratomis iki kovo 1 d. ir rugsėjo 1 d. Padūmė mokėta už vyriškos lyties asmenis – nuo kūdikio lopšyje iki nuo pečiaus nenulipančio senio. Anot 1785 m. inventoriaus, bičių turėję valstiečiai privalėjo dvarui mokėti po 15 grašių už kelmą, esantį pagal kažkokių ankstesnių metų surašymą, ir po 7,5 grašio už kelmą naujų bičių. Kur buvo bitės – prie namų ar miškų drevėse, – nerašoma. O drevių Girežerio apylinkėse būta: juk Marčiulių daržai buvę ne kur kitur, o Po drevele vadintoje pakalnėje; būta drevių prie Ilgio ežero ir kitur. Be čišo kiekvienam valstiečiui reikėjo duoti dvarui metinę duoklę: dvi vištas, 20 kiaušinių ir du vainikus džiovintų grybų (baravykų; vainike 60 – kapa – grybų). Jeigu duoklės neduos natūra, tai mokės pinigais: už dvi vištas – 16 grašių, už 20 kiaušinių – 6 grašius 2 šilingus (grašių sudarė 3 šilingai), už du vainikus grybų – 4 grašius. Be to, dar buvo duoklė vaitijai (valsčiui): 2 vištos, 20 kiaušinių ir kažkiek žąsų pūkų; pinigais išreikšta ši duoklė buvo tokia pati kaip ir dvarui, tik žąsų pūkai vertinti 10 grašių. Arklį turėjęs valstietis savo dienų sąskaita privalėjo per metus keturis kartus važiuoti į Vilnių ar kur kitur dvarui paliepus, neišsisukdamas nuo lažo.

1785 m. Girežeryje buvo 18 apmokestinamų kinkomų gyvulių: 4 arkliai ir 14 jaučių. Sodžius mokėjo 48 auksinus (1 auksinas – 30 grašių) čišo, 18 grašių padūmės ir 3 auksinus 15 grašių už bites. Pinigais išreikšti visi mokesčiai sudarė 73 auksinus 1 grašį 2/3 šilingo.

Kiti du seniausieji dokumentai, kuriuose rašoma apie Girežerį, yra buvusios Daugų parapijos įvairių luomų ir abiejų lyčių gyventojų 1795 m. sąrašas bei 1798 m. Varėnos seniūnijos inventorių. Juose žinios apie mūsų sodžių panašios į 1785 m. inventoriaus žinias, nors pastebimi ir kai kurie prieštaravimai, ypač dėl žmonių amžiaus, giminytės ryšių ir pan.

Buv. Daugų parapijos gyventojų 1795 m. sąraše Girežerio ir Moliadugnio gyventojai surašyti kartu – iš viso 7 kiemai, kuriuose gyveno 13 vyrų ir 18 moterų. Galima numanyti, kad sąraše minimi Leikauskas, Venciukonis, Naujalis ir Dvareckas yra Girežerio gyventojai. 30-mečio Baltramiejaus Dvarecko, Andriaus šeima tokia: 26 m. žmona Kotryna, 6 m. sūnus Kazimieras, 2 m. duktė Rozalija ir 40 m. brolis Motiejus. Makselės persikėlę į Moliadugnį. Prie Girežerio gyventojų prirašyta kampininko Andriaus Matulevičiaus šeima, nors iš tikrųjų ji gyveno Moliadugnyje.

Pagal Varėnos seniūnijos 1798 m. inventorių Girežeryje buvo 4 dūmai: Stanislovo Leikausko, Jokūbo Kašėtos, Petro Naujalio ir Baltramiejaus Dvarecko. Surašant Dvarecko šeimą, raštininko aiškiai pripainiota: Baltramiejui ir žmonai Kotrynai atitinkamai tik po 23 ir 20 metų, o sūnams Motiejui ir

Kazimierui po 11 ir 9, dukrai Rozalijai 5 metai; kartu gyvenusi 20-metė Baltramiejaus sesuo Ieva. Iš viso kaime 9 vyrai ir 10 moterų. Arklių niekas nelaikė. Buvo sodžiuje 10 jaučių (4 Dvarecko). S. Leikauskas turėjo 8, o B. Dvareckas 1 kelmą bičių. Lažas dvarui, gvoltų skaičius nepasikeitė. Taisyti kelių, tiltų, dvarų pastatų valstiečiai privalėjo eiti iš eilės savo dienų sąskaita. Dvaro nakties sargyba irgi pagal seną paprotį – kiek dvarui reikia. Tebebuvo 4 kelionės per metus į Vilnių ar kitur. Atsiskaitymo už duokles ir mokesčius tvarka nepasikeitusi. Girežeris mokėjo 42 auksinus činšo. Padūmės mokestis suvienodintas ir smarkiai padidintas: 9 auksinai 3 grašiai, nesvarbu, kiek dūmė gyveno žmonių, turėta gyvulių ar kito turto (nuo 1795 m. šis mokestis vadinosi pagalvės mokesčiu ir imtas iki 1887 m. nuo kiekvienos revizinės sielos – privilegijuotam luomui nepriklausiusio vyriškos lyties žmogaus). Pasikeitusi ir metinė duoklė dvarui: šalia seno skaičiaus vištų, kiaušinių, grybų atsiradę 1 vežimas šieno, 1 svaras tinklo ir 3 kapos skiedrų stogams dengti. Taigi baudžiavinis valstiečių išnaudojimas, palyginus su 1785 m., padidėjęs.

Visuose trijuose XVIII a. pabaigos dokumentuose nerašoma, kiek žemės dirbo valstiečių ūkiai ar kiek kitokių naudmenų buvo jų žinioje. Plotu Lietuvoje didžiausiam (daugiau kaip 72 tūkst. hektarų arba maždaug 720 kv. kilometrų) Varėnos dvarui priklausęs Girežeris su Mergežeriu ir Moliadugniu sudarė vieną Mergežerio kaimo bendruomenę. Pagal to meto administracinį padalinimą ši bendruomenė priskirta Varėnos seniūnijos Varėnos vaitijai. Po Lietuvos ir Lenkijos III padalinimo (1795 m.) Mergežerio kaimo bendruomenė priklausė Trakų apskrities Varėnos valsčiui ir 4-tam policijos rajonui.

XIX amžius

Varėnos dvarą ilgokai valdė iš Lenkijos į Lietuvą atsikėlę didikai Bžostovskai. Nors dvaras rusų caro 1805 m. vasario 5 d. įsaku valdyti iki gyvos galvos atiduotas admui Pavlui Čičagovui, tačiau Varėnos seniūno pareigas kurį laiką dar užėmė grafas Mykolas Bžostovskis. Jis iš vienos pusės ir Mergežerio bei Girežerio valstiečiai iš kitos (Moliadugnio praleistas) 1806 m. sausio 6 d. pasirašė susitarimą dėl prievolių dvarui atlikimo. Kryžiuokius pabrėžė 23 valstiečiai, iš jų neva nuo Girežerio: Motiejus Sčesnulevičius, Jokūbas Kašėta, Petras Naujalis, Baltramiejus Dvareckas, Andrius Makselė, Laurynas Miškinis ir Kazimieras Leikauskas.

Admirolas Čičagovas Varėnoje niekada nebuvo, jo vardu dvarą valdė vietininkai. Dėl Čičagovo vietininko Ivano Perkovskio daromų skriaudų Varėnos seniūnijos valstiečiai ne kartą skundėsi aukštesnei valdžiai.

Seniūnijos valstiečių įgaliotas, 1810 m. lapkričio 25 d. Vilniaus generalgubernatoriui M. Kutuzovui skundėsi Andrius Kriaunelis (beraštis, už jį pasirašė kažkoks Vincentas). Mat valdytojas Perkovskis, surinkęs mokesčius už 1810 m., rinko juos antrą kartą, atiminėjo iš valstiečių žemę, gyvulius, medų, vertė vežti jo parduotą mišką ir kt.; žmonės su arkliais nebūdavo namuose nuo 2 iki 6 savaitių. Dvaro valdytojas valstiečius vasaros dabams išnuomodavo kitiems dvarininkams. Bent 11-kos kaimų, tarp jų Mergežerio ir Girežerio, valstiečiai atlikinėjo dvigubas prievoles. Iš neįgalinčių mokėti už keliones į Vilnių ar kitur, atiminėti paskutiniai švarkai ir kirviai, todėl daugelis kaimiečių buvo priversti mesti namus ir slėptis nežinia kur.

Vilniaus gubernijos valdybai dvaro valdytoju Perkovskiu 1810 m. gruodžio 31 d. skundėsi Varėnos miestelio ir Smalninkų, Jakėnų, Barčių, Palkablio, Giraitės, Molių, Kamorūnų, Dainavos, Zervynų, Mančiagirės, Žiūrų, Trakiškių, Mergežerio, Girežerio, Moliadugnio, Marcinkonių, Randamonių, Kapiniškių ir Darželių kaimų valstiečiai. Nuo Girežerio skundėsi Baltramiejus Dvareckas ir Petras Naujalis. Nuo Moliadugnio kryžiuokius pabrėžė Laurynas Miškinis ir Andrius Makselė, nuo Mergežerio – 11 asmenų. Visų kaimų atstovų – 138 valstiečių, tarp kurių nebuvo nė vieno mokėjusio pasirašyti, kryžiuokius savo parašu patvirtino kažkoks Motiejus Paškovskis (Poškus?).

Po 1812 m. karo su prancūzais admirolas Čičagovas pateko į caro nema-
lonę ir išvyko gyventi į užsienį. Caro įsaku Varėnos dvaras 1834 m. balandžio
17 d. paimtas valstybės išdan, paskui iki admirolo gyvos galvos atiduotas val-
dyti įvairiems asmenims.

Šiek tiek žinių apie XIX a. pradžios Girežerio gyventojus esama Varėnos I
bažnyčios metrikuose (sodžius priklausė Varėnos parapijai). Tiesa, ne visos
tos žinios patikimos. Girežerio gyventojais keliskart pavadinti Mergežerio
žmonės, kai kada netgi pavardės užrašytos klaidingai (pvz., Mergežerio La-
niauska vadinami Lasickais); to paties žmogaus vardas vienur toks, o kitur
kitoks. Kai kur rašoma, kad kapinės buvusios Girežeryje, o ne Mergežeryje.
Žinias pateiksime jų netikslinę, o pasikliaudami metrikų įrašais.

Tikra, kad Juozui Paulauskui ir Reginai Kašėtaitei 1804 m. gruodžio 11 d.
gimė sūnus Tomas. 1801 m. sausio 23 d. girežeriškė Marijona Čarnekytė (?)
susituokė su Kazimieru Karpavičiumi iš Trakiškių, o 1807 m. vasario 14 d. –
žentuosna atėjęs Jonas Jaskonis ir Kotryna Naujalytė; 1809 m. rugsėjo 24 d.
pastariesiems gimė dukra Rozalija (mergytė krikštijo kunigas Steponas Ged-
gaudas). Kristupui Gudaičiui 1805 m. balandžio 17 d. gimė duktė Ieva; apie tą
laiką Jokūbas Kašėta ir Magdė Miškinytė susilaukė sūnaus Kristupo. Mykolui
Lasickui ir Ievai Puodytei 1807 m. birželio 26 d. gimė sūnus Mykolas, o 1809
m. kovo 3 d. Kazimierui Kamarauskui ir Liudvikai Laniauskaitei – sūnus Juo-
zas. Pasak įrašų metrikų knygoje, Girežerio gyventojas Norbertas Dolomba-
vičius 1804 m. sausio 10 d. susituokė su Kristina (ar Kotryna?) Černiauskaite;
1807 m. spalio 30 d. jiedviem Mergežeryje gimė sūnus Kazimieras; 40 metų
N. Dolombavičius 1810 m. rugpjūčio 11 d. mirė Girežeryje; palaidotas tą pačią
dieną. Mirimo metrikų knygoje rašoma, kad 1809 m. sausio 20 d. Girežeryje
mirė ir tą pačią dieną palaidotas 80-metis Girežerio Marčiulių pradininkas
Motiejus Ščesnulevičius. Girežerin iš Mergežerio jis greičiausiai buvo atkeltas
su sūnumi Martynu.

Žmonių laidojimas tą pačią dieną – ne retenybė. Tik įvairūs didžiūnai,
vyskupai, dvarininkai būdavo laidojami kone po savaitės, už juos kasdien
laikius mišias ir t. t. Su mirusiu vargšu baudžiauninku ilgiau pabūti arti-
miesiems neleisdavo feodalinių prievolių našta. Tą pačią dieną laidoti maži
kūdikiai, pusamžiai žmonės ir sėniai. Laidoti kitą dieną būdavo paliekami tie,
kurie su šiuo pasauliu persiskirdavo ne rytą, o gerokai vėliau. Kažin, ar visiems
numirėliams ir karstus spėta sukalti? Tokioms skubioms laidotuvėms neprieš-
taravo katalikų bažnyčia.

1813 m. revizijos – pagalvės mokesčių mokančių ir rekrūtų prievolę atliekančių neprivilegiuotų luomų gyventojų vyrų surašymo žinios apie Girežerį ir Moliadugnį vėl pateiktos kartu. Girežeryje Stanislovas Leikauskas, Andriaus iš kampininkų perkeltas į valstiečius. Iš Mergežerio atkelti Sčesnulevičiai-Marčiuliai: Martynas (46 m.), Motiejaus sūnus, su vaikais – 19 m. Motiejumi ir 4 m. Simonu (pastarasis 1813 m. numirė); iš Mergežerio taip pat atkelti Martyno pusbroliai, dėdės (jo vardas nežinomas) sūnūs – broliai Bonaventūra (34 m.) ir Kristupas (27 m.); Bonaventūra turėjo 10 m. sūnų Stanislovą (žinia apie Bonaventūros ir Kristupo atkėlimą, atrodo, klaidinga: pagal 1816 m. reviziją 39 m. Bonaventūra Sčesnulevičius su žmona Magdalena ir 15 m. sūnumi Stanislovu gyveno Mergežeryje). Tebebuvo Baltramiejaus Dvarecko (48 m.) šeima: 14 m. sūnus Motiejus ir 8 m. Stanislovas; sūnus Kazimieras miręs 1806 m., o Baltramiejaus brolis Stanislovas pamiręs dar 1799 m.

Pagal 1816 m. revizijos žinias Girežeryje buvo 5 kiemai ir 33 žmonės.

Martynas Sčesnulevičius, Motiejaus (51 m.) su sūnumis Motiejumi (24 m.) ir Martynu (12 m.; 1813 m. jis buvo praleistas); Martyno žmona Rožė (47 m.) ir dukra Rožė (9 m.). Toliau: Juozas Paulauskas, Petras Naujalis, Stanislovo, Baltramiejaus Dvareckas (46 m.) su sūnumis Motiejumi (14 m.) ir Stanislovu (8 m.). Visų trijų vyriškos lyties Dvareckų amžius neteisingas (plg. su 1813 m. žiniomis); B. Dvarecko žmonai Kotrynai 47 m.

Anot 1819 m. papildomos revizijos, per surašymą 1818 m. Girežeryje praleisti Jonas Jaskonis ir Stanislovas Leikauskas, Jokūbo. Baltramiejaus Dvareckas jau miręs.

Teisę valdyti Varėnos dvarą iki admirolo Čičagovo gyvos galvos caras 1837 m. kovo 30 d. suteikė Pavardaunio dvarininkui Antanui Chmelevskiui (Kmieliauskui). Naujasis valdytojas nebuvo geresnis už admirolo vietininkus. Varėnos seniūnijos valstiečiai 1839 m. vasario 1 d. rašė Rusijos imperatoriaus kanceliarijos 5 skyriaus valdininkui A. Arcimovičiui: skundėsi, kad pažeidinėjamos 1798 m. imperatoriaus nustatytos prievolės. Be to, prie didelio kelio iš Vilniaus į Gardiną buvusią seniūniją vargino gausių pastočių poreikiai. Deja, valstiečių skundas nebuvo išgirstas. Dar daugiau, 1843 m. liepos 20 d. atvykęs Vilniaus valstybės turtų rūmų valdininkas ypatingiems pavedimams I. Lebelis nubaudė valsčiaus raštininką, mergežerišką Joną Vainilavičių ir Šarkiškų kaimo valstietį Motiejų Miliauską. A. Chmelevskis netgi paskyrė kitą valsčiaus seniūną – beraštį girežerišką Motiejų Dvarecką ir kitą valsčiaus raštininką. Tik nėra žinių, už ką M. Dvareckas įgijo tokią dvarininko malonę ir ar ilgai jis

buvo valsčiaus seniūnu. Vilniaus valstybės turtų rūmai spalio 14 d. raštininką J. Vainilavičių perdavė Trakų zemstvos (savivaldybės) teismui.

Varėnos dvaro valstiečiai 1847 m. kovo 9 d. prašyme Vilniaus valstybės turtų rūmams pageidavo juos paversti činšininkais (duoklininkais), kitaip tariant, vietoj lažo dvarui įvesti mokestį pinigais. Rusijos Valstybės turtų ministerijos 2 departamentas kovo 18 d. nurodė Vilniaus valstybės turtų rūmams, kad pagal caro 1846 m. gruodžio 30 d. įsaką reikia atlikti dvaro liustraciją (peržiūrą, patkrinimą). Varėnos dvaro valstiečiai lažininkai nuo 1848 m. balandžio 12 d. perkelti į činšininkų kategoriją, nors činšo klausimas galutinai sureguliuotas 1849 m., patvirtinus kitą, laikinąjį, Varėnos dvaro mokesčių inventorių (Valstybės turtų ministerija jį patvirtino kovo 28 d., o valstiečiai su juo supažindinti spalio 30 d.).

Po Čičagovo mirties 1849 m. valstybės išdo žinioje buvusį Varėnos dvarą Rusijos Valstybės turtų ministerija ir toliau išnuomodavo valdytojams, kurie nuo vargšų baudžiauninkų lupdavo devynis kailius.

Činšas (mokestis dvarui pinigais) ne ką palengvino valstiečių būklę. Prašymus bei skundus jie rašė ir toliau. Svarbiausia nepakeliamų mokesčių priežastis – nederlingos žemės. Sumažinti mokesčius Vilniaus valstybės turtų rūmų valstiečiai prašė 1850 m. balandžio 8 d., gruodžio 30 d. ir 1851 m. vasario 24 d. Prašyta piniginę duoklę sumažinti penktadaliu, o mokestį už bites visai panaikinti. Be to, po liustracijos valstiečiai skundėsi, kad jų žemės daugelyje vietų suskirstytos net į 20 rėžių. Taip buvę 17-oje kaimų, tarp jų Girežeryje, Mergežeryje ir Moliadugnyje. Mažiausiai – tik į 6 rėžius – žemės suskirstytos Voriškėse, Varėnos palivarke (būsimojoje Mitraukoje) – į 10 rėžių.

Pasak Varėnos valstybinio dvaro 1850 m. spalio 10 d. papildomos revizijos, Girežeryje buvo 8 kiemai.

Motiejus Sčesnulevičius, Martyno (58 m.), jo žmona (matyt, antroji) Marijona (36 m.), duktė Petronėlė (16 m.) ir sūnūs: Mateušas (28 m.), Petras, 1847 m. paimtas į rekrūtus, ir Antanas (20 m.). Mateušo žmonai Marijonai 25 m., dukroms – Onai 3 m., Agotai 1 m. Motiejaus broliai Martynas (46 m.) ir Jonas (41 m.; jo kažkodėl nėra 1816 m. revizijos žiniose) perkelti į Paručių kaimą. Jonas Paručiuose gyvena pas Martyną; abu šie broliai irgi turi vaikų: Martynas – Joną (24 m.), o Jonas – Petronėlę (8 m.), Lauryną (5 m.), Vincentą (1 m.); Jono žmona Marijona (30 m.). Martynas ir Jonas Sčesnulevičiai davė pradžių Paručių Marčiulių šakai. Saraše Motiejaus Sčesnulevičiaus šeimai klaidingai priskirtas į Mergežerį su sūnumi Simonu perkeltas Bonaventūros brolis Kristupas.

Juozas Paulauskas, Motiejaus (69 m.) su sūnumi Tomu (45 m.). Tomo žmona Ieva (46 m.), sūnūs Laurynas (18 m.) ir Petras (16 m.), dukterys Marijona (13 m.) ir Liucija (3 m.). Juozo brolis Pranciškus (56 m.) su žmona Marijona (62 m.) ir 9 m. sūnumi Pranciškumi.

Andrius Naujalis, Petro (51 m.), jo žmona Magdalena (43 m.). Sūnūs – Antanas (25 m.) ir Andrius (11 m.), dukterys – Rozalija (19 m.) ir Kristina (15 m.). Antano žmona Regina (25 m.). Šeimininko Andriaus Naujaliao brolis Juozas miręs 1840 m.; likę jo vaikai: 15 metų Rozalija ir 11 metų Motiejus.

Motiejus Dvareckas, Baltramiejaus (53 m.), jo žmona Marijona (54 m.). Sūnus Petras (24 m.) ir Petro žmona Kunigunda (16 m.). Du Motiejaus Dvarecko broliai mirę: Stanislovas 1838 m., o Kazimieras 1840 m. (?). Likęs visiškas našlaitis Kazimiero sūnus Kazimieras (7 m.; tėvo mirimo metai aiškiai klaidingi).

Pranas Lenkevičius, Jono, miręs 1849 m. Gyva jo žmona Marijona (58 m.). Sūnūs: Jokūbas (35 m.), perkeltas į Varėnos miestelį, Juozas (31 m.), irgi persikėlęs į Varėnos miestelį kaip Martyno Karpavičiaus žentas, Motiejus (20 m.) ir Jonas (8 m.). Duktė Rozalija (16 m.).

Jurgis Burokas, Jokūbo, miręs 1840 m. Likę jo broliai Ignotas (19 m.) ir Jurgis (13 m.); klaida: jie buvo Jurgio sūnūs.

Iš Mergežerio atsikėlęs Jurgis Ščesnulevičius, Bonaventūros (43 m.); žmonos nėra. Sūnus Stanislovas mirė 1842 m. Gyvi vaikai: Jonas (12 m.), Simonas (9 m.), Kasparas (8 m.), Marijona (20 m.), Magdalena (18 m.), Petronėlė (14 m.) ir antroji Magdalena (7 m.).

Juozas Kuvčikas (Kuvčina), Pranciškaus (41 m.), atvykęs iš Perlojos, kur gyveno pas Jokūbą Gudaitį, Kazimiero. Juozo Kuvčiko žmona Ona (25 m.), dukterys – Marijona (7 m.), Petronėlė (5 m.) ir Regina (2 m.).

Pagal Rusijos Valstybės turtų ministerijos 2-ojo departamento 1853 m. patvirtintą Varėnos dvaro iliustracijos projektą Girežeryje buvo 2,47 dešimtinės atsarginės žemės. Už ją nustatytas 49 kap žemės mokestis. Už tą mokestį atsarginė žemė atiduota sodžiaus valstiečiams.

1855 m. ir 1856 m. buvo parengti Varėnos valstybinio dvaro geografiniai inventoriai. Jiedu panašūs, nors žinios juose kai kur šiek tiek prieštaringos. Girežeryje 1856 m. buvę 5 valstiečių ūkiai.

Motiejus Ščesnulevičius, Martyno valdė 2,01 deš. sodybinės žemės, 100 deš. ariamos, 5 deš. šienaujamos žemės (1855 m. inventoriuje žemės valdytojas yra Motiejaus sūnus Antanas, ir tai teisingiau, nes Motiejus Ščesnulevičius numirė 1853 m.). Motiejus Dvareckas, Baltramiejaus valdė 3 deš.

Varėnos valstybinio dvaro 1856 m. bendrojo plano dalis

sodybinės žemės, 100 deš. ariamos ir 5 deš. šienaujamos žemės (1855 m. žemės valdytojas buvo Motiejaus sūnus Petras Dvareckas). Kiti valstiečiai: Juozas Paulauskas, Motiejaus (1855 m. – Juozo sūnus Tomas Paulauskas); Juozas Kuvčina, Prano (1855 m. vietoj jo įrašytas Motiejus Naujalis, Juozo); Andrius Naujalis, Petro (1855 m. – Andriaus sūnus Antanas Naujalis). Kaime gyvenęs

Juozas Sčesnulevičius (iš tikrųjų Jurgis), Bonaventūros turėjo tik 0,50 deš. sodybinių sklypą. Tokį pat sklypą turėjo kareivio našlė Kristina Paulauskienė.

Visa Girežerio žemė – 839,89 deš. Sodybinė žemė – 10,02 deš., ariama – 450 dešimtinių, šienaujama žemė (balos) – 22,50 deš. Buvo 271,79 deš. ganyklų, iš kurių 200,22 deš. pievos (?), o 71,57 deš. balos. Pievų pavadinimas labai sąlyginis: kokia ten pieva, jeigu ji nešienaujama! Nenaudojama žemė – 67,97 deš.; iš jos 9,04 deš. užima Žiezulis ir 7,57 deš. Girežerio ežeras. Jeigu pastarasis ežeras dar nebuvo taip užėlęs, kaip dabar, tai vis tiek jo plotas padidintas, matyt, jį supančių pelkių sąskaita.

Tačiau pagal 1856 m. vasario 9 d. žinias apie žemę ir miškus Varėnos valsitybiniame dvare Girežerio žemių plotas kitoks. Jis aiškiai nepatikimas – padidintas. Visos Girežerio žemės – net 1075,62 deš. Padidėję ne tik ariamos, bet ir šienaujamos žemės plotai. Ariamos žemės būtų 537,1 deš., šienaujamos – 404,41 deš., miško – 133,40 deš. Šienaujamai žemei, matyt, priskirtos visos balos miškuose.

Į 1855 m. ir 1856 m. geografiniuose inventoriuose esančius Varėnos dvaro planus panašus ir dvaro 1856 m. bendrasis planas. Tik jame jau pažymėtas numatytas tiesti Sankt Peterburgo–Varšuvos geležinkelis ir būsima geležinkelio stotis. Girežerio, Moliadugnio ir Mergežerio žemės susikerta Ilgio ežero šiaurės rytų kampe. Riba tarp Girežerio ir Mergežerio žemių eina tarp Ilgio ir Žiezulio ežerų. Girežerio žemėse pažymėti nedideli Mergežeriui priklausantys ploteliai – balutės prie Žiezuliavočio šaltinio ištakų ir prie Derežnos upelio netoli būsimojo geležinkelio (Derežnos pavadinimas atsirado tik po II pasaulinio karo; anksčiau abu upeliai, tarp kurių plyti Girežerio žemės, vadinti vienodai – Derėžnyčiomis, ką patvirtina ir lig šiol žinomas Viršuderėžnytis – vietovardis Derežnos aukštupyje).

Beje, senuosiuose žemių planuose ne viskas pavaizduota teisingai. Bene daugiausia netikslumų yra būsimojo Mitraukos kaimo 1859 m. plane. Kaimas suprojektuotas vietoj buvusios Varėnos fermos (palivarko; kaimas įsteigtas 1864 m.). Plane Derėžnyčia parodyta tekanti ne į šiaurės vakarus, o atvirkščiai – į pietryčius. Prie kelio į Mergežerį prirašyta, jog tai kelias į Merkinę. Moliadugnio Mielynas yra tarsi Girežerio žemė. Tačiau, atrodo, teisingas vėlesnis girežeriškių teiginys, kad mitraukiniai užgrobė jų pievą tarp Girežerio malūno (fabriko) ir Daunoraisčio: pagal 1859 m. planą dešinėje Derėžnyčios pusėje esanti pieva priklauso Girežeriui, o Mitraukai priklausys tik laukas. Pastačius malūną, Derėžnyčios vaga žemiau jo buvo ištiesinta, ir pievą iki XX a. vidurio šienavo Mitraukos gyventojai.

Anot 1858 m. revizijos, Girežeris su Moliadugniu ir Mergežeriu priklausė Varėnos kaimo bendruomenei. Girežeryje buvo 9 kiemai su gyventojais:

1) Motiejus Ščesnulevičius, Martyno mirė 1853 m., būdamas 58 m.; liko sūnūs Mateušas (35 m.) ir Antanas (27 m.). Mateušo žmona Marijona (32 m.), sūnus Mykolas (5 m.), dukterys Ona (10 m.), Agota (8 m.) ir Kotryna (4 m.). Antano žmona Rozalija (27 m.) ir duktė Rozalija (2 m.).

2) Juozas Paulauskas, Motiejaus mirė 1855 m., būdamas 69 m. Sūnus Tomas (52 m.) ir jo žmona Ieva (33 m.), vaikai: Laurynas, 1854 m. paimtas į rekrūtus, Petras (23 m.), Marijona (20 m.), Margarita (11 m.), Elena (6 m.). Juozo Paulausko brolis Pranas mirė 1836 m., likusi jo žmona Marijona (69 m.). Prano ir Marijonos sūnus Pranas persikėlęs į Žiūrų kaimą.

3) Juozas Kuvčikas, Prano (48 m.), žmona Ona (32 m.), jų dukros: Marijona (14 m.), Petronėlė (12 m.), Regina (9 m.). Posūnis Motiejus Naujalis, Juozo (18 m.) persikėlęs į kitą – Andriaus Naujalia, Petro – šeimą šiame kaime. Tačiau įtartinas M. Naujalia pavadinimas posūniu. Vargu ar J. Kuvčikas vedė našlę Oną su dviem vaikais, dar 1850 m. turėjusiais 15 ir 11 metų. Juk Ona pirmosios dukrelės Rozalijos negalėjo pagimdyti, būdama vos 10 metų (Motiejaus – 14 m.). Galbūt našlaitis Motiejus Kuvčikų šeimoje gyvenęs kaip įnamis, ūkio pagalbininkas.

4) Motiejus Dvareckas, Baltramiejaus (60 m.) su sūnumi Petru (31 m.). Petro žmona Kunigunda (23 m.), jų sūnūs Petras (7 m.) ir Mykolas (Mikas, 5 m.), duktė Kotryna (pusės metų). Pas juos gyveno giminaitis 14-metis Kazimieras Dvareckas, Kazimiero.

5) Andrius Naujalis, Petro miręs 1851 m.; gyva žmona Magdalena (50 m.). Jų vaikai: Antanas (32 m.), Andrius (18 m.), Kristina (22 m.). Antanas vedęs: žmona Regina (32 m.), sūnus Aleksandras (6 m.), duktė Kotryna (1 m.). Iš J. Kuvčiko šeimos atsikėlęs giminaitis Motiejus Naujalis, Juozo.

6) Jurgis Dvareckas, Juozo (46 m.), jo brolis Juozas (44 m.) ir Juozo žmona Ona (24 m.).

7) Ignotas Burokas, Jurgio (26 m.); jo brolis Jurgis 1853 m. paimtas į rekrūtus. Tačiau revizijų sąrašuose, matyt, kažkur yra klaida: jeigu pagal 1850 m. papildomąją reviziją Jurgiui buvo tik 13 metų, tai vargu ar 1853 m. 16-metį ėmė į rekrūtus. Gal supainiota su Motiejumi Lenkevičiumi?

8) Motiejus Lenkevičius, Prano 1856 m. paimtas į rekrūtus. Likę brolis Jonas (15 m.) ir sesuo Rozalija (23 m.).

9) Jurgis Ščesnulevičius, Bonaventūros (50 m.), jo antroji žmona Rozalija (29 m.). Sūnus Jonas, apie 19 m., persikėlęs į Valkininkų bendruomenės Jakėnų kaimą. Kiti Jurgio vaikai: sūnūs Simonas (16 m.) ir Kasparas, miręs

1852 m., būdamas 9 m.; dukterys su pirmąja žmona: Magdalena (25 m.), Petronėlė (22 m.), antroji Magdalena (14 m.), Michalina (4 m.).

1858 m. revizijos žinios nėra labai patikimos vien tik dėl Motiejaus Naujalio. Michalina Ščesnulevičiūtė turėtų būti Jurgio Ščesnulevičiaus antrosios žmonos Rozalijos dukra. Kaime jau gyvenęs kelerių metų Simonas Ščesnulevičius, Antano ir daugiau mažų vaikų.

Pasak 1859 m. balandžio 28 d. žinių apie Varėnos kaimo bendruomenę – apie valstiečių ir kitų nuolatinį gyventojų turimų sklypų skaičių, Girežeryje buvo 6 sklypai. Juos valdė: Motiejus Ščesnulevičius, Mateušo (turėtų būti Martyno) su sūnumi Mateušu; Jurgis Ščesnulevičius, Baltramiejaus (iš tikrųjų Bonaventūros); Juozas Paulauskas su sūnumi Tomu; Andrius Naujalis, Petro su sūnumi Antanu; Motiejus Dvareckas, Baltramiejaus; Juozas Kuvšinas (Kuvčikas, Kaušelis).

1859 metais netoliese jau buvo tiesiamas Sankt Peterburgo – Varšuvos geležinkelis. Jam paimta 14,40 deš. Girežerio žemės: 13,53 deš. ganyklinės ir 0,87 deš. nenaudojamos žemės.

Anot 1859 m. surašyto Varėnos dvaro kontrolinės liustracijos inventoriaus, Girežeryje suformuota puspenkto sklypo – iš viso 511,77 deš.; 10,02 deš. buvo sodybų žemė; miškams priskirta 229,01 deš. Žemė suklasifikuota. Per kontrolinę liustraciją valstiečiams skirtas žemės valdas, dokumentuose vadinamas sklypais (rus. *участок*, vėliau *надел*), žmonės vadino valakais. Sakyta, kad Girežeris turėjęs puspenkto valako žemės. Tačiau tikrų valakų (beveik po 22 ha), kaip daug kur kitur Lietuvoje, Šilų žemėse nebuvo. Dar daugiau, tie „valakai“ buvo nevienodi: jų dydį lėmė kaime buvusių ūkių skaičius ir visam kaimui priklausiusios žemės plotas. Kalbėta, kad mūsų smėlynuose valaką sudarė net 120 (pasak kitų, 140) hektarų. Perskaičiavę Girežerio žemę dešimtinėmis (511,77 deš.) į hektarus, gautume 559,10 ha arba šiek tiek daugiau, negu puspenkto tariamo valako. Ganyklos mūsų kaimuose buvo bendros, ir gyventojai jomis naudojosi vienodai, nepriklausomai nuo žemės valdos dydžio ar laikomų gyvulių skaičiaus. Kol nebuvo kamšos per Nendruraisto pelkę, prie Užežerės pievų girežeriškiai važinėjo aplink Nendruraistą, pro jo pietvakarių galą.

1861 m. vasario 19 (kovo 3) d. paskelbtas caro Aleksandro II manifestas apie baudžiavos panaikinimą. Ją panaikinus, valstiečių turėta žemė vadinta skirtine žeme. Įvestas mokestis valstiečių reikalų tarpininkų įstaigoms išlaikyti. Girežeris mokėjo, pvz., už 1869 m. – 27 rub 81 kap, už 1870 m. – 27 rub 89 kap. Tuo metu sodžiuje vėl buvo tik 5 kiemai. Antano Ščesnulevičiaus šeimoje 2 vyrai ir 5 moterys; darbinių gyvulių nebuvo. Tomo Paulausko šeima:

2 vyrai ir 4 moterys; darbinių gyvulių irgi nėra. Petro Dvarecko šeima: 5 vyrai ir 2 moterys; 5 darbiniai gyvuliai (kokie?). Antano Naujalis šeimoje 3 vyrai ir 3 moterys, laikyti 3 darbiniai gyvuliai, o Motiejaus Naujalis šeimoje buvo 1 vyras ir 4 moterys, laikyti 3 darbiniai gyvuliai. Motiejaus Naujalis šeima įrašyta į Varėnos dvaro 1855 m. geografinį inventorių. Vadinamųjų daržininkų (kampininkų) Girežeryje anuomet nebuvo (Moliadugnyje buvo vienas, o Mergežeryje net šeši).

Mergežerio kaimo bendruomenės (seniūnijos) gyventojai, Mergežerio, Moliadugnio ir Girežerio kaimų 27 valstiečiai, susirinkę 1867 m. gegužės 10 d., nutarė prašyti liustracijos komisijos patikrinti visus jų sodybinius sklypus bei pievas, sumažinti duoklę valdžiai, nes dėl prastų pievų ūkininkai negali iššerti gyvulių, o atidavus duoklę iš derliaus ariamoje žemėje, kurioje sėjami tik rugiai ir grikliai, mažai kas lieka pragyvenimui. Jų bendruomenės gyventojus būtų geriausia perkelti į Merkinės dvaro žemes Ilgio viensėdijoje. Tarp kryželius pabrėžusių 18 beraščių valstiečių 5 buvo girežeriškiai: Antanas Sčesnulevičius, Tomas Paulauskas, Motiejus Naujalis, Petras Dvareckas, Antanas Naujalis. Už visus ir save pasirašė seniūnas, mergežeriškis Jonas Vainilavičius. Tačiau iš to prašymo nieko neišėjo, nes Ilgio fermoje valdžia buvo numačiusi įkurdinti rusų kilmės asmenis. Nepavyko persikelti ir į Kaniūkų palivarką už Žilinių (dabar Jakėnų seniūnija).

Kitą kartą Mergežerio kaimo bendruomenė prašė vilniškės tikrinimo komisijos iš naujo įvertinti smėlėtas jų kaimų žemes ir sumažinti duoklę. Kadangi šienaujamos pievos labai prastos, o ir tų maža, todėl prašė skirti pievų iš laisvų plotų prie Dzegciorių (Mielupių) kaimo. Už visus beraščius kaimiečius pasirašė moliadugniškis Kristupas Miškinis ir seniūnas Jonas Vainilavičius. Tačiau ir tą kartą prašytojams atsakyta neigiamai.

Pasak 1867 m. birželio 10 d. žinių, sodžiui priklausė puspenkto sklypo žemės. Po visą sklypą valdė Antanas Sčesnulevičius, Motiejaus, Tomas Paulauskas, Juozo, Petras Dvareckas, Motiejaus ir Antanas Naujalis, Andriaus. Motiejui Naujaliui, Juozo priklausė pusė sklypo; kita pusė jo sklypo buvo Varėnos fermoje (būsimojoje Mitraukoje). Kaime gyveno kampininkas Jurgis Sčesnulevičius, Baltramiejaus (Bonaventūros) su šeima ir kareivio našlė Kristina Paulauskienė. Anot Varėnos valsčiaus seniūno A. Stramkausko informacijos, tuo metu Girežeryje gyveno 55 žmonės: 22 valstiečiai vyrai ir 28 valstietės moterys bei 1 vyras ir 4 moterys kampininko šeimoje.

Girežeriškiai 1867 m. rugpjūčio 15 d. kolektyviai sutiko, kad jų kaime gyventų gerai elgęsis Varėnos žydų bendruomenei (kahalui) priklausęs Zelmanas Lučna. Žydas kažkur kaimo žemėje jau buvo pasistatęs trobesius. Susirinkin-

mo protokolą su girežeriškiais pasirašė ir Mergežerio bendruomenės seniūnas J. Vainilavičius. Tačiau po kelių mėnesių kaimiečiai persigalvojo (gal juos kas įkalbėjo?): atseit, žydo gyvuliai darė nuostolius jų pasėliams, ir žydui teko išsikraustyti.

Savotiškai įdomus Girežerio gyventojų laikytų gyvulių 1870 m. kovo 11 d. sąrašas:

	Arkliai	Jaučiai	Karvės	Avys	Ožkos	Kiaulės
Antanas Ščesnulevičius, Motiejaus	–	1	–	2	–	2
Juozas Ščesnulevičius, Mateušo	–	1	1	–	2	1
Petras Paulauskas, Tomo	1	2	–	2	2	2
Petras Dvareckas, Motiejaus	1	1	–	–	2	1
Kazimieras Dvareckas, Kazimiero	–	1	–	1	–	2
Antanas Naujalis, Andriaus	1	–	1	2	1	–
Juozas Skliutas, Baltramiejaus	–	–	–	–	1	2
Motiejus Naujalis, Juozo	1	–	–	2	1	–
Viso:	4	6	2	9	9	10

Kaip matome, karvių laikyta labai mažai, o daugiau gerta ožkų pieno. Avys, be abejo, laikytos vilnai.

Panaikinus baudžiavą, prie Mergežerio kaimo bendruomenės priskirta anksčiau Perlojos dvarui priklausiusi Salovartė. Jos gyventojas Bernardas Bakšys XIX a. pabaigoje yra buvęs Mergežerio bendruomenės seniūnu. Salovartė Mergežerio bendruomenei (seniūnijai) priklausė iki I pasaul. karo.

Girežerio gyventojais iki I pasaulinio karo laikyti prie Derėžnyčios upelio buvusio malūno (vėliau krakmolo fabriko) prižiūrėtojai ir kiti tarnautojai su šeimomis. Antai Varėnos I kunigas Aloyzas Geras 1880 m. gruodžio 14 d. pakrikštijo gruodžio 10 d. Girežeryje gimusią Ievą Valickaitę, valstiečių Juozapo ir Teresės Slinskaitės Valickų dukrą. Krikštatėviai – Petras Ščesnulevičius ir Regina Skliutienė (? rus. *Склютовоне*). Ta Valickaitė 1903 m. lapkričio mėn. ištekojo

už neseniai našliu tapusio, į atsargą paleisto artilerijos jaunesniojo fejerwerkerio Fiodoro Čiudakovo (fejerwerkeris – Rusijos artilerijos puskarininkis). (Miręs kun. Geras buvo palaidotas prie Varėnos I bažnyčios, o po II pasaulinio karo palaikai perkelti į miestelio kapines.)

Apskritai trūksta žinių apie mūsų kaimų gyventojus XIX a. antrojoje pusėje. Tik pasak „Lenkijos Karalystės ir kitų slavų kraštų geografinio žodyno“ t. II, Girežeryje 1866 m. buvę 7 kiemai ir 71 gyventojas (žmonės pagal lytį neišskirti). Lietuvos gubernijose 1897 m. vyko gyventojų ir ūkių surašymas. Tačiau archyvuose visiškai nėra žinių apie Trakų apskritį, kuriai priklausė Varėnos valsčius.

XIX a. antrojoje pusėje vienas kitas iš baudžiavos paleistų valstiečių dėl sunkios ekonominės būklės sodžiuose, kai skurdūs ūkiai nepajėgė išmaitinti visų gyventojų, bandė išvykti į miestus arba emigruoti į Ameriką, kur jų laukė ne pyragai, o sunkus darbas. Gaila, tačiau apie tuos žmones turime tik žinių nuotrupų, juo labiau, kad sūnui ar dukrai atsiskyrus nuo šeimos, dažnai ir visi ryšiai su jais nutrūkavo.

Antano Sčesnulevičiaus žmona buvo Pigagaitė iš Žiūrų. Apie 1856 metus gimusi jų duktė Rozalija (Rožė), ištekėjusi už perlojiškio Ciūnio, gyveno Vilniuje, kur pora užaugino tris dukteris. A. Sčesnulevičiaus sūnus Juozas išvyko į Ameriką, kur po pusantrų metų žuvo dėl griūties anglių kasyklose. Antano Sčesnulevičiaus vyriausias sūnus Simas ir jaunesnysis Edvardas gyveno Girežeryje. Sūnus Petras, vedęs dar namuose, paskui persikėlė į Varėnos I Naujaūlyčį, o jauniausias Pilypas nuėjo užkuriom į Salovartę, vedęs merginą Arasimavičiūtę (vėliau našlys Pilypas vedė antrą žmoną – Gancėriūtę iš Mitraukos; su abiem žmonomis užaugino 9 vaikus). Antra A. Sčesnulevičiaus duktė Ona nutekėjo į Salovartę už Juozo Baublio. Iš pradžių gyveno labai prastai – pirtyje įrengtoje pirkelėje. J. Baublys bandė imtis verslo – prekybos mėsa, veždamas ją į miestus, į Rusiją. Bent pirmą kartą jam nepasisekė: namo parėjo utėlių užėstas ir be kepurės! Tačiau vėliau Baublys prakuto ir Varėnoje II turėjo net tris namus. Vieni tebestovi ligšiol – tai namas Vytauto g. 2. Tik žmona Ona nuo antro gimdymo mirė. Baublys vedė kitą žmoną, neva lenkė iš Molinių kaimo, pats vaizdavo lenką, nors žmonės iš jo lenkiškumo juokėsi. Mirė 1933 m. pavasari. Juozo ir Onos Baublių duktė Marija, ištekėjusi už Vincento Bartkevičiaus, gyveno Kalesninkuose. Turėjo krautuvėlę ir Marčiulių giminėmis nepripažino. V. Bartkevičius buvo aršus lenkomanas, su panašiais į save kenkęs lietuviui patriotui, vietos klebonui Mykolui Rudziui.

Julius Dvareckas nuėjo žentuosna Moliadugnin, vedęs keleriais metais už save vyresnę Teklę Makselytę, tačiau pasilikęs ir žemės dalį Girežeryje. Paskui jis Moliadugnyje dar nusipirko beveik tariamą pusvalakį žemės iš buv. „žy-

dausko“ valako. Tos žemės vieną užuoganą vėliau pardavė girežeriškiui Ciprui Naujaliui; tik žemė buvo užrašyta Cipro antrosios žmonos, moliadugniškės Malvinos Miškinytės vardu. „Žydauskos“ žemės kampą Moliadugnio Mielyne tarp Derėžnyčios ir Girežerio pievų – lauką su mišku apaugusia kalva – nupirko Aleksandras Česnulaitis. Ten pat į Moliadugnio žemę įsiterpusį savo kelių arų sklypelį Feiksas Paulauskas sumainė su Vincum Miškiniu į panašaus dydžio laukelį arčiau Girežerio, Kamšelės pakalnėje. Du Juliaus Dvarecko broliai, Petras ir Jonas, gyveno Girežeryje, o ketvirtasis brolis Mikas apie 1895 metus įsikūrė pirkoje žemėje Girnikuose dabartinės Baltarusijos Gardino srities Ščiučino rajone.

Moliadugnio žentu tapo kitą Makselytę vedęs Vladas Naujalis.

Liudvikas Dvareckas paėmė žmoną Marijoną Vėlyvytę iš Varėnos I.

Kažkada XIX pabaigoje į Girežerį, į didesnę dėdės Šaramietos ūkį iš Mergėžerio atsikėlė Kristupo Miškinio šeima. Sodžiuje gyvenęs kažkoks Pipiru vadintas senis.

Fabrikai

Varėnos I žydai Jeršanskiai XIX a. pabaigoje prie Derėžnyčios ties Girežeriu pastatė malūną. Grūdai jame girežeriškiams buvo malami veltui.

Už tvenkinio vandens užlietą žemę malūno savininkai žmonėms duodavo kvietinių miltų švenčių pyragams. Malūnas malė miltus ir darė kruopas Varėnos I Lagerių kariuomenei. Beje, kai atviroje Lagerių estradoje grodavo karinis orkestras, tai tyliais vasaros vakarais muzika girdėdavosi net Girežeryje.

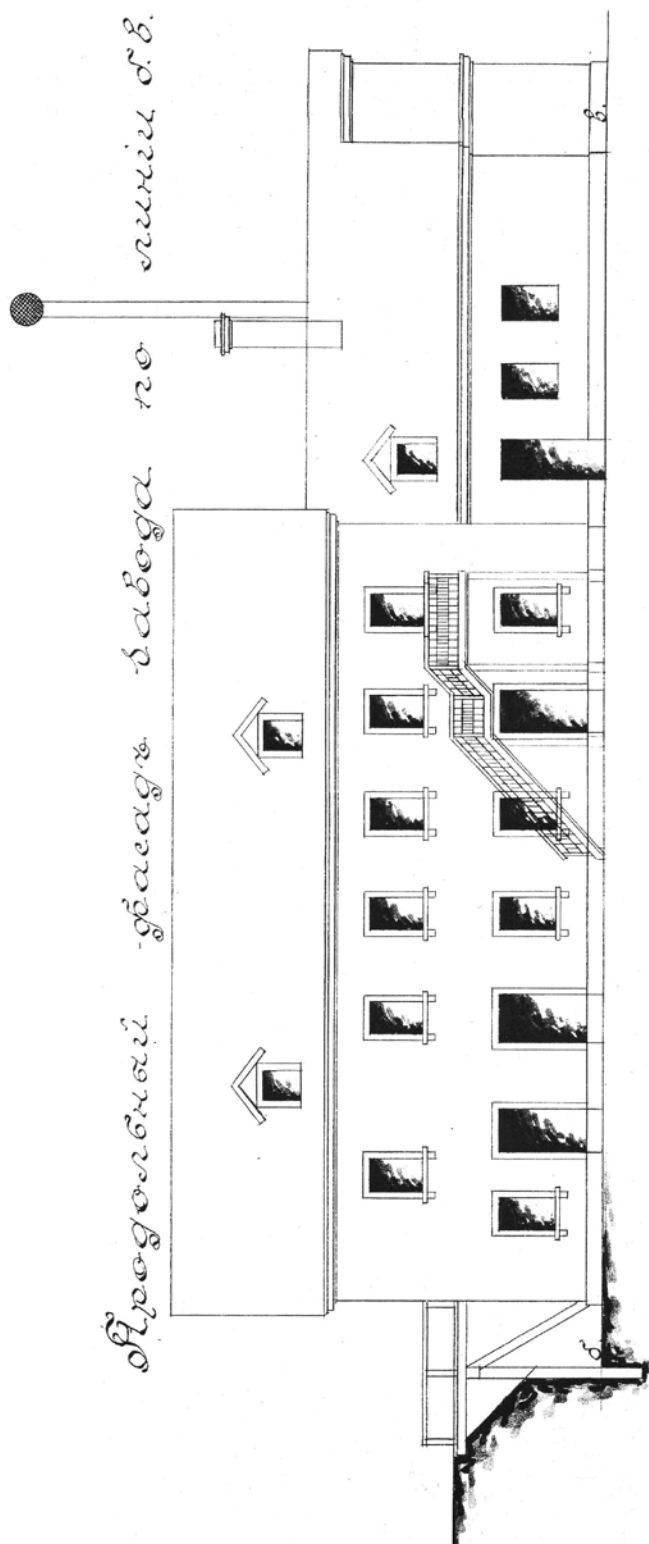
Joselis Jeršanskis, Šliomos 1910 m. rugpjūčio 10 d. prašė Vilniaus gubernijos Statybos skyriaus leidimo vietoj jam priklausiusio malūno statyti vandens garu varomą krakmolo fabriką, projekte gamykla vadintą. Jį įrengti norėta jau stovėjusiuose pastatuose: 2-jų aukštų mediniame ir 1-no aukšto iš dalies mūriniame. Taip pat buvo 2 mediniai vienaaukščiai namai ir 3 mediniai vienaaukščiai sandėliai. Gubernijos Statybos skyrius fabriko projektą patvirtino ir statyti leido rugpjūčio 31 d.

Garų katilui įrengti reikėjo kito specialaus leidimo ir „kad gamyklos užtvankos patvenktas vanduo neapsemėtų aukščiau esančių malūnų ir gamyklų, kaimyninių laukų, dirvų, pievų, kelių bei brastų ir kad visiškai įrengta gamykla pradėtų veikti ne anksčiau, kai ją apžiūrės Statybos skyriaus technikas, dalyvaujant vietos policijai.“ Toks buvo gubernijos Statybos skyriaus 1910 m. rugsėjo 16 d. raštas; su juo J. Jeršanskis susipažinęs ir pasirašęs rugsėjo 24 d. Tik jokių malūnų ar kitų statinių prie Derėžnyčios aukščiau krakmolo fabriko niekada nebuvo, o Girežerio ir Mitraukos laukus bei pievas tvenkinys vis tiek užliejo. Fabriko plane yra vienas netikslumas: vaizduojama, kad fabriko teritorija ribojasi tik su Girežerio kaimo žemėmis, o Mitrauka visiškai neminama.

Garų mašina fabrike kūrenta malkomis. Be krakmolo iš I rūšies kvietinių miltų daryti ir klijai. Per dieną į krakmolą ir klijus būdavo perdirbama apie 20 maišų miltų. Fabrike dirbo apie 15 merginų. Tiršti klijai iš pradžių tekėdavo į statines. Iš jų klijus merginos semdavo ir džiovindavo ant tam tikrų plokščių, paskui trindavo, grūdavo ir pildavo į maišus.

Miltai fabrikui būdavo atvežami vagonais į Varėnos geležinkelio stotį. Stotyje į vagonus paskui būdavo kraunama gatava produkcija – krakmolos ir klijai. Krovinius su savo arkliais vieną savaitę vežiodavo girežeriškiai, kitą – Mitraukos vyrai.

Прогорелії -гѣагъ сабога по руху с.б.

Krakmolo fabriko fasadas

Fabriko tvenkinys teikdavo žmonėms ir kitokios naudos. Pirmiausia, kad jame buvo gausu žuvies. Žvejoti tinklais dėl po vandeniui likusių kelmų nebuvimo galima, tačiau žvejai iš valčių žuvis graibydavo samteliais, ypač naktimis, gagančius užsikūrę. Be to, įmerkdamo bučius. Moterys žvejodavo nuo kranto: specialiais ilgakočiais ir ilgadančiais grėbliais traukdavo maurus ir su jais vieną kitą žuvį išvilkdavo. Pavasariais, žuvims neršiant, darytos markos: tvenkinio pakraščiuose žmonės primėtydavo kuokštus ėglių šakų, ant kurių neršdavo meksrai; paskui nuo tų ėglių būdavo prisirenkama ikrų kepimui. Prieš bulviasodį ar rugių sėjimą žmonės rovė maurus į valtis arba nuo kranto ir jais laukus patręsdavo.

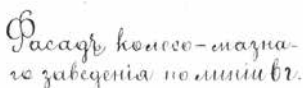
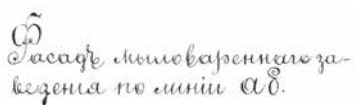
Krakmolo fabrike ir toliau buvo malami grūdai. Fabrike dirbo iš Perlojos į Girežerį atsikėlęs Petras Lukšys, Agačiuliu vadintas (Agotos sūnus). Jo žmona Rožė fabrikui dirbo namuose – lopė maišus. Gamybos atliekos – išspausito krakmolo luitai versti už fabriko tvoros. Iš tvarto išleistos Cipro Naujalio kiaulės nubėgdavo daugiau kaip puskiometrį tų atliekų ryti. Dėl karo be priežiūros likęs krakmolo fabrikas 1916 m. sudegė.

Fabrikui sudegus, užtvanka dar buvo likusi. Tačiau Naujaliai, kurių žemės daugiausia buvo apsemta, užtvanką prakasė. Bėgdamas vanduo užliejo visas Girežerio pievas, ežerą. Likusiame Prūde žmonės išrovė kelmus ir pasidarė pievas bei laukus.

Malūną, o paskui ir krakmolo fabrikėlį girežeriškai vadino Melnyčia. Ties ja pėstiesiems pereiti per Derėžnyčią dar kurį laiką po II pasaul. karo buvo lentelėmis skersai apkaltas tiltelis, o vėliau tik šiokie tokie lieptai.

Girežerio valstietis Petras Sčesnulevičius, Mateušo 1894 m. vasario 22 d. prašė Vilniaus gubernijos Statybos skyriaus leidimo statyti dvi įmones: vieną – muilui virti be taukų lydymo, antrą – tepalui vežimų ratams iš naftos su kanifolija gaminti. Įmonės stovėtų nuosavoje, pagal Varėnos dvaro iliustraciją 1859 m. skirtoje žemėje. Abiejų įmonių statiniai būtų mediniai. Numatytas atskiras požeminis rūsys. Fabrikėlių kiemo dešinioji pusė šlietųsi prie Paulauskų žemės. Prašymą rašė Trakų miestelėnas žydas Šlioma Ilionskis, Sčesnulevičius tik pasirašęs.

Policija kliūčių statybai nematė. Vilniaus gubernijos valdybos Medicinos skyriaus patariamoji įstaiga tas įmones, įvardijamas kaip vienas fabrikas, 1894 m. gegužės 20 d. irgi nutarė leisti statyti, nes jos bus toli nuo upės ir gyvenamųjų namų, smėlėtoje žemėje. Tačiau pastatai turėjo būti aptverti ne žemesne kaip sieksnio aukščio tvora, su vieninteliais pagrindiniais vartais, o visos atliekos, kurių nebus galima utilizuoti vietoje, būtų išvežamos į policijos nurodytas vietas. Be to, prieš leidžiant Sčesnulevičiui statybą, reikėjo paimti

18 февраля 1894 года Наблюдение
примечан на сд Архиватор

*P. Ščesnulevičiaus fabrikėlių fasadai
ir tepalo rūšio skerspjūvis*

jo parašą dėl visų nurodytų sąlygų vykdymo, kad nebūtų užterštas oras ir dirvožemis, dėl ko fabriką tektų uždaryti. Gubernijos Statybos skyrius fabriko projektą patvirtino 1894 m. gegužės 31 d.; yra visi įmonių brėžiniai. Nutarimą pasirašė vicegubernatoriaus pareigas ėjęs asmuo, gubernijos inžinierius ir gubernijos architektas.

Muilo ir tepalo viryklose turėjo būti po du katilus, iš kurių vienas atsarginis. Įmonėlių statyba vyko lėtai, nors Sčesnulevičius jau 1897 m. balandžio 25 d. prašė gubernijos Statybos skyriaus atsiųsti techniką: atseit, abu fabrikėliai pastatyti. Tačiau Statybos skyriaus jaunesnysis architektas Soninas su Trakų apskr. 4-to stano (Varėnos I nuovados) pristavu Čistovskiu 1903 m. vasario 12 d. apžiūrėjo statybą ir pažymėjo, kad pastatytas tik statinys ratų tepalui virti, o muilui daryti jo visai nėra; yra rūšys gatavam tepalui laikyti, tad tepalo fabrikėlį galima atidaryti. Dėl pasikeitusių aplinkybių statyti muilo viryklą P. Sčesnulevičius galutinai atsisakė 1903 m. spalio 4 d. (už jį pasirašė Varėnos II žydas Šolomas Linickis). Ar bent kiek tepalo vežimams Girežeryje buvo išvirta, žinių nėra.

XX a. pradžia

Ilgus dešimtmečius Girežeris priklausė Trakų apskrities Varėnos valsčiaus Mergežerio seniūnijai. Rusų valdžia 1907 m. surengė gyventojų ir ūkių (žemėvaldos) surašymą. Tik Lietuvos archyvuose nėra jo žinių apie mūsų kraštą. Šiek tiek informacijos teikia oficialūs leidiniai – „Vilniaus gubernija“ („Виленская губернія“, 1905) ir „Vilniaus metraščio“ III-oji knyga („Виленский временникъ. Книга III-я“, 1909).

Pasak pirmojo leidinio, Girežeryje buvo 137 gyventojai (70 vyrų ir 67 moterys). Sodžiaus žemės plotas nurodytas klaidingai – vos 55 dešimtinės. Tai dar kartą patvirtina, jog ne visada galima pasitikėti ir oficialiais šaltiniais.

1909 m. leidinyje remtasi 1907 m. surašymo duomenimis. Girežeryje 6 kiemai, nors yra ir faktiškai pasidalijusių kiemų – šeimų skaičius; jų 17. Žmonių 111: 51 vyras ir 60 moterų. Iš 111 gyventojų savo ūkiuose nuolat gyveno 82, o 29 uždarbiavo kitur. Kaimui priklausė 483,35 deš. skirtinės žemės, laikyta 13 arklių, 43 galvijai ir 69 smulkūs gyvuliai; pastarieji, matyt, buvo avys ir kiaulės.

Girežeryje vienam kiemui teko vidutiniškai po 80,5 deš., o vienai šeimai ~28,4 deš. žemės. Vienam šeimos ūkiui žemės teko beveik trečdaliu mažiau, negu Moliadugnyje. Tačiau Girežeryje ūkių, šeimų ir gyventojų jau XVIII a. pabaigoje, visą XIX amžių ir XX a. pradžioje buvo daugiau, negu Moliadugnyje. Laikyta daugiau arklių ir kitų gyvulių.

Apskritai pobaudžiaviniai kaimai gyventojų skaičiumi iki XX a. pradžios gerokai ūgtelėjo (maždaug 35–45 %), nors tiek XIX a. pabaigoje, tiek XX a. pradžioje būta emigracijos į Jungtines Amerikos Valstijas, išvykų į miestus ir kt. Ekonomikos požiūriu mūsų krašto žemėvaldos neigiamas bruožas buvo ūkių, jų žemės dalijimas kone visiems šeimos vaikams, kas nebuvo būdinga, pavyzdžiui, ūkininkavimui Sūduvoje: ten 20–30 ha ar net didesnę ūkį tėvas palikdavo vienam, dažniausiai vyriausiam, sūnui. Pdaugėjus šeimų ir sumažėjus ūkiams dėl jų skaldymosi, mūsų sodžių mažiems ūkeliams buvo sunku išmaitinti visus gyventojus. Tai buvo smarkiai jaučiama ir XX a. tarpukario laikotarpiu. Žmonės buvo priversti imtis pašalinių uždarbių: sezoninių darbų prie geležinkelio (vyrų – pabėgių keitimo), darbų miškuose, medžių ir kariuomenės reikmenų pervežimo su arkliais, uždarbių gretimose įmonėse ir t. t.

Brangus broleli,
Antanai, sveikinu
tave ir tavo moterę, ir tavo
visą šeimą su vienu
suodžiu. Ir velinu nog
Dievo sveikatos jums
visiam, ir tavo aninkam
Ir brolele kaip ražant kod
aš aprašiau apie savo

Mrs. Christine Dwyer
186 No. 6th St.
Newark 3, New Jersey
U. S. A.

K. Ščesnulevičiūtės-Dwyer laiško fragmentas su atgaliniu adresu. 1958 m.

Į JAV dar XIX a. pabaigoje buvo išvažiavęs ir sugrįžo Vincas Naujalis. Petras Ščesnulevičius, Simo sūnus, prieš tai dirbęs Jeršanskių kartono masės fabrikėlyje Moliadugnyje, išvyko 1905 m. Po kelerių metų išvažiavo pusseserės – Simo dukra Kristina ir Edvardo Ščesnulevičiaus Damė (išlydėdama dukterį Varėnos stotyje motina Edvardienė prie traukinio sakė: „Ne iš vargo važiuoja...“). Išvažiavo Kristupo Miškinio sūnus, Jono Dvarecko-Jōnelio trys dukros, Petro Dvarecko sūnus... Į Ameriką užsidirbti buvo nuvažiavęs ir sugrįžo Cipras Naujalis.

Kristina Ščesnulevičiūtė Amerikoje išteikė už kaimyno, Petro Dvarecko sūnaus. Šis pavardę susiamerikonino į Dwyer`į. Dar nesenas vyras numirė I pasaul. karo metais. Kristina liko su penkais vaikais (vienas sūnelis buvo miręs mažas). Brolio Antano Česnulio Varėnoje 1958 m. vasarą gautas laiškas rašytas ne pačios sesers. Antano brolis Petras Ščesnulevičius jau seniai buvo miręs, o Petro žmona prieš 15 metų; gyveno du jų sūnūs ir trys dukterys.

Įdomų dokumentą – Kristupo Miškinio turto, išskyrus žemę, aprašą turi naujasis girežeriškis Gediminas Šinkūnas. Turtą 1915 m. rugpjūčio 11 d. įvertino Varėnos valsčiaus komisija – Smalninkų kaime gyvenęs valsčiaus seniūnas A. Belevičius ir komisijos nariai: kaimo bendruomenės seniūnas Adomas Miliauskas iš Moliadugnio bei Salovartės gyventojai Simas Smolenskas, Mykolas Penkevičius, Juozas Zenkevičius ir Pilypas Ščesnulevičius.

Turto sąrašė yra 18 pozicijų. Gyvenamasis namas su priestatu įvertintas 300 rub, kluonas – 200 rub, svirnas – 100 rub, 3 tvartai – 150 rub, pirtis – 60 rub, 80 kvadratinį sieksnių medinių tvorų – 105 rub, 15 kapų nekultų rūgių – 120 rub, 400 pūdų šieno – 400 rub, 2 dešimtinės grikių – 60 rub, kopūstai ir burokai – 20 rub, 80 vagų bulvių – 240 rub, šiaudų kapoklė – 25 rub, arklys su pakinktais – 150 rub, 2 apkaustytos rogės – 20 rub, brička – 15 rub, 2 karvės, jautis ir telyčia – 200 rub, 1 penima kiaulė – 20 rub, kitas turtas – 100 rub. Viso

Опись

Имущество принадлежащее крестьянину Криминову
 Фромузеу Мишкинскому расположенному в Трои-
 скомъ уездѣ въ дер. Тиродевохъ Оранской Волости
 произведенная 11 Августа 1915 года Комиссией изъ Пред-
 седателя Оранского Волостного Старшины А. Бель-
 вича Фромузо въ дер. Рымники и Челновъ Вал-
 ского Старосты Арамо. Милевского Фромузо въ дер.
 Смолирки, Савоно Смолянского, Михаила Пенкевича,
 Осипа Зенкевича и Фромуза Росиулевича Фромузо въ дер.
 Валоворцы Оранской Волости и

18	Все остальное имущество	100
	Итого	2285
	Волостной старшина Опись	
	Сельский Староста А. Милевский	

Фромуза Росиулевича
 Оценщики: Михаилъ Пенкевичъ
 Понятые: { Савоно Смолянский
 Осипо Зенкевичъ

K. Miškinio turto aprašo pradžia ir dalyvių parašai

turto vertė – 2285 rub. Aprašą pasirašę visi komisijos nariai; P. Sčesnulevičius ir M. Penkevičius vadinami kainotojais, o S. Smolenskas ir J. Zenkevičius – kviestiniais liudytojais.

Tačiau kokia proga ir kuriam tikslui turto aprašas parengtas, dokumen-
 te nerašoma. Beje, pagal dabartinį kalendorių aprašo sudarymo diena būtų
 1915 m. rugpjūčio 24-oji. O kaip tik tuo metu prie Merkio ties Varėna I prasi-
 dėjo dvi savaitės trukę rusų ir vokiečių kariuomenių mūšiai.

I pasaulinis karas

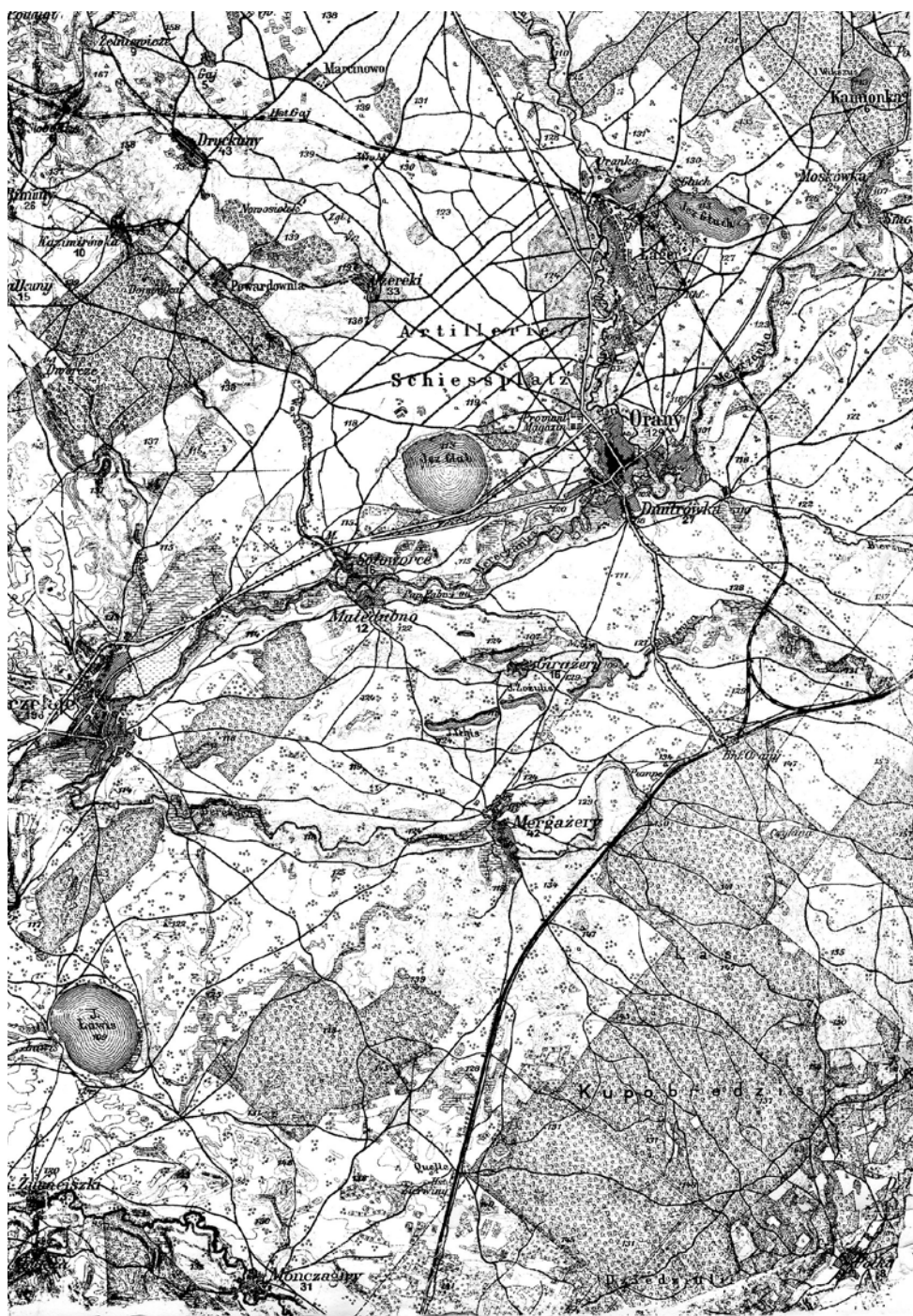
1914 m. vasarą kilus I pasaul. karui, kariuomenės reikmėms rekvizuoti gyventojų gyvuliai. Varėna I buvo vienas iš 5-kių Trakų apskr. rekvizicijų punktų. Į Varėnos valsčiaus rekvizicijos komisiją valdžia rekomendavo Pavardaunio dvarininką Vsevolodą Lvovą. Pasak Vilniaus gubernatoriaus P. Veriovkino nurodymo, Varėnos geležinkelio stotyje 1915 m. kovo 1 d. į vagonus turėjo būti pakrauta 180 rekvizuotų galvijų. Juos lydėti privalėjo laisvai samdomi palydovai – vienas žmogus trimis vagonams.

Anot Varėnos valsčiaus staršinos (seniūno) Prano Tamulevičiaus 1915 m. kovo 3 d. raporto Trakų apskr. 3-io skyriaus zemskiniam viršininkui, Girežeryje buvo 20 senesnių kaip dveji metai galvijų. Tačiau rekvizuoti buvo galima tik penktadalį, nes kiti galvijai dėl pašarų trūkumo buvo liesi ir skersti mėsai netiko.

1915 m. birželio 9–15 d. surengtas galvijų, arklių ir kitų gyvulių surašymas. Jų surašymui Trakų žemėtvarkos komisijos įgaliotiniu Varėnos valsčiuje paskirtas tas pats dvarininkas V. Lvovas. Mergežerio kaimo bendruomenės gyvuliai Varėnos valsčiaus valdyboje surašyti birželio 9 d. Pranešimus, kad karo reikmėms bus rekvizuoti jų arkliai, pakinktai ir vežimai, birželio 14 d. gavo girežeriškiai Simonas Sčesnulevičius ir Jonas Dvareckas. Už juos, neraštingus, kad gavę pranešimus, pasirašė moliadugniškis Adomas Miliauskas. Tačiau ar arkliai ir kitas inventorius buvo rekvizuoti, žinių nėra.

Vokiečiams puolant, rusų kariuomenei traukiantis ir frontui ritantis į Rytus, Varėnos valsčiaus valdyba 1915 m. kovo 13 d. šimtus žmonių numatė skirti geležinkeliams ir plentams saugoti. Girežeriškiams numatyta saugoti 2 varstus geležinkelio nuo Varėnos stoties į Gardino pusę. Sargais parinkta 14 sodžiaus vyrų: Simonas Sčesnulevičius, Edvardas Sčesnulevičius, Petras Sčesnulevičius, Kristupas Miškinis, Kandidas Paulauskas, Feliksas Paulauskas, Motiejus Naujalis, Petras Dvareckas, Jonas Dvareckas, Liudvikas Dvareckas, Vincas Naujalis, Juozas Naujalis ir du Petrai Naujaliai.

1915 m. vasarą artėjant kaizerio vokiečiams, kai kurie mūsų krašto žmonės traukėsi į Rusiją. Besitraukiantys kaimų gyventojai gyvulius atiduodavo valdžiai, gaudami kvitus: atseit, kai kada nors rusai sugrįš, už atiduotus gyvulius žmonėms bus atlyginta gyvuliais ar pinigais.

Girežeris ir apylinkės pagal Vokietijos generalinio štabo 1915 m. žemėlapi

Pasitraukė ir paskui sugrįžo Edvardo Ščesnulevičiaus šeima. Viena Edvardo duktė, ūgtelėjusi pusmergė Marė kažkaip atsiskyrė nuo šeimos ir pasiliko Rusijoje. Mergina vėliau ištekėjo už ruso, tačiau vyras žuvo II pasaul. karo fronte. Marė Ščesnulevičiūtė su 8-9 metų dukrele Nina 1945 m. buvo parvažiavusi į gimtinę. Lietuviškai jau mažai ką mokėjo: gimtosios kalbos vienintelis šaltinis per 30 metų jai buvo su savimi išsivežta lietuviška maldaknygė. Marė būrė kortomis. Iš giminių, pirmiausia iš Girežeryje gyvenusio brolio Aleksandro, nesulaukusi šiltesnio priėmimo, Marė grįžo į Rusiją ir moters ryšiai su gimtuoju kraštu visiškai nutrūko.

Edvardo sūnus Aleksandras 1917 m. pabaigoje gyveno Peterburge, buvo bolševikų revoliucinio perversmo liudininkas. Tėvas Edvardas tuo metu gyveno su trečia žmona, našle iš Mančiagirės. Su jais buvo ir žmonos sūnus Jonas Kvaraciejus. Šis kurį laiką veikė Varėnoje I susikūrusiame prokomunistiniame revoliuciniame komitete. Paskui vedė Edvardo brolio Simo dukterį Marę Ščesnulevičiūtę ir iki mirties 1984 m. gyveno Mančiagirėje. Keldamasis į gimtąjį sodžių, turėtą šautuvą J. Kvaraciejus atidavė svainiui Jonui Ščesnulevičiui. Tačiau Jono tėvas ginklą iš sūnaus atėmė ir, pasiyręs į ežerą, įkišo jį amžinam poilsiui į dumblą.

Gatčinoje netoli Sankt Peterburgo kelerius metus praleido Varėnoje II gyvenusi Simono Ščesnulevičiaus žento, dukters Onos vyro Juozo Sukacko šeima su trimis mažamečiais vaikais.

Moliadugnyje gyvenęs Vladas Naujalis su šeima atsidūrė net Vakarų Sibire, Tomsko mieste. Grįžo 1923 m. Pasakojo, kad prie Kolčako valdžios žmonės Sibire gerai gyveno. Kai apie 1930 m. Vladas numirė, tai žentas Julius Miškinis neturėjo lentų uošvio karstui padaryti. Tačiau buvo dar velionio iš „apalkų“ (šonlenčių) tverta tvora. Senolis palaidotas iš tos tvoros lentų sukaltame karste.

Artėjant vokiečiams, rusų verčiami kai kurie girežeriškiai laikinai pasitraukė į kaimus prie Ūlos – Kašėtas ir Pauosupę. Simas Ščesnulevičius rado prieglobstį buv. krakmolo fabriko sodyboje Merkio vingyje žemiau Varėnos I Antakalnio.

Užėjus vokiečiams, kurį laiką virš Girežerio skriejo patrankų sviediniai. Mat gale Nendruraisto vokiečiai įtaisė taikinius – medinius skydus artilerijos pratyboms. Šaudyta iš už kelių kilometrų nuo Derėžnyčios kalno, kur dabar yra Varėnos veterinarijos ligoninė. Prieš šaudymus kareiviai perspėdavo kaimiečius, kad bus bum-bum, o žmonėms iš namų išėjus, juose plėšikaudavo.

Veržiasi lenkai!

1919 m. sausio pabaigoje iš mūsų krašto pasitraukus vokiečiams, Varėnos geležinkelio stotį kuriam laikui buvo užėmęs rusų bolševikų pulkas. Tačiau paskui plačiose mūsų apylinkėse siautėjo lenkų kariuomenė. Varėnos stotį ji užėmė 1919 m. balandžio 7 d. Lenkai buvo užgrobę didoką Lietuvos plotą į šiaurės vakarus nuo Varėnos – savo rankose jie turėjo net Butrimonis už Alytaus ir Stakliškes. Atėjūnai rengėsi surengti referendumą – balsavimą, kad vietos gyventojai nori dėtis prie Lenkijos. Sudarinėti rinkėjų sąrašai. Į girežeriškių sąrašą įrašyti 38 žmonės: Petras Česnulevičius, 36 m. amžiaus; Kristina Česnulevičienė, 27 m.; Jonas Česnulevičius, 28 m.; Jadvyga Česnulevičienė, 23 m.; Petronėlė Česnulevičienė, 55 m.; Marija Česnulevičiūtė, 25 m. (?); Edvardas Česnulevičius, 63 m.; Marija Česnulevičienė, 25 m.; Liudvikas Dvareckas, 53 m.; Marijona Dvareckienė, 40 m.; Petras Dvareckas, 75 m.; Regina Dvareckienė, 70 m.; Jonas Dvareckas, 67 m.; Marijona Dvareckienė, 58 m.; Kristina Gudaitienė, 50 m.; Petras Lukšys, 54 m.; Rožė Lukšienė, 50 m.; Kristupas Miškinis, 59 m.; Elžbieta Miškinienė, 50 m.; Marija Miškinytė, 20 m.; Paulina Miškinienė, 40 m. (?); Petras Naujalis, 29 m.; Kristupas Naujalis, 26 m.; Kristina Naujalienė, 60 m.; Jadvyga Naujalienė, 55 m.; Ciprijonas Naujalis, 53 m.; Malvina Naujalienė, 30 m.; Ona Naujalienė, 45 m.; Feliksas Paulauskas, 57 m.; Antanina Paulauskienė, 40 m.; Kandidas Paulauskas, 61 m.; Liudvika Paulauskienė, 58 m.; Pranciškus Paulauskas, 25 m.; Pranciška Paulauskaitė, 20 m.; Klemensas Ulbinas, 40 m.; Zofija Ulbinienė, 43 m.; Marijonas Varanavičius, 41 m.; Petronėlė Varanavičienė, 37 m. Tik dėl kovų su jaunuote Lietuvos kariuomene grobikų planuotas referendumas neįvyko.

Išstumdamą lenkus, 1920 m. vasarą į Lietuvą sugrįžo rusų bolševikų kariuomenė. Tačiau raudonarmiečiai Vilnių paliko lietuviams ir nuskubėjo link Varšuvos, kur gavo į kailį, ir bolševikų planuotas revoliucijos eksportas į Vakarų Europą sužlugo. Po to lenkams nesisekant kovoti su bolševikais, lietuviams pavyko atgauti lenkų užimtas teritorijas. Varėną lietuviai užėmė 1920 m. liepos 16 d. Tačiau Lietuvos kariuomenės padėts labai pasunkėjo, kai rugsėjo 23 d. lenkai ties Druskininkais persikėlė per Nemuną ir užėjo lietuviams už kairiojo sparno. Atkirtę dalį Lietuvos kariuomenės ir pastūmėję lietuvius Varėnos rajone, lenkai spalio 4 d. po ilgų kautynių užėmė Varėnos geležinkelio stotį. Čia lietuviai prarado šarvuotą traukinį „Gediminas“.

1920 m. spalio 7 d. Suvalkuose pasirašyta lenkų ir lietuvių taikos sutartis. Joje numatyta demarkacijos linija Merkiu turėjo eiti nuo Skroblaus upelio įtekėjimo ties Trasninko kaimu iki Derėžnyčios, paskui, perkirtusi geležinkelį maždaug už 2 km į šiaurės rytus nuo Varėnos stoties, pro Barčius, Kijučius, Eišiškes link Bastūnų stoties Vilniaus–Lydos geležinkelyje... Taigi Moliadugnis, Girežeris, Mergežeris su Varėna II jau tada turėjo tekti Lenkijai. Tačiau slaptu J. Pilsudskio įsakymu sulaužę Suvalkų sutartį, lenkai spalio 8 d. puolė lietuvius Vilniaus–Lydos geležinkelio ruože ir generolo L. Želigovskio „maištininkų“ pajėgomis spalio 9 d. užėmė Vilnių ir galutinai įsitvirtino Varėnos stotyje. Šitaip Varėna II su mūsų kaimais 19-kai metų atiteko Lenkijai. Abipus Lietuvos ir Lenkijos demarkacinės linijos Tautų Sąjungai 1920 m. gale nustačius 16 km pločio neutralią juostą (zoną), į ją įėjo ir Girežeris. Tai buvo neramus kelerių metų laikotarpis. Sodžiuje sovėjo lenkų kariuomenė. Prie Derėžnyčios ji buvo prisikasusi bunkerių.

1921 m. vėlyvą pavasarį Mergežeryje organizavosi lietuvių šauliai, Perlojos šaulių būriui 1921–1922 m. priklausė keli jauni Moliadugnio vyrai. Tačiau iš girežeriškių niekas ryšių su šauliais partizanais nebuvo užmezgę, Lietuvos nepriklausomybės kovose niekas nedalyvavo.

Apgaulės, grasinimų ir kitokio teroro sąlygomis lenkai 1922 m. sausio 8 d. rengė Želigovskio sukurtos marionetinės „valstybės“, vadinamosios Vidurinės Lietuvos, – Vilniaus seimo rinkimus. Rinkimų apygardos Nr. 5 20-tos Mergežerio rinkiminės apylinkės būstinė buvo Varėnos gelež. stoties gyvenvietėje. Be jos, apylinkei priklausė Mergežeris, Girežeris, Derėžnyčia ir Beržupis.

1921 m. gruodžio mėn. sudarytame rinkėjų sąrašė yra 34 Girežerio gyventojai: Liudvikas Dvareckas, 50 m. amžiaus; Petras Dvareckas, 76 m.; Regina Dvareckienė, 68 m.; Marijona Dvareckienė, 62 m.; Jonas Dvareckas, 70 m.; Petras Lukšys, 58 m.; Rozalija Lukšienė, 60 m.; Rozalija Lukšytė, 20 m.; Kristupas Miškinis, 57 m.; Elžbieta Miškinienė, 50 m.; Marija Miškinytė, 21 m.; Petras Naujalis, 31 m.; Vincentas Naujalis, 29 m.; Kristupas Naujalis, 28 m.; Kristupas Naujalis, 60 m.; Ona Naujalienė, 45 m.; Marijona Naujalytė, 21 m.; Jonas Naujalis, 70 m.; Ciprijonas Naujalis, 45 m.; Malvina Naujalienė, 28 m.; Feliksas Paulauskas, 60 m.; Antanas Paulauskas, 40 m.; Benediktas Paulauskas, 66 m.; Liudvika Paulauskienė, 52 m.; Pranciška Paulauskienė, 30 m.; Pranciška Paulauskaitė, 21 m.; Petras Sčesnulevičius, 38 m.; Kristina Sčesnulevičienė, 29 m.; Edvardas Sčesnulevičius, 66 m.; Marijona Sčesnulevičienė, 60 m.; Aleksandras Sčesnulevičius, 37 m.; Jonas Sčesnulevičius, 36 m.; Petronėlė Sčesnulevičienė, 60 m.; Antanina Zapolskienė, 46 m. Kai kurių žmonių, pvz., Aleksandro ir Jono Sčesnulevičių, Ciprijono Naujaliaus su žmona bei kt., nurodytas amžius aiškiai klaidingas. Po tariamų rinkimų Vidurinė Lietuva 1922 m. vasario 20 d. prijungta prie Lenkijos.

1922 m. rudenį ruože tarp Druskininkų ir Varėnos Lenkija buvo sutelkusi gana daug kariuomenės. Mančiagirę, Mergežerį ir Girežerį spalio 15 d. užėmė nuo Čekoslovakijos pasienio atkeltas 7-tas pasieniečių batalionas. Girežeryje stovėjo 50 karių. Rimtos lietuvių kovos su lenkais mūsų krašte vyko 1923 m. žiemą ir pavasarį. Jau nuo vasario 1 d. lenkų pasienio kareivių bei tariamais partizanais perrengtų kareivių buvo keliolikoje kaimų nuo Druskininkų iki Varėnos, tarp jų ir Girežeryje.

Prisidengdami Tautų Sąjungos Tarybos 1923 m. vasario 3 d. nutarimu panaikinti neutraliąją zoną tarp Lietuvos ir Lenkijos, lenkai stengėsi užgrobti kuo didesnę tos zonos dalį ir įsibrauti į Nepriklausomos Lietuvos žemes. Vasario 15 d. lenkai užėmė liniją palei Merkį nuo Moliadugnio iki Pamerkių kaimo. Pasak lenkų 1-mo bataliono vado Bronakovskio pranešimo grupės vadui, Mergežerio, Girežerio, Moliadugnio, Mitraukos, Smalninkų ir Molių kaimai užimti be pasipriešinimo ir be šuvių.

Lietuvos Respublikos Užsienio reikalų ministerijos diplomatinių dokumentų rinkinyje prancūzų kalba „*Conflit Polono-Lithuanien. Question de Vilna 1918–1924*“ („Lenkijos ir Lietuvos konfliktas. Vilniaus klausimas 1918–1924“, Kaunas, 1924) skelbiamas Tautų Sąjungos Tarybos pirmininko P. Himanso (*Hymans*) pranešimas, 1923 m. balandžio 21 d. pateiktas Tarybai apie jos vasario 3 d. nurodymo dėl demarkacinės linijos nustatymo neutraliojoje zonoje įvykdymą. Priedo prie šio dokumento – „Santrauka susirašinėjimo tarp Tautų Sąjungos ir Lenkijos ir Lietuvos vyriausybių po Tarybos 1923 m. vasario mėn. nurodymo pateikimo“ – skirsnyje B. p. 359 rašoma:

„Lenkijos vyriausybė keliuose telegramose, ypač po vasario 3-osios, pareiškė, kad ginkluotoms policijos pajėgoms buvo duotos griežčiausios instrukcijos vykdyti nurodymą, siekiant užtikrinti šiame nurodyme nustatytų ribų laikymąsi. Šiame kreipimesi p. Askenazis įspėjo, kad jis buvo pradėjęs įvesti lenkų valdymą sekančiose gyvenvietėse: Moliadugnyje, Girežeryje, Mitraukoje, Barteliuose, Kukliuose, Valkininkų geležinkelio stotyje, Pūčkornėse, Vaitakarčmyje, Klepočiuose. Taip pat Merkio kairiajame krante nuo Mitraukos iki Bartelių...“ („... *Qu'il avait été procédé à l'établissement de l'administration polonaise dans les localités suivantes: Moledubno, Girazery, Dmitrowka, Bortele, Kukle, gare d'Olkieniki, Puzskarnia, Wojtowo, Klepacze. De même, sur la rive gauche de la Meretchanka, depuis Dmitrowka jusqu'à Bortele...*“). (Šimonas Askenazis – *Askenazy* – Lenkijos delegacijos prie Tautų Sąjungos 1920–1923 m. vadovas.)

Kai Ambasadorių konferencija Paryžiuje 1923 m. kovo 15 d. pripažino Lenkijos rytų sienas ir Merkiu galutinai nusistovėjo demarkacinė linija tarp Lietuvos ir Lenkijos, mūsų kaimų viltys būti Nepriklausomos Lietuvos dalimi visiškai sužlugo.

Lenkų laikai

Lenkų valdymo laikais okupuotas Vilniaus kraštas iš pradžių įėjo į 1922 m. balandžio 6 d. sukurtą Vilniaus administracinę apygardą. Kele-
Lrius metus Girežeris priklausė Naugarduko vaivadijos Lydos apskrities Kaniavos valsčiui. Mergežerio seniūnijai ligtol priklausiusią Salovartę pakeitė Mitrauka. 1925 m. gruodžio 22 d. įsteigta Vilniaus vaivadija ir Vilniaus–Trakų apskritis su Varėnos II valsčiumi. Tačiau naujas valsčius dar kelis mėnesius priklausė Lydos apskričiai. Lenkijos Ministrų Tarybos 1926 m. gegužės 4 d. potvarkiu Kaniavos ir Varėnos valsčiai perduoti Vilniaus–Trakų apskričiai. Kaniavos valsčius 1929 m. panaikintas; kaime paliktas tik policijos postas.

Lenkijai užgrobęs mūsų kraštą, jauni vyrai imti į okupantų kariuomenę. Kaip pasakojo Antanas Česnulis, kažkuriais metais jie, trys girežeriškiai, tarnybos kariuomenėje reikalu nuvažiavo į Beniakainis (dabar Baltarusijoje, beveik pusiaukelėje tarp Vilniaus ir Lydos). Nuvažiavo traukiniais, Vilniuje persėdę. Tačiau keliauta visai be reikalo: jų amžiaus vyrų tais metais į kariuomenę neėmė, valsčius supainiojo, jaunuolius pasiuntęs. Namo grįžti vyrai sumanė pėsčiomis (tiesiai būtų maždaug 50 km). Prastai nusimanydami geografijoje, nėjo tiesesniu keliu per Eišiškes ar Jašiūnus, o patraukė piečiau, pro Bieliūnus, padarę kampą ir prailginę kelią keliolika kilometrų (lietuviškas Bieliūnų kaimas už Panočių ir Krivilių dabar priklauso Baltarusijai). Užėjo vyrai į vieną sodybą vandens atsigerti. Besikalbant šeiminingė klausia: „O Salovartę ar žinot?“ „Žinom!“ Pasirodo, moteris buvo iš Salovartės atitekėjusi Sinkevičiūtė, Stepono Sinkevičiaus sesuo.

Kitą kartą irgi kariuomenės reikalu A. Česnulis su kaimynu nuvažiavo traukiniais į Lydą. Grįžimui vėl buvo gaila pinigų. Pasileido pėstute. Kelio – geri 70 km. Kartu ėjo ir gudelis nuo Nočios. Šis kelią geriau žinojo. Vienoje vietoje prie pelkės jis pasiūlė kelią keliais kilometrais sutrumpinti: viršutines kėlnes vyrai nusimovė, apatines pasiraitojo (batus ir taip jau rankose nešėsi – basi ėjo!), vedlys, šatrele baksnodamas, ėjo pirmas; keleiviai balą perbrido sėkmingai. Netoli Nočios pernakvoję ant šieno, saulei tekant patraukė į Girežerį ir namie buvo dar priešpiet.

Lenkų valdžia 1931 m. surengė Vilniaus krašto gyventojų surašymą. Deja, Lietuvos archyvuose nėra jo medžiagos.

Pasak Vilniaus vyskupų Varėnos II bažnyčios 1931 m. gegužės 28 d. ir 1938 m. liepos 24 d. vizitacijos aktų, 1931 m. Girežeryje gyveno 103 žmonės, o 1938 m. – 200 žmonių. Tačiau šiais skaičiais aklaai tikėti nevertėtų. Bent 1938 m. sodžiaus gyventojų skaičius aiškiai perdėtas, klebono ataskaitoje duomenys paimti iš lubų.

Lenkų valdymo pradžioje į Varėną persikėlė kurį laiką Girežeryje gyvenęs Marijonas Varanavičius. Per vedybas iš gimtojo sodžiaus išklydo daugiau žmonių. Liudviko Dvarecko sesuo Regina (Rasia) ištekėjo už Varėnos I gyventojų Juozo Savicko, o duktė Ona nutekėjo į Gribašą už Čapliko. Skirtingose vietose apsigyveno Cipro Naujalis trys dukros: viena – Stoniūnuose, kita – Mitraukoje, ištekėjusi už Korkučio, o trečia – Marcelė Molienė – gyveno Varėnoje. Edvardo Sčesnulevičiaus dukra Adelė tapo Kazio Žmuidzinavičiaus žmona Ežerieuose. Du Paulauskai išėjo žentais į tolimesnius kaimus: vienas į Matuizą, o kitas į Pamusius. Antanas Sčesnulevičius 1935 m. persikėlė į Moliadugnį. Ir tai, žinoma, ne visi XX a. tarpukaryje kitur išėję Girežerio gyventojai.

Varėnos apylinkėse trūkus darbų, esant sunkioms ekonominėms sąlygoms ir gyventojų pertekliui kaimuose, kai kas puoselėjo planus išvykti į užsienį nuolatiniam gyvenimui ar bent laikinai užsidirbti. Ieškodamas geresnio gyvenimo, prieš 1930 metus į Argentiną išvažiavo Cipro Naujalis sūnus Vincas (g. 1906 m.). Turėjo popierius vykti Argentinon ir Antanas Česnulis. Tačiau V. Naujalis atrasė, kad Antanas nevažiuotų: pasaulinės krizės metais didžiulis nedarbas buvo ir Argentinoje, nebuvo jokių perspektyvų įsikurti. Paskutinį laišką iš jaunystės draugo Antanas gavo 1972 m.

Bene 1932 m. Antanas Česnulis su draugeliu nuvažiavo net į Baranovičius (Vakarų Baltarusijoje, anuomet Naugarduko vaivadijoje, dabar Bresto srityje): mat buvo užgirdę, kad ten verbuojami darbininkai Prancūzijos anglių kasykloms (šalies šiaurėje – prie Belgijos sienos ir Lotaringijoje). Kontraktai būdavo sudaromi 8-iems mėnesiams, metams... Gyvendavo darbininkai bendrabučių tipo barakuose po keliolika vyrų viename kambaryje, privalėdami įsiminti bent vieną prancūzišką frazę – savo tabelio numerį, pagal kurį prie šachtos gaudavo kirtiklį, lempelę ir t.t. Tačiau tąkart Baranovičiuose buvo užrašyti tik trys darbininkai. Girežeriškai grįžo pasivažinėję apie 280 km ten ir atgal.

Lenkijos Finansų ministerija ir jos Vilniaus Finansų skyrius norėjo turėti tikslesnes žinias apie žemės valdas Vilniaus–Trakų apskrityje: valdų plotus, žemės rūšį ir kt. To reikėjo, siekiant sureguliuoti mokesčius už žemę. Pagal 1935 m. rugsėjo 17 d. žemių klasifikacijos aktą visas Girežerio žemių plotas sudarė 577,34 dešimtinės. Aišku, kad lenkų valdžia šių žemių nebuvo matavusi, o rėmėsi carinės Rusijos kažkurių laikų duomenimis: akte plotas skaičiuotas

ne hektarais, o dešimtinėmis, sodžius priklausė ne Mergežerio seniūnijai, o bendruomenei (*gromada mergažerska*). Be to, Girežerio žemių dalis jau XIX a. gale, o juo labiau 1935 m. buvo atitekusiai besiplečiančiam Varėnos miesteliui (iki 1915 m. oficialiai buvo du administraciniai padaliniai: Varėnos geležinkelio stotis ir šalia jos Privetka vadinta gyvenvietė).

Beje, pagal kitus duomenis – Mergežerio seniūnijos seniūno Kazimiero Karpavičiaus pasirašyto blanko be datos – Girežeriui priklausė 558 dešimtinės skirtinės žemės. Žemių planai prieš I pasaul. karą buvę, bet dingę ir žemių plotai nepatiksinti. Sodžiaus žemės ribojosi su Moliadugnio, Mergežerio, Mitraukos, Varėnos I (orig. Lietuvos Varėnos) ir valdiškomis žemėmis. Girežeryje buvo 4,5 tariamo valako žemės, 15 ūkininkų bei 1 pašaliečio valda. Kas tas pašalietis? Bene Petras Lukšys.

Vilniaus–Trakų apskr. Žemių klasifikavimo komisija 1937 m. vasario 9 d. nutarė Mergežerio bendruomenės kaimų (Mergežerio, Girežerio, Moliadugnio ir Mitraukos) žemes išmatuoti; apie tai vasario 17 d. pranešta Varėnos valsčiaus valdybai. Tačiau ar tąkart žemės buvo kaip reikiant išmatuotos, nežinia, nors ir bandyta. Apie tai galima spręsti iš Broniaus Leonavičiaus laikraščiu „Vilniaus rytojus“ 1937 m. rugsėjo mėn. siųstos korespondencijos apie Girežerį (autorius pasirašęs Žiezuliavocio slapyvardžiu):

„Neseniai šiame kaime lankėsi valdžios atsiųstas matininkas, kuris išmatavo sodžiaus laukus. Dabar plinta gandai, kad žemės savininkams bus padidinti mokesčiai. Nenuostabu – smėlynų valakai gražų skaičių hektarų talpina. Šių metis derlius čia stačiai katastrofiškas. Vasaros metu siautę karščiai viską išdegino. Daugelis ūkininkų dargi atsėjimui savos sėklos neturi. Nė kiek negeriau yra ir su pašaru. Viskas jau iš rudens reikia pirkti, o grybams nedygstant, pinigų nėra kur užsidirba.“

Žemių klasifikavimo komisija 1938 m. gegužės 23 d. antrąkart pranešė Varėnos valsčiaus valdybai, kad Mergežerio bendruomenėje birželio 6–30 d. bus matuojama žemė. Tik žinių apie matavimo rezultatus archyvuose nepavyko rasti.

Varėnos dvaro valdų ežerai nuo seno buvo nuomojami. Ne tik seniau, bet ir XIX a. antrojoje pusėje bei XX a. pradžioje, kai ežerai jau priklausė girininkijoms, juos nuomodavo ir juose žvejodavo daugiausia žydai. Apie amžių sandūrą mažesnieji ežerai atiduoti kaimams. Girežeriui teko Girežeris, Mergežeriui Mergežeris, o Moliadugniui Plaušinis. Lenkų laikais mūsų ežerai iš pradžių priklausė Kaniavos girininkijos Varėnos eiguvai, o paskui Varėnos girininkijai. Po 1920 m. kurį laiką Žiezulį, Ilgį, Plaušinį nuomojo beraštis Petras Vainavičius (Vainys), gyvenęs vadinamajame Predos viensėdyje prie geležin-

kelio ties Mančiagirės balomis. Pavyzdžiui, 1922 m. liepos 31 d. 6 metams jis išsinuomojo Žiežulį. Nuo 1923 m. kovo 1 d. be sutarties jis nuomojo Plaušinį, o pagal sutartį nuo 1925 m. sausio 1 d. iki 1931 m. sausio 1 d. – Plaušinį ir Ilgį. Senesnieji Girežerio gyventojai pasakodavo apie Ilgyje ir Žiežulyje prieš II pasaul. karą žuvęs gaudžiusį rudaplaukį Varėnos II žydą. Šlapius tinklus jis atveždavo į Girežerį ir išdžiaustydavo ant tvorų; tais tinklais, neklausę savi-ninko, naktimis kartais pasinaudodavo ir girežeriškai. Anas žydas iš kitų savo tautiečių išsiskyrė tuo, kad nenešiojo kepurės, o apie atvažiavimą į sodžių iš tolo pranešdavo skardžiu dainavimu. Girežeryje bene didžiausias žvejys buvo Simas Ščesnulevičius, o vėliau jo sūnus Jonas Ščesnulevičius-Česnulaitis.

Nors iki 1938 m. pavasario tarp Lietuvos ir Lenkijos nebuvo diplomati-nių santykių, tačiau ryšiai tarp abiejų Merkio krantų gyventojų nebuvo vi-siškai nutrūkę. Lenkų pusėje Vilniaus–Trakų apskrities storastijos (valdybos) Saugumo sektorius išduodavo leidimus pereiti per administracijos liiją. Tie leidimai – tai atsakymai į prašymus leisti dirbti neva kitoje Merkio pusėje esančius laukus. Pereiti į Lietuvą buvo galima per Varėnos (Mitraukos) arba Perlojos perėjimo punktus. Perėjimo punktas būdavo įrašytas leidime. Galiojo tam tikras laikas – nustatytos valandos sienai pereiti. Už režimo pažeidimą grėsė piniginės baudos, areštas ir leidimo atėmimas. Pageidaujamus leidimus prašytojai ne visada gaudavo. Kam negalima duoti leidimų, apskrities storas-tai pranešdavo lenkų žvalgyba, Pasienio apsaugos korpuso (*Korpus Ochrony Pogranicza* – KOP) Varėnos bataliono vadas arba valsčiaus policijos posto ko-mendantas. Tais atvejais, kai apskrities storastija gaudavo nepalankų raštą, Va-rėnos valsčiaus vaitas (viršaitis) atlikdavo atitinkamą tyrimą. Teisę gauti leidi-mą ar neigiamą atsakymą su vaitu kartais patvirtindavo Mergežerio seniūnijos seniūnas. Pavyzdžiui, seniūnas K. Karpavičius, 1932 m. pasirašęs tyrimus ir dėl kai kurių Girežerio gyventojų prašymų.

Ypatingesniais atvejais, dažniausiai artimųjų laidojimo reikalu, vienkartinius leidimus duodavo lenkų pasienio Mitraukos ar Perlojos kordonai.

Už leidimą metams reikėdavo mokėti po 1 zl, vėliau 1,10 zl. Girežeriš-kiams pereiti į Lietuvą leista per sienos perėjimo punktą Mitraukoje. Leidimas eiti į Lietuvą dirbti savo žemės iš tikrųjų buvo tik priedanga susitikti su ten gyvenančiais giminėmis ar pažįstamais bei šiočiai tokiai kontrabandai perneš-ti. Kartais leidimų prašyta ne tik visiems suaugusiems šeimos nariams, bet ir paaugliams.

Pavyko rasti dokumentų apie leidimų davimą kai kuriems metams. Pvz., leidimą dirbti žemę Varėnoje I 1932 metams turėjusi Ona Paulauskienė.

Anot sąrašo, 1933 metams pratęstus leidimus gavo šie girežeriškiai (nurodytas kai kurių žmonių amžius nėra visai tikslus): Ona Pigagaitė, Petro ir Liudvikos, 23 m.; Mikas Paulauskas, Kandido ir Monikos, 23 m.; Jadvyga Ščesnulevičiūtė, Petro ir Kristinos, 18 m.; Kristupas Naujalis, Jackaus ir Kristinos, 38 m.; Marija Naujalienė, Morkaus ir Elenos, 30 m.; Adomas Dvareckas, Liudviko ir Marijos, 28 m.; Antanina Dvareckienė, Juozo ir Jadvygos, 24 m.; Feliksas Paulauskas, Lauryno ir Kristinos, 72 m.; Domininkas Paulauskas, Felikso ir Marijos, 28 m.; Aleksandras Paulauskas, Felikso ir Marijos, 30 m.; Jonas Kuodys, Morkaus ir Antaninos, 26 m.; Antanas Ščesnulevičius, Simono ir Petronėlės, 30 m.; Marcelė Naujalytė, Ciprijono ir Antaninos, 20 m.; Ciprijonas Naujalis, Motiejaus ir Onos, 55 m.; Malvina Naujalienė, Polikarpo ir Marijos, 42 m.; Ona Naujalienė, Stanislovo ir Zofijos, 61 m.; Ona Naujalytė, Vincento ir Onos, 20 m.; Jonas Naujalis, Vincento ir Onos, 17 m.; Juozas Naujalis, Vincento ir Onos, 14 m.; Pranciškus Karpavičius, Jono ir Onos, 40 m.; Ona Karpavičienė, Vincento ir Kotrynos, 30 m.; Ona Dvareckienė, Petro ir Petronėlės, 40 m.; Ona Dvareckaitė, Liudviko ir Marijos, 20 m.; Petras Lukšys, Simono ir Agotos, 65 m.; Rozalija Lukšienė, Petro ir Kunigundos, 58 m.; Marcelė Lukšytė, Petro ir Rozalijos, 20 m.; Elžbieta Miškinienė, Petro ir Petronėlės, 62 m.; Rozalija Miškinytė, Kristupo ir Elžbietos, 21 m.; Juozas Miškinis, Kristupo ir Elžbietos, 32 m.; Paulina Miškinytė, Kristupo ir Elžbietos, 19 m.; Valentas Ščesnulevičius, Kristupo ir Ievos, 28 m.; Liudvika Paulauskienė, Mykolo ir Kotrynos, 70 m.; Marija Dvareckienė, Pranciškaus ir Antaninos, 66 m.; Kristupas Ščesnulevičius, Petro ir Kristinos, 20 m.; Petras Ščesnulevičius, Petro ir Onos, 47 m.; Kristina Ščesnulevičienė, Aleksandro ir Pranciškos, 40 m.; Ona Ščesnulevičienė, Petro ir Kristinos, 27 m.; Aleksandras Ščesnulevičius, Edvardo ir Jadvygos, 40 m.; Petras Naujalis, Juozo ir Jadvygos, 21 m.; Petras Dvareckas, Liudviko ir Marijos, 24 m.; Vincentas Čepulis, Vincento ir Liudvikos, 22 m. Kitur rašoma, kad leidimą tiems metams dar gavusi Ona Paulauskienė. Vienur rašoma, kad Jadvyga Ščesnulevičienė, Bonifaco ir Onos, 36 m., bei Juozas Paulauskas, Felikso ir Marijos, 21 m., leidimus 1933 metams gavę, kitur – kad jiedviem leidimai neduoti. Jonas Ščesnulevičius, 42 m., leidimo tiems metams nei iš apskrities storastijos, nei iš valsčiaus neprašė ir negavo.

Leidimus pereiti per administracijos liniją 1935 metams gavo 36 Girežerio gyventojai. Jų nevardinsime. Tik pridursime, kad tarp jų buvo trys asmenys, neturėję leidimų 1934 metams: tai Motiejus Naujalis, Vinco ir Onos, 26 m., Jadvyga Ščesnulevičiūtė, Petro ir Kristinos, 19 m., ir Kristina Ščesnulevičienė, Aleksandro ir Pranciškos, 44 m. Miškinių ir Felikso Paulausko su sūnumis tariai turėta žemė buvusi Martinavoje, o visų kitų Varėnoje I.

Prie demarkacinės linijos klestėjo kontrabanda, pasiekdavusi ir Girežerį. Per Merkio brastas iš Lietuvos slapta daugiausia nešdavo cukrų, sachariną, žibalą, tabaką, degtinę, nes šios prekės Lietuvoje buvo pigesnės. Lenkijoje prekyba cukrumi, tabaku ir degtine priklausė valstybės monopoliams, sacharinas buvo draudžiamas, nebuvo galima auginti tabako ir dėl valstybinio degtukų monopolio drausta naudoti benzininius žiebtuvėlius. Į Lietuvą daugiausia buvo nešami tekstilės gaminiai, ypač Lodzės fabrikų moteriškos skaros. Už kontrabandą lenkų valdžia baudavo mažiau, negu už šiaip sienos perėjimą, už ką žmogų buvo galima apkaltinti šnipinėjimu Lietuvos naudai ir kt. Todėl slapta per demarkliniją einantis atsargumo dėlei pasiimdavo bent kilogramą druskos.

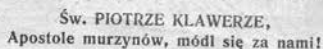
Neveltui sakoma, kad baimės akys plačios. Kartą Jono Sčesnulevičiaus šeima užgirdo, kad į sodžių policija atėjo. O pirkioje ant lentynos stovėjo buteliukas su sacharinu. Šeimininkas paėmė buteliuką ir nuėjęs švystelėjo į paežerės viksvyną. Šitaip prarastas naudingas daiktas. Vėliau gailėtasi: juk buvo galima tą buteliuką numesti į patvorio dilgėlyną, o paskui pasiimti...

Į Lietuvą nelegaliai vaikščiodavo Moliadugnyje pas Oną Nalančienę tarnavęs girežeriškis Juozas Naujalis, Vinco. Iš Lietuvos jis parsinešdavo lietuviškų laikraščių ir paskui kur nors su kaimiečiais slapta skaitydavo. 1940 metais J. Naujalis su moliadugniške Vincele Miliene peryrė per Merkį nuo persekiotojų bėgusį Valkininkų bažnyčios vikarą, iš Barčių kilusį kunigą Juozą Poškų (jo motina Ona Sčesnulevičiūtė buvo iš Girežerio į Barčius XIX a. persikėlusio Sčesnulevičiaus-Marčiulio palikuonė, tėvas Jurgis Poškus – iš Varėnos I). Dėl to J. Naujalis ir V. Milienė kelias savaites praleido bolševikų kalėjime. J. Naujalis 1944 m. pasitraukė į Vakarus, pasiekė Ameriką, iš kurios praėjusio amžiaus 9-tame dešimtmetyje sugrįžo į Lietuvą ir gyveno Senojoje Varėnoje.

1938 metais buvo renkami atstovai į Lenkijos parlamento aukštesnius rūmus – senatą. Tačiau tai nebuvo visuotiniai rinkimai: balsavo tik tam tikras rinkikų skaičius. Varėną II ir Mergežerio seniūniją apėmusioje rinkiminėje apylinkėje Nr. 9 buvo 104 rinkikai. Tarp jų ypač daug KOP ir kitokių kariškių. Mergežerio sodžiaus atstovų nebuvo, Girežeriui atstovavo Feliksas Paulauskas, Moliadugniui – Baltrus Makselė, Mitraukai – Simonas Kuodys.

Jaunimas 1938 m. gegužės 3 d. norėjo surengti lietuvišką vakarą – vaidinti iš latvių kalbos verstą ir sulietuvintą Evelinos Gramatniek 2 veiksmų komediją „Petro Pampalio piršlybos“, bet negavo apskrities storastos leidimo.

Petronėlė Sčesnulevičienė, Petras Sčesnulevičius ir dar keli girežeriškiai 1929 m. vasario 6 d. buvo priimti į Vilniaus šv. Petro Klavero Afrikos misijų kongregacijos (sodalicijos) Mišių draugiją. Jos narys aukėjo 1 zloto vienkarti-

na rzecz misyj afrykańskich,
założony przez Sodalicyę św. Piotra Klawera
i zaprowadzony kanonicznie d. 5. maja 1908,
przez Wikaryusza gen. Piusa X.

Związek Mszalny na rzecz misji afrykańskich stanowią 300 Mszy św. odprawianych co roku za staraniem Sodalicyi św. Piotra Klawera.

Uczestnicy Związku Mszalnego składają raz na zawsze jałmużnę w kwocie 1 korony, 1 mk., 25 cts. am. Wszystkie ofiary złożone wysła się wprost i bez żadnego potrącenia do Misji w Afryce.

Trzysta Mszy św. odprawia się na intencję uczestników Związku Mszalnego, czy to żyjących, czy zmarłych. Do tego Związku Mszalnego można bowiem wpisywać i zmarłych także.

został przyjęty do Związku Mszalnego

dnia 6 lutego 1919.

Sodalieja św. Piotra Klawera.

dia Misyl allvanskicht

Wilno, ul. Zamkowa 19.

Nakładem Sodalicji św. Piotra Klawera.

Misyjna drukarnia „Maria Sorg“ koło Salzburga. 9 VII 19 - 50000

Mišių draugijos narės P. Ščesnulevičienės atviruko abi pusės

Įrašas Varėnos bažnyčios mirimo metrikų knygoje apie P. Ščesnulevičienės mirtį

nę auką misijų Afrikoje reikalams. Kongregacija kasmet atlaikydavo 300 mišių gyvų ar mirusių draugijos narių intencija. Į Mišių draugiją buvo galima įrašyti ir mirusiuosius, kad tik gyvieji pinigų mokėtų. Kur kalbamos mišios laikomos – nepasakyta. P. Sčesnulevičienės aukos intencija – už sielas skaistykloje.

P. Klaveras (*Petrus Claver*, 1581–1654) – ispanų jėzuitas, veikęs tarp Lotynų Amerikos vergų negrų, juos krikštijęs. Šventuoju paskelbtas 1888 m. Šv. P. Klavero kongregaciją (sodaliją) misijoms Afrikoje 1894 m. įsteigė Lenkijos religinė veikėja ir rašytoja Marija Terezija Leduchovska (*Leduchowska*, 1863–1922). Popiežiaus Leonas XIII 1896 m. P. Klaverą paskyrė visų negrų misijų globėju (jo diena – rugsėjo 9-oji). Parašo po šventojo paveikslu vertimas: „Šv. Petrai Klavere, negrų apaštale, melskis už mus!“

Metrikų įrašo apie P. Sčesnulevienės mirtį vertimas: „Tūkstantis devyni šimtai trisdešimt šeštų metų vasario dvidešimt septintą dieną Varėnos parapijos Girežerio kaime nuo skrandžio ligos mirė Petronėlė Rauluškevičiūtė-Sčesnulevičienė, našlė, 79 metų. Švenčiausiais sakramentais aprūpinta.“ „Jono ir Kristinos Baublytės duktė. Po savęs paliko sūnus: 45 metų Joną, 35 metų Antaną; dukteris: 53 metų Kristiną, 49 m. Ievą ir 38 metų Marijoną.“ „Jos palaikus 1936 m. vasario 29 dieną Mergežerio kaimo kapinėse palaidojo kun. M. Pšemeneckas.“ Beje, P. Sčesnulevienė, kaip ir daugelis mūsų krašto žmonių, vaikystėje buvo išmokyta lenkiškų poterių ir juos kalbėjo, nors nieko nesuprato. Ir tik paaugusios dukterys pamokė motiną poteriauti lietuviškai.

Lenkijos okupuoto Vilniaus krašto dalies ties Varėna gyvenimo atspindžių esama daugelyje Vilniaus lietuvių ir Nepriklausomos Lietuvos leidinių. Juose šen ten šmėkščioja ir Girežeris. Ypač daug medžiagos apie mūsų kraštą pateikdavo Kaune leistas Vilniui vaduoti sąjungos žurnalas „Mūsų Vilnius“. Straipsniai paprastai pasirašinėti slapyvardžiais. Tiesa, leidinio žurnalistinis lygis ne itin aukštas, žinios dažnai pagrįstos nuogirdomis, todėl yra daug netikslumų: painiojamos datos, žmonių pavardės ir t. t. Klaidos ne visur atitaisytos. Kaip dažnai esti propagandinėje kovoje, rašiniuose apstu perdėjimų, „pagražinimų.“ Informacijos paprastai spausdintos žurnalo skirsnyje „Okupuotoje Lietuvoje.“ Žemiau pateikiamų informacijų kalbos ir rašybos iš esmės netaisėme.

„Mūsų Vilniaus“ 1932 m. Nr. 14 yra dvi su Girežeriu susietos informacijos. Pirmoji – „Lenkų šnipai dirba“ – pasirašyta Pavergto lietuvių slapyvardžiu:

„Gegužės mėn. 1 d. Varėnos stoty trys švogeriai: Kalanta Julius iš Milioniškės, Čepulis Petras iš Giražerio ir Radzvila Antanas iš Pavainikių užėjo alinėn papietauti. Jiems bepietaujant, įėjo girtas žinomas lenkų žvalgybos karininko poručniko Jevorskio agentas Kareiva Bolių, gyv. Varėnos st., ir atsisėdęs prie pietaujančių stalo pradėjo versti, kad fundytų alaus. Pietaujantieji atsakė: jei-

gu nori, nusipirk ir gerk, o mes neturim pinigų. Kareiva susigėdinęs išėjo ir netrukus atėjo su policija ir Kalantą Julijų, Čepulį Petrą ir Radzvilą Antaną suėmė. Čepuliui Petruį įdėjo į kišenę Varėnos stoty statomų kareivinių planą, o Kalantai Juliui KOP 23 bataliono karininkų sąrašą, Radzvilai Antanui įdėti ką nors nepasisėkė. Kalanta ir Čepulis aiškinosi, kad įdėta kratos metu ir prašė tirti, kieno rašyta, bet policija į tai nekreipė dėmesio, bet tik reikalavo pasakyti, kas jiems surašė. Jie sakė, kad jūs rašėt, jūs ir dėjot, bet argi lietuvius išsiaiškins, sako, šnipinėjat Lieuvos naudai ir gana. Kitą dieną Radzvilą Antaną paleido, o Kalantą Julijų ir Čepulį Petrą išvežė surakinę Vilniun į Lukiškių kalėjimą už tai, kad „neužfundino“ Jevorskio ciuciukui Kareivai. Petras Leikauskas, iš Mančegirės, matė, kaip jiems lenkai kratydami įkišo popierius ir išsitarė, „žiūrėkit, ką jums įkišo.“ Matydami, kad Petras Leikauskas bus jiems geras liudininkas, areštavo ir Leikauską. Pirma padarę kratą ir darydami įkišę už paveikslo visą 23 bataliono KOP dislokaciją. Žinoma, patys įkišę, patys ir rado. Leikauskas, matydamas, kad visai nekaltai gali pražūti, nuo Varėnos stoties iš kalėjimo pabėgo ir dabar slapstosi kur miškuose. [...].“

Tame pačiame žurnalo numeryje yra B. Petronio žinutė „Kaip lietuviai lenkų šnipą sugavo“:

„Paskutiniu metu Giražery pradėjo siausti, kaip jie vadina, „protokolų maras.“ Kiekvienas Giražerio gyventojas yra gavęs nuo lenkų po keletą parų kalėjimo, įvairių perspėjimų, piniginių baudų, kiti net Lukišky atsidūrė. Kas mokė vaikus lietuviškai, kas sodino naminę tabaką – lenkai viską žinojo. Visi suprato, kad čia vietoje yra koks nors Judošius, kuris visus lietuvius pardavinėja. Sumanė jį išprovokuoti. Š. m. balandžio 23 d. (per Jurgines. – *Aut. past.*) susirinkęs jaunimas Petro Ščesnulevičio pirkioj žaidė. Vienas iš vaikinų vidury kambario atsistojęs pasakė: „Šokim, vyrai, rytoj eisim į Nepriklausomą Lietuvą.“ – Kaip tik taip pasakė, tuoj vienas vaikinas pradingo, tai buvo P. Al. Apie trečią valandą tą pačią naktį Giražerio kaimą apsupo lenkų policija ir kratė gyventojus, versdama viską į viršų.

Auštant nieko nepešę lenkai sugrįžo atgal į Varėnos stotį. Mat, dingusio iš vakarėlio, P. Al. būta to Judošiaus, kuris visus sekdamas ir pranešdamas gyvenančiam Varėnos gelžk. stoty lenkų karinės žvalgybos poručnikui Jevorskiui.

Giražeriškiai džiaugiasi, kad taip lengvai pasisėkė lenkams patsidavusį Judošių, Jevorskio šunį, išprovokuoti.“

„Mūsų Vilniaus“ 1932 m. Nr.20-21 išspausdinta Merkio Bangos žinutė „Jei vuitas koliojasi – jį laukan veja“:

„Giražerio kaime (Varėnos valsč.) birželio 11 d. valsčiaus vuitas (vaitas) Žyžnevskis, sušaukęs į Giražerio kaimą visus Giražerio seniūnijos (turėtų būti

Mergežerio seniūnijos. – *Aut. past.*) ūkininkus, pareiškė: „jei nesumokėsite visų „dochodovų“ mokesčių iki š. m. rugp.[iūčio] 1 d., tai būsit nubausti ir mokesčiai bus išreikalauti su pabauda.“ Ūkininkai pradėjo skųstis sunkiais laikais, daugelis duonos neturi, tai iš kur tas „dochodas“ (pelnas).

Žyžnevskis tik nusijuokė, ir išvadinęs lietuvius tinginiais, nurodė, kad jis pavyzdingas pilietis esąs, nes ir duonos turįs, ir mokesčius mokąs. Ir besigirdamas ponas vuitas taip įsikarščiavo, kad ūkininkus chamais (mat, jis dvarininkas) išvadino. Ūkininkai lietuviai tokį ponėką tuojau iš kaimo išvijo.“

Kita B. Petronio informacija yra „Mūsų Vilniaus“ 1932 m. Nr. 27 – „Lenkų kareivių „kultūringumas“:

„Giražerio kaimo (Varėnos valsč.) laukuose prie Žiežulio ežero lenkų Varėnos stoties geležinkelio tarnautojai įsitaisė maudyklės. Rugpjūčio 21 d. Giražerio kaimo moterys anksti rytą, kol dar maudyklės buvo tuščios, nuėjo praustis. Besiprausiant atėjo lenkų kareiviai ir pamatę moteris puolė prie jų. Moterys pradėjo rėkti, šaukti pagalbos, kitos iš baimės plaukė į ežero vidurį ir pradėjo skęsti. Išgirdęs riksmą Mergažerio seniūnas Paulauskas atsiskubino moterims į pagalbą. Kareiviai, pamatę, kad seniūnas užstoja moteris, ėmė tempti ežeran nuskandinti. Būtų ir nuskandinę, tik laiku užėjęs Varėnos žandarų vachmistras išgelbėjo. Kitą dieną nuskriaustųjų vyrai padavė skundą 23 pulko vadui (turėtų būti KOP 23 bataliono. – *Aut. past.*), pranešdami, kad išgąsdintos moterys serga, bet pulko vadas tik pasijuokė, girdi, mano kareiviai drąsūs, jei nepabūgo nuogų moterų.“

Girežeris ypač pagarsėjo po kruvinų įvykių sodžiuje per 1933-uosius Naujuosius Metus. Tik informacijos šaltiniuose kurį laiką ta data laikyta 1932 m. Kalėdų antroji diena. Kai kuriuos aprašymus pateiksime be jokių pataisymų, tokius, kokie buvo paskelbti to meto spaudoje, ir tik šį tą patikslinsime pastabose.

Žurnalo „Mūsų Vilnius“ 1933 m. Nr. 1 išspausdintas Žiežulevocio slapyvardžiu pasirašiusio asmens straipsnis „Vėl kruvinos skerdynės Okupuotoje Lietuvoje“:

„Kalėdų antrą dieną Giražerio kaimo (Varėnos val.) jaunimas, susirinkęs Petro Česnulevičiaus namuose, gražiai žaidė ir džiaugėsi, kad nors kartą į metus gavo leidimą iš žandarmerijos susirinkti pažaisti, nes čia, po Mitraukos skerdynių, be žandarų leidimo susirinkti daugiau kai dešimčiai žmonių neleidžia. Tačiau neilgai džiaugėmės. Temstant į Giražerį atėjo iš Mitraukos postarunko (K. O. P. 23 batal.) 6 girti lenkų kareiviai su kapralu Pyvovaru.

Atėję vieni apstojo namus, o kiti įėję vidun ėmė ieškoti priekabių, reikalaudami „atiduoti ginklus.“

Pyvovaras pradėjo kratą kišenėse, pasuolėse, ant pečiaus ir kitur. Kišenėse ne tiek ieškojo ginklų, kiek pinigų. Iš Petro Dvaracko bandė keletą zlotų atimti, bet jis pasipriešino: „jei ieškai ginklo, tai pinigų nekliudyk!“

Pyvovaras, atšokęs nuo Dvaracko, puolė greta stovėjusią jo sužadėtinę, reikalaudamas ginklo ir ją stumdydamas. Dvarackas užsistojo savo sužadėtinę. Tuomet Pyvovaras pasiuto, užkamandavo kareivius „naložyc bagnety“ (uždėti durtuvus) ir pradėjo jaunimo skerdynes, daužė, mušė, spardė ir durtuvais badė... Pirkioje pakilo didžiausias triukšmas: mergaičių klyksmas, vyrų dejavimas, kareivių keikimai ir šautuvų buožių duslūs stuksėjimai.

Subėgo pagalbon visas kaimas, bet beginkliai nieko padėti negalėjo. Česnulevičiaus pirkia atrodė dideliame gaisre paskendusi buvo.

Mušamų riksmas ir dejavimas buvo girdėti net Mergažerio kaime, už 2 kilometrų.

Kadangi durys buvo užstotos ir išbėgti negalima buvo, tai Nepriklausomos Lietuvos žmonės – varėniai girdėjo tą baisų dejavimą ir lenkų keikimą.

Kambary Pyvovaras su draugais švaistėsi ir daužė buožėmis kur kam pakliūva. Jaunimas žudikams priešintis nei nemėgino, tik kur kas galėdami slapstėsi. Bet kadangi durys buvo užstotos ir išbėgti nieks negalėjo, tai pasislėpti ir neturėjo kur. Keletas vyrų, kai kurie jaunuoliai, kai Pyvovaras durtuvu sudaužė lempą, šoko pro langą, bet čia lenkų kareivis paleido keletą šūvių ir visi turėjo sugrįžti atgal.

Susirinkus apie trobą daug žmonių ir sudarius didelį riksmą, kareiviai ir Pyvovaras, palikę pirkioje subadytus durtuvais žmones, išbėgę pradėjo šaudyti tiesiai į minią.

Skerdynės truko apie 3 valandas.

Kai lenkai kareiviai paliko Giražerį, subėgę žmonės rado pirkioje gulinti be sąmonės perpjautu pilvu Dvaracką Petrą, Lapiniauską Vladą durtuvu perdurtu petimi, Česnulevičių Valentą peršauta koja. Lengviau sužeisti šie: Česnulevičius Krisius, Paulauskas Antanas, Paulauskas Juozas, Naujelis Motiejus, Naujeliūtė Ona ir Miškiniūtė Jadviga.

Kitą dieną sunkiai sužeistieji Dvarackas, Lapiniauskas ir Česnulevičius nugabenti Varėnos ligoninėn.

Česnulevičiaus namų visi langai išdaužyti buvo, o sienoje rado nulūžusio durtuvo galą.

Giražeriškiai apsiskundė dėl kruvinų skerdynių lenkų karo žandarmerijai ir K. O. P. 23 bataliono vadui. Pastarasis žadėjo dalyką išaiškinti, o karo žandarmerija apkaltino nekaltus gyventojus, pareikšdama, kad kariuomenė esanti gaivalinga ir jai visuomet reikia pataikauti.

Giražeriškiai pasiskundė ir Gardino storastai. Atvykusi policija tikrino skerdynių vietą, bet viską rado „tvarkoje“, nes po savaitės laiko kraujas buvo išdžiūvęs ir langų stiklai žiemos metu gyvenamoj troboj buvo vėl sudėti.

Dabar giražeriškiai kaltinami tuo, kad jie užpuolė kareivius ir visi dar gali teismo suole atsidurti.

Sužeistieji tebeguli ligoninėje, Petrui Dvarackui gresia rimtas pavojus.

Dabar Giražerį laiko lenkai apsupę ir sutemus neleidžia niekur iš pirkios išeiti, o žvalgybos karininkas Jevorskis stengiasi savo agentų pagalba išprovokuoti labiausiai nukentėjusius.

Giražerio įvykiai sukrėtė visą Varėnos ir tolimesnių valsčių lietuviškąją visuomenę. Pas mus dar nepasibaigė Didžiojo karo metu praktikuotos priemonės ramiems gyventojams terorizuoti.“

„Mūsų Vilniaus“ 1933 m. Nr. 3 pranešta, kad Vilniui vaduoti sąjungos centras Kaune gauna daugybę protesto rezoliucijų ir užuojautų nukentėjusiems giražeriškiams. Protestai ir užuojautos perduodami per radijo žurnalą „Pavergtas Vilnius“. Tame pat numeryje patikslinta, kad skerdynės įvykusios ne Kalėdų antrąją dieną, o per Naujuosius Metus (sausio 1 d.). Nepriklausomos Lietuvos gyventojų protestų ir rezoliucijų dėl įvykių Girežeryje gavusi ir Lietuvos šaulių sąjungos Centro Valdyba.

Į Girežerio įvykius atsiliepė lietuvių jaunuomenės tautiškas laikraštis (iš tikrųjų žurnalas) „Jaunoji karta.“ Jo 1933 m. Nr. 3 informacijų rinkinyje „Okup. Lietuvoje“ rašoma:

„Skerdynės nesiliauja. Giražerio km. (Varėnos vls.) įsibrovę lenkų kareiviai į jaunuomenės suruoštą pasilinksminimą Kalėdų antrą dieną pradėjo krėsti, esą, ginklų ieškodami. Uždarę duris ėmė mušti, badyti ir šaudyti. Skerdynės truko 3 valandas. Be sąmonės liko sužeistu 2 ir 10 lengviau. Išėję iš pirkios lenkų kareiviai šaudė į minią, kuri buvo susirinkusi iš apylinkės dėl kilusio triukšmo. Tuos žvėris apskundus jų vyriausybei, ėmė ji ne kaltininkus drausti (apie baudimą nėra ko kalbėti), bet nekaltus gyventojus kaltinti.“

Labai panašiai, kaip „Mūsų Vilnius“, apie Girežerio įvykius rašė ir Lietuvos šaulių žurnalas „Trimitas“ 1933 m. Nr. 4. Tik jame irgi nurodyta neteisinga įvykių data – 1932 m. Kalėdų antroji diena. Pateiksime „Trimito“ informacijos „Vėl kruvinos skerdynės Okupuotoj Lietuvoj“ ištrauką:

„[...] Temstant į Giražerį atėjo 6 girti KOP 23 bataliono kareiviai su kapralu Pyvovaru ir pradėjo iš susirinkusių reikalauti kažin kokių „ginklų.“ Bet iš tikrųjų bekrėsdami kišenes atiminėjo pinigus. Petras Dvarackas, kai jam iškraustė kišenes, pasakė: „Jei ieškai ginklo, tai pinigų nekliudyk!“ [...] Tik subėgus sodžiaus žmonėms žiaurieji žvėrys šaudydami į minią pasitraukė.

Pirkioje rasta gulį be sąmonės perdurtu pilvu Petras Dvarackas, perdurtu petimi Vladas Lapinias, peršauta koja Valentas Česnulevičius. Lengviau sužeisti Krisius Česnulevičius, Antanas Paulauskas, Juozas Paulauskas, Motiejus Naujalis, Ona Naujalytė ir Jadvyga Miškinytė.

Sunkiai sužeistieji Dvarackas, Lapinias ir Česnulevičius nugabenti Varėnos ligoninėn.

Petro Česnulevičiaus namų, kur šie žvėrys šeimininkavo, išdaužyti langai ir sienoje rastas įsmigęs nulūžusio durtuvo galas. [...]“

Girežerio įvykiai aprašyti satyrinėje poemėlėje „Giražerio byla“ (žr. skyrių „Literatūriniai bandymai“).

Informaciją „Lenkų šnipai dirba“ rašęs Pavergtas lietuvis iš tikrųjų buvo Adomas Biekšia – aktyvus „Mūsų Vilniaus“ bendradarbis, policijos pareigūnas iš Merkinės. Jis pasirašinėjo ir daugiau slapyvardžių, pvz., Korpio Prietelius Mergažery ir kt.

Str. „Vėl kruvinos skerdynės Okupuotoje Lietuvoje“ Žiezulevocio slapyvardžiu pasirašęs autorius yra Petras Bronius Česnulevičius iš Paakmenės kaimo (tokiu slapyvardžiu vėliau pasirašydavo ir Bronius Leonavičius). Straipsnyje paminėtos Mitraukos skerdynės – tai 1930 m. gegužės 18-osios, sekmadienio, vakaras Mitraukoje, kai ginkluoti lenkų kareiviai įsilaužė į jaunimo vakarėlį (šokių). Mat nebuvo pakviestas vietos lenkų pasienio kordono puskarininkis Vitkovskis. Apie 30 kareivių šautuvų buožėmis ėmė mušti vakarėlio dalyvius. Jokūbui Korkučiui buvo perdurtas kaklas ir nugara, jo brolis Juozas šūviais sužeistas į abi kojas. Gegužės 20 d. į Varėną II vežamas Jokūbas Korkutis mirė. Lenkai uždarė tiltą per Merkį, neleisdami žmonėms eiti dirbti laukų abipus demarklinijos. Lietuvos užsienio reikalų ministras Dovas Zaunius dėl Mitraukos įvykių įteikė protesto notą Tautų Sąjungai. Lenkai atmetė Lietuvos vyriausybės intervenciją, esą, įvykiai kilo Lenkijos teritorijoje tarp Lenkijos piliečių ir yra jos vidaus reikalas. Lietuvos visuomenė dėl Mitraukos įvykių griežtai protestavo.

Varėnoje II stovėjusio KOP 23 bataliono kareiviai saugojo pasienį su Lietuva mūsų krašte. Kažin, ar girežeriškai skundėsi Gardino apskr. storastai (apskrities viršininkui): juk sodžius priklausė Vilniaus–Trakų apskr. ir žmonės galėjo skųstis jos viršininkui. Gal girežeriškai pasiskundė pasienio korpuso vadui, kurio būstinė buvusi Gardine? Korespondencijas „Mūsų Vilniuje“ P. B. Česnulevičius dar pasirašinėjo Merkio Bangos ir kitais slapyvardžiais.

Mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos rankraštyne tarp „Mūsų Vilniaus“ 1932–1935 metų susirašinėjimo dokumentų yra Pavergto lietuvių

rankraštis be datos apie Girežerį. Du didoki puslapiai – tai rašinys apie tą patį įvykį, kaip ir Žiezulevocio straipsnis. Tik čia nurodyta tiksli įvykio data. Be to, yra papildoma informacija: pasipriešinime dalyvavęs girežeriškis Motiejus Naujalis buvo atostogų parėjęs kareivis. Ten pat yra dar vienas rašinėlis apie Girežerio įvykį. Jame rašoma, kad tarp atvykusių lenkų kareivių du buvo atėję iš Moliadugnio pasienio kordono.

Vertas dėmesio iš Paūlių kaimo kilęs, Girežeryje kurį laiką gyvenęs Petras Čepulis, Onos Korpienės brolis. Jis su Juliumi Kalanta iš Milioniškių 1932 m. nubausti kalėjimu iki gyvos galvos. Vilniaus–Trakų apskr. valsčiuose buvo išlipinti plakatai su jų pavardėmis ir paaiškinimais, kad abu platinę prieš lenkų vyriausybę nukreiptą literatūrą, rinkę žinias apie pasienio kariuomenę ir mėginę sugriauti Lenkijos valstybę. Iš pradžių P. Čepulis kalėjo Lukiškių vienuotėje, paskui apkeliavo dar kelis kalėjimus, kol 1937 m. rudenį atsidūrė baisiausiame Lenkijos kazemate – iš Šv. Kryžiaus vienuolyno paverstame kalėjime Pietų Lenkijoje, Kelcų vaivadijoje. Čia Petras sutiko pusbrolių Petrą Česnulį iš Lavyso, kuris ir buvo įtraukęs Petrą į rezistencinę veiklą.

Retas kalinys iš Šv. Kryžiaus išeidavo gyvas. Apie kalėjimo sąlygas Petras Česnulis pasakoja knygoje „Nužmogintieji.“ Kameros be durų, tik grotos; šviesa negesinama kiaurą parą; miegant negalima užsikloti galvų; einant į prausyklą – rankos už nugaros, o galva nuleista. Į pirtį kaliniai vesti surakinti po du: vieno koja su kito koja. Net kulkosvaidžiu ginkluotas sargybinis, privalėjęs stebėti koridorius ir laiptus, 12-kai valandų būdavo užrakinamas būdelėje. Prižiūrėtojai kas savaitę po 1–2 kalinius užmušdavo, o gydytojai juos nurašydavo kaip sirgusius širdies liga. Tuomet Šv. Kryžiuje kalėjo ir Simo Sčesnulevičiaus anūkas, dukters Onos sūnus Vincas Sukackas-Sausaitis bei jo dėdė iš Giraitės Morkus Sukackas su sūnumi Domu ir dukters Onos šešuru Juozu Taraila iš Matuizų. 1939 m. rugsėjo 1 d. prasidėjus Vokietijos–Lenkijos karui, surakinti po du kaliniai rugsėjo 3 d. išvaryti į Rytus (vokiečių tautybės kaliniai buvo iš karto sušaudyti). Po 13-kos dienų varginančios 400 kilometrų kelionės dar gyvi likę kaliniai rugsėjo 15-osios vakarą pasiekė Kovelio kalėjimą Vakarų Ukrainoje, o rugsėjo 17-ąją į karą prieš Lenkiją įstojus Tarybų Sąjungai, rusų kareiviai atidarė kalėjimo vartus ir liepė kaliniams eiti kur nori. Surakinti „amžininkai“ išsilaisvino patys ar ukrainiečių kalviai juos atkaustė. Įvairiais keliais, patyrę nuotykių, nelaimėliai pargrįžo gimtinėn. Petras Čepulis paskui iki mirties gyveno Varėnoje.

Labai įsitempė tarptautinė padėtis Europoje 1939 metais. Pakvipo karu. Lenkija jam ruošėsi, mobilizavo atsargos karius, nors iš Girežerio vyrų, atrodė, niekas į kariuomenę nebuvo paimtas. Rugsėjo 1-ąją Vokietijai užpuolus

Lenkiją, Varėnoje buvusių lenkų karininkų ir valdininkų šeimos po kelių dienų ėmė kraustyti į Lenkiją. Jų daiktams – baldams ir kitam turtui – vežti su arkliais išvaryti mūsų sodžių ūkininkai. Iš pradžių sakyta, kad rakandus reikės vežti iki Marcinkonių, bet paskui daugeliui su nuilsintais arkliais teko stumtis net iki Pariečės.

Varėnos miestas dabar išsistatęs kadaise buvusiose valstybinėse ir Girežerio, Varėnos I bei Mitraukos kaimų žemėse. XX a. tarpukary miesteliui besiplečiant, vienas kitas girežeriškis čia kūrėsi nuosavos žemės sklypuose, o kiti juos nuomojo Varėnoje gyventi norėjusiems žmonėms. Neišvengta ir su ta nuoma susijusių ginčų, net bylų teismuose.

Kristupas Miškinis su sūnumi Juozu 1931 m. gegužės 17 d. pasirašė sklypo nuomos sutartį su Varėnos gyventoja Kotryna Vidzicka (*Widzicka*). Sklypas buvęs prie Vytauto gatvės. Bendras sklypo plotas sutartyje nenurodytas, o rašoma, kad jis yra „trisdešimt aštuonių metrų (38 m) pločio, penkiasdešimt keturių metrų (54 m) ilgio nuo Aleksandro Sčesnulevičiaus ribos ir keturiasdešimt metrų (40 m) nuo Felikso Paulausko ribos.“ Suprask, kad nori! Sklypas išnuomotas dvylikai metų, t. y. nuo 1931 m. gegužės 17 d. iki 1943 m. gegužės 17 d. Nuomos mokestis metams – aštuonių pūdų rugių kaina, pinigus mokant iš anksto pagal rugių kainą rinkoje praėjusį lapkritį. K. Vidzicka ir jos įpėdiniai turi teisę nuomojamame sklype be jo savininkų sutikimo statyti statinius, kirsti medžius, veisti daržą ar sodą ir t. t. K. ir J. Miškiniai bei jų įpėdiniai, pasibaigus aukščiau minėtam sklypo nuomos terminui, įsipareigoja jį pratęsti kitam 12-kos metų terminui, t. y. iki 1955 m. gegužės 17 d. Jeigu Miškiniai atsisakytų pratęsti nuomą arba ją nutrauktų pirma laiko, tai privalėtų K. Vidzickai atlyginti visus nuostolius dėl statinių ar kitų įrenginių bei žemės pagerinimo. Kita vertus, jeigu K. Vidzicka ar jos įpėdiniai per dvejus metus nesumokėtų nuomos mokesčio, tai sutartis nustotų galios, o Vidzicka ar jos įpėdiniai privalėtų palikti sklypą be jokio atlyginimo iš Miškinų pusės. Sutarties pirmasis egzempliorius tekęs nuomininkei, o nuorašas – sklypo savininkams.

Sutartį pasirašė: J. Miškinis, už beraštę nuomininkę – S. Navickienė ir liudytojai – Varėnos gyventojai Pranas Paulauskas ir Antanas Hopenas.

Kristupas ir Juozas Miškiniai panašią sklypo nuomos sutartį 1934 m. rugsėjo 23 d. pasirašė su Varėnos gyventoju Klemensu Karka (*Karko*), Adomo. Sklypo plotas – apie 1600 kv. metrų (50 m ilgio ir 32 m pločio). Sklypas buvo „į rytus nuo Muchos namų.“ 12 metų nuomos terminas – nuo 1934 m. spalio 1 d. iki 1946 m. rugsėjo 30 d. Nuomos mokestis metams – 5 pūdų rugių kaina, pinigus mokant iš anksto spalio mėnesį. Pasibaigus nuomos terminui,

Adpis.

Domowa Umowa.

Dnia siedemnastego Maja tysiące czterysta trzydziestego
piątego roku (1935 r.) My niżej podpisani z jednej strony:
Krzysztof Miśkinis i Józef syn Krzysztofa Miśkinisa
mieszkańcy wsi Gwareny gminy Owański pow. Wileńsko-
Trockiego, z drugiej strony Katarzyna Widzińska
mieszkanca Osady Owań powiatu Wileńsko-Trockiego,
zawarliśmy niniejszą umowę drobnego placu położonego
w Osadzie Owań kwadracie następującej:

1) My Krzysztof Miśkinis i Józef Miśkinis syn Krzysztofa
wydzieliśmy dla siebie gruntu położonego przy Osadzie
Owań w granicach następujących: 1) Cel sowy czyli cel

2) Antoni Koppa, mieszkaniec Osady Owań.
Wzajemnie: ~~Alloppa~~
Franciszek pawłowski
Zawarliśmy placu niepisemnie: za niepisemnie J. Nowicka
Wzajemnie placu: Janusz Miśkinis

Miśkinių ir K. Vidzickos sutarties pradžia ir susitariančiųjų parašai

Miśkinis ar jo įpėdiniai įsipareigojo pratęsti nuomą tomis pačiomis sąlygomis vėl 12-kai metų. Visi kiti įsipareigojimai ir sąlygos tokie patys, kaip ir 1931 m. sutartyje su K. Vidzicka. Tik per sklypą turėjo būti kelias į Kreivąją gatvę. Nuomos laikotarpiu žemės mokesčius moka jos savininkas, o žyminius mokesčius – nuomininkas.

Varėnos miesto teismas 1938 m. rugpjūčio 29 d. nagrinėjo Juozo Miškio sesers Rožės Plokštienės broliui pateiktą ieškinį dėl tėvų sodybos. Tąkart buvo nebuvo išspręsta, nes teismo teisėjas Juzefas Čerkasovas (Czerkasow) 1939 m. birželio 2 d. atvyko į Girežerį apžiūrėti ginčytino objekto ir parengti jo padalinimo projektą. Apžiūroje dalyvavo abi ginčo pusės ir matininkas inžinierius Kazimieras Blažejevičius bei pastatų įvertinimui pakviesti kaimynai: nuo ieškovės – Adomas Dvareckas, nuo atsakovo – Motiejus Naujalis.

(Matininkas K. Blažejevičius iš Vilniaus kadaise buvo gana žinomas; pvz., 1928–1930 metais jis parengė Trakų bažnyčiai priklausiusių žemės valdų planą.)

Apžiūrėjus ir išmatavus sodybą, jos pastatai įvertinti taip: kluonas – 80 zl, svirnas – 20 zl, senas tvartas – 30 zl, naujas tvartas – 120 zl, senas gyvenamasis namas – 250 zl. Ginčo šalys pareiškė, kad jos susitaiko tokiomis sąlygomis: ieškovė R. Plokštienė kaip nuosavybę gauna ariamos žemės, pievų, miško ir ganyklų kiekvieno rėžio pusę, 120 zl vertės naują tvartą ir iš atsakovo J. Miškinio 300 zlotų pinigais tokiais terminais: iki 1939 m. birželio 30 d. – 50 zl, iki tų metų liepos 30 d. – dar 50 zl, o iki gruodžio 31 d. – 100 zl; likusius 100 zl – iki 1940 m. balandžio 30 d. Ieškovė prie Derėžnyčios upės dar gauna tvorą, savo dydžiu prilygstančią prie sodybos Girežeryje esančiai tvorai, kuri su sodyboje liekančiais statiniais pereina visiškai J. Miškinio nuosavybėn. Naują tvartą R. Plokštienė iki 1940 m. balandžio 30 d. privalo persikelti į savo sodybą. Pajamos už Varėnoje nuomojamus sklypus nuo šios dienos, t. y. nuo 1939 m. birželio 2 d., pasidalijamos per pusę. Be to, J. Miškinis ieškovei R. Plokštienei iki 1940 m. rugpjūčio 30 d. privalo grąžinti 50 zl teismo išlaidų. Tokiomis sąlygomis šalims susitaikius, teismas Civilinio proceso kodekso 375 str. pagrindu tą pačią dieną bylą nutraukė.

Tačiau nėra žinių, kaip baigėsi brolio ir sesers taikaus susitarimo įgyvendinimas, nes nepraėjus nė trimis mėnesiams – 1939 m. rugsėjo 1 d. – prasidėjo Vokietijos–Lenkijos karas. Lenkams teko nešdintis iš mūsų krašto. Vyko kiti dideli politiniai pasikeitimai. Metų gale Lietuvos valdžia nusavino mūsų žmonių miškus, įvedus bolševikų valdžią suvalstybinta ir visa žemė...

Su žeme susijusią bylą – ieškinį Varėnos miesto teisme kažkada lenkų laikais bandęs iškelti ir Cipras Naujalis. Vesti bylą jis įgaliojo Varėnoje gyvenusį advokatą Mečislovą Soltaną. Raštą teismui advokatas pasirašęs, bet pamiršęs parašyti datą! Ginčo objekto vertė, anot advokato, 100 zlotų.

Mat Varėnos mieste Vytauto gatvėje Nr. 21 Juozui Miškiniui priklausiusį sklypą nuomojusi Ona *Narucka* (Narušienė?) „šių metų vasarą“ savavališkai apsitvėrė dalį Ciprui Naujaliui priklausiusio sklypo Vytauto g. Nr. 23. Užimtas 45 m ilgio ir 2 m 10 cm pločio žemės ruožas nuo Vytauto gatvės pusės ir tokio paties ilgio 39 cm pločio ruožas priešingoje pusėje. Atsakovė, aiškinama, neva sklypą su ta ginčytina žeme jai išnuomojęs J. Miškinis, pažeidė nuosavybės teisę, nes C. Naujalis jam priklausiusį sklypą nuomojo Varėnos gyventojui Jonui Vaišvilai. Šias aplinkybes galėjo paliudyti Varėnos gyventojai – Ignotas Kasperavičius, gyvenęs geležinkeliečių namuose prie stoties, ir Antanas Žilinskas. Advokatas prašė teismo užgrobti sklypo dalį pripažinti

C. Naujalis nuosavybe ir įpareigoti O. Narucką su J. Miškiniu nuardyti tvorą, o jiems šito nepadarius, tvorą nugriauti turėtų atitinkama valdžia už atsakovų lėšas. Be to, pastariesiems reikėtų priteisti teismo išlaidas ir bylos iškėlimo kaštus.

Advokatas prašė teismo sprendimą priimti kuo greičiau ir bylą nagrinėti netgi šalims nedalyvaujant. Prie savo rašto pridėjęs C. Naujalis įgaliojimą. Tačiau kaip byla vyko teisme ir kuo ji baigėsi, žinių nėra.

Mokyklos

Bent kiek didesnių mokslų XIX amžiuje ir XX a. pradžioje niekas iš girežeriškių nebuvo ėję. Kas nors galėjęs mokytis nebent Varėnoje I veikusioje rusiškoje valsčiaus mokykloje, kurioje mokslas trukdavo 2–4 savaites, kol mokinyš išmokdavo šiek tiek skaityti ir savo pavardę pasirašyti. Raštingiausias žmogus sodžiuje, rašęs lietuviškai, buvo Edvardas Ščesnulevičius, tačiau nežinia, kur jis rašto pramoko. Vyras raštingumu garsėjo ir už sodžiaus ribų. Po mišių Varėnoje I, kurios parapijai Girežeris priklausė, žmonės Edvardą vesdavosi artimiesiems laiškų į Ameriką parašyti. Edvardas vakarop dažnai namo pareidavo gerokai pavaišintas.

Dvi žiemas apie 1911–1913 metus sodžiaus vaikus mokė daraktorius Vincas Čepulis iš Paūlių. Nors lietuviškas raštas jau nebuvo draudžiamas, tačiau daraktorius mokė rusiškos slebizavonės; kitaip jis pats, matyt, nemokėjo. „Mokytojas“ buvo gana įnoringas: vaikų tėvai kiekvieną sekmadienį privalėjo vežti senioką į bažnyčią, ir ne į bet kokią, o tik į jo parapijos – Perlojos – bažnyčią. Daraktoriaus pamokyti vaikai lietuviško rašto vėliau pramoko „patys per save.“ Kai kurie, galėję paskaityti, mokėjo tik pavardę šiaip taip pasirašyti.

Kraštą okupavus lenkams, kelerius metus Girežeryje buvo švietimo draugijos „Rytas“ globojama mokykla. Kada ji pradėjo veikti, sunku pasakyti. Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekoje saugomoje byloje yra Lydos apskr. Kaniavos valsč. Girežerio sodžiuje 1923 m. liepos 22 d. jaunimo surengto vakarėlio apyskaita, kurią liepos 31 d. pateikęs „mokyklos vedėjas“ (be pavardės ir parašo). Pasak Vinco Martinkėno knygos „Vilniaus krašto lietuviškos mokyklos ir skaityklos 1919–1939 metais“, Girežeryje 1923 m. mokytojavęs Feliksas Molis. Tačiau tai nėra dokumentais patvirtintas faktas. Iš Barčių kilęs F. Molis 1923–1924 mokslo metais dirbęs Mergežeryje; galbūt prieš tai mokytojas patalkinęs Girežerio jaunimui? O gal jaunimui padėjęs koks nors kitas mokytojas?

Ties to vakarėlio apyskaita šiek tiek stabtelėsime. Bilietų kaina: 1 eilė, 1–15 vietos, po 10 tūkst. lenkų markių = 150 000 markių; 2 eilė, 17–36 vietos, po 7 tūkst. markių = 140 000 markių; 3 eilė, 39–54 vietos, po 5 tūkst. markių = 80 000 markių arba iš viso 370 000 markių. Be to, virš nustatytų kainų už 7 bilietus dar gauta 20 tūkst. markių, už programas – 30 tūkst. ir aukų – 75 tūkst. markių; iš viso 495 000 markių pajamų. Išleista: leidimo mokestis – 50 tūkst.

1929 XII 23 d.

Sąrašas vaikų.

Sąrašas vaikų Gerasienio.

Naujalis Kipras.

- 1 Antaninor 10m.
- 2 Jonas 9,,
- 3 Bolešluras 7,,

Draugasio Lindvins.

- 4 Adolpas 11m.
- 5 Mari 7m.
- 6 Ona 17m.

Šešmaliaivičiaus Petras

- 7 Aleksandras 6m.
- 8 Adelija 8,,
- 9 Jodvigor 15,,

Šešmaliaivičiaus Jono.

- 10 Mari 10m
- 11 Vaelovas 7,,

Šešmaliaivičiaus Aleksandro.

- 12 Vaelavas.

Najolins Onos

- 13 Jonas 14m
- 14 Juozas 13,,
- 15 Ona 16m

Šešmaliaivičiaus Petras (C)

- 16 Petras

Sąrašas vaikų Moledugnio.

Kurpinis Juras

- 17 Bronė 9m.
- 18 Adolpas 8,,

Miškinio Vinco.

- 19 Petras 12m.
- 20 Adelija 8,,

Naukelis Baltramiejus.

- 21 Adelija 8m
- 22 Antanina 7,,

Kalančiavičiūtės Stef.

- 23 Paulina 8m.,

1929 m. gruodžio 23 d. mokinių sąrašas

Sąrašas vakarinių kursų.

- 1 Naujalis Motiejus
- 2 Naujalytė Zofija.
- 3 Naujalytė Jodviga.
- 4 Šešnodiaravičius Kizius.
- 5 Šešnodiaravičius Antanas.
- 6 Paulaucas Aleksandras.
- 8 Paulaucas Dominas.
- 8 Paulaucas Mironas.
- 9 Miškinis Juozas.
- 10 Miškinytė Paulina.
- 11 Miškinytė Jodviga.
- 12 Naujalytė Antosia.
- 13 Paulaucas Juozas (P).
- 14 Paulaucas Mironas (P).
- 15 Lukšys Mironas.
- 16 Lukšytė Marcelia.
- 17 Pėgagintė Ona.
- 18 Naujalytė Ona.
- 19 Naujalytė Marcelia.
- 20 Najalėnė Agota.
- 21 Dvaracius Adomas.
- 22 Dvaracius Petras.
- 23 Cepulis Jonas.
- 24 Cepulis Petras.
- 25 Cepulis Vincas.

Eleonor Kizmaraitė.

Vakarinių kursų lankytojų sąrašas

parašai Vakarinia kursu jaunimo

Juozas Paulauskas Mikolas Paulauskas
 Saulina Miskinitė J. c. Niskinis
 J. Paulauskas J. f. Paulauskas
 M. Miskinitė m. Miskinis
 A. Sčesnulevičius K. Sčesnulevičius
 J. c. Niskinis J. c. Niskinis
 Petras Naujalis Antonina Naujalaitė
 P. Dvareckas Cepulis Petras
 Vincas Cepulis Ona Naujalaitė
 Motiejus Naujalis Lėja Naujalaitė
 Ona Naujalaitė Jonas Naujalis

Juozas Naujalis. Adomas Dvareckis

Vakarinių kursų lankytojų parašai

markių, bilietai spausdinimas – 40 tūkst., medžiaga scenai – 70 tūkst., scenos įtaisymas – 40 tūkst., salė ir šviesa – 25 tūkst., užmokestis griežėjams – 50 tūkst., vakarienė artistams – 75 tūkst. markių; visos išlaidos – 350 tūkst. markių. Grynas pelnas – 145 tūkst. menkaverčių lenkų markių. Įdomumo dėlei: 1 JAV doleris 1921 m. gruodžio 31 d. kainavo 2922 markes, 1922 12 31 – 17 800, 1923 12 31 – 6 375 000 markių; 1924 m. gegužės 1 d. įvestas zlotas.

Kai kurie Girežerio vaikai vaikščiojo į „Ryto“ mokyklą Mergežeryje. Tokių 1926 m. rudenį buvo 3, o 1927 m. rudenį 5 (Adolofas Dvareckas, Jadvyga Sčesnulevičiūtė ir 3 Naujalių vaikai).

„Ryto“ mokykla Girežeryje su pertrūkiais tikrai veikė 1929–1932 metais. Mokytojavo nuo Ignalinos kilusi, Vilniaus lietuvių mokytojų seminariją baigusi II kategorijos mokytoja Elena Žižmaraitė, Vilniaus lietuvių skautų veikėjo

Prano Žižmaro sesuo (tik Girežeryje dirbusi Elena Žižmaraitė „Ryto“ dokumentuose kai kur vadinama Veronika, nors Elenos sesuo Veronika, irgi „Ryto“ mokytoja, dirbusi kitur). 1929 m. gruodžio 23 d. mokinių sąrašė yra 16 Girežerio ir 7 Moliadugnio vaikai. Vieno vaiko vardas klaidingas: Aleksandro Sčesnulevičiaus turėtų būti ne Vaclovas, o Adolfas. Kokių nors kitų mokyklos dokumentų – dienyno ir pan. – nėra išlikę. 1930–1931 mokslo metais buvę 25 mokiniai iš Girežerio ir Moliadugnio.

Rengti vakariniai kursai, kuriuos lankė daugiausia jaunimas; 1929 m. gruodžio 23 d. sąrašė yra 24 kursų lankytojai (Mikas Paulauskas įrašytas du kartus, Jonas Čepulis nepasirašęs).

Mokykla buvo Cipro Naujalis namuose. Dėl okupacinės valdžios priekabių mokyklos darbas nutrūkdavo. Tai matyti iš sodžiaus gyventojų prašymų „Ryto“ draugijos vadovybei. E. Žižmaraitė 1930 m. pradžioje išvykus, vaikų tėvai ir jaunimas draugijos Centro Valdybai rašė vasario 22 d. Valdžia neduodavo mokytojui koncesijos (leidimo) dirbti. Negaudama koncesijos, E. Žižmaraitė vaikus mokė nelegaliai. 1931 m. lapkričio 28 d. prašyme, kurį pasirašė 27 girežeriškiai, dėkojama draugijai už mokyklą, paminėtos 17-kos Girežerio vaikų pavardės ir 7 Moliadugnio vaikai be pavardžių.

C. Naujalis gavo „Ryto“ 1932 m. rugpjūčio 1 d. raštą, kad jo namuose draugija vėl planuoja steigti mokyklą 1932–1933 mokslo metams. Apie tai jau pranešta Vilniaus švietimo kuratorijai. Tačiau pastaroji rugpjūčio 6 d. „Rytui“ atsakiusi, kad mokyklos Girežeryje atidaryti negalima. Panašiai „Rytui“ pakartota lapkričio 3 d. rašte. Taigi iš susirašinėjimo nieko neišėjo.

Okupuotoje Vilnijoje tuomet kaip tik vyko antrasis lietuviškų mokyklų uždarymo vėjus. Vilniaus–Trakų apskr. mokyklų inspekcija 1932 m. liepos 27 d. atsisakė patenkinti „Ryto“ gegužės 27 d. prašymą duoti koncesijas mokykloms 11-koje dabartinio Varėnos rajono kaimų, tarp jų Girežeryje. Anot Vilniaus vaivadijos įstaigos 1932 m. spalio 29 d. sprendimo, C. Naujalis patalpos mokyklai netiko: pirkia ankšta, per žema, prastas šuliny, nebuvo tinkamos išvietės ir t. t. Vilniaus mokyklų apygardos kuratorija, nedavusi koncesijos E. Žižmaraitėi, 1932 m. lapkričio 5 d. mokyklą uždarė. Keli „Ryto“ draugijos vadovybės prašymai nepadėjo.

1932–1933 mokslo metais sodžiuje neoficialiai mokytojavo II kategorijos mokytojas Antanas Baliulis. Lavinosi 20 vaikų. Pasak „Ryto“ dokumentų, E. Žižmaraitė, atrodo, nelegaliai mokiusi vaikus 1933–1934 ir 1934–1935 mokslo metais. E. Žižmaraitė su seserimi Veronika po II pasaul. karo atsidūrė Australijoje ir mirė 2002 m.

1924 m. 11 m. 25
leinas
285
go

Prosymas.

Gireńis 28-ii-3/roku p. ^{A. Czumakiewicz} ~~szesnastu~~ szesnastu
 zż mamakanty ~~Plaszi~~ ^{Plaszi} ~~lucobiska~~ ^{lucobiska}
 Dwanaśka p. ~~olcinowej~~ ^{olcinowej} ~~szesnastu~~ ^{szesnastu}
 +++

Kai toje pačioje C. Naujaliao troboje vėliau buvo atidaryta valdiška lenkiška mokykla, veikusi iki 1939 m. vasaros, tai sąlygos jai tiko! Šis faktas paminėtas Tautinio Vilniaus lietuvių komieto 1938 m. gruodžio mėn. pranešime Lenkijos piliečiams apie lietuvių padėtį Vilniaus krašte ir lietuviškas mokyklas 1935–1938 m. Pasak P. Karlono 1936 m. rugpjūčio 11 d. korespondencijos laikraščiui „Vilniaus rytojus“, lenkiška pradinė mokykla į Girežerį atkelta iš Mergežerio.

Lenkišką mokyklą Girežeryje yra lankę ir keli 1925–1931 metais gimę Moliadugnio vaikai. Po lenkiškos mokyklos daugiau mokyklų kaime nebuvo. Vaikai mokytis vaikščiojo į Varėną II. Varėnos I vidurinę mokyklą 1950 m. baigė Alfonsas Naujalis, Cipro ir Adelė Česnulytė, Aleksandro, o 1954 m. – Adelės sesuo Antanina Česnulytė.

Adelė Česnulytė – Varėnos I vidurinės mokyklos antrosios abiturientų laidos moksleivė, paminėta Varėnos apskrities laikraščio „Tarybinis balsas“ 1950 m. gegužės 27 d. Nr. 24. Pirmąją egzaminų dieną, gegužės 20 d., abiturientai rašė lietuvių kalbos rašomąjį darbą. Viena tema, antroji iš trijų, buvo „Klasių kova kaime pagal P. Cvirkos romaną „Žemė maitintoja.“ Laikraštyje išspausdintame A. Urbono straipsnyje „Pirmoji egzaminų diena“ sakoma: „A. Česnulytė, rašiusi antrąją temą, parodo, kaip P. Cvirka savo romane „Žemė maitintoja“ demaskavo buržuazinę žemės reformą, kaip pavaizdavo darbo valstiečių kovą dėl žemės“ ir t. t.

Cipro Naujaliao namuose 1932 m. lapkričio 6 d. atidaryta „Ryto“ skaitykla. Pagal 1932 m. spalio 25 d. sutartį su „Ryto“ valdyba skaityklos ir bibliotekos vedėju nuo 1932 m. lapkričio 1 d. iki 1933 m. spalio 31 d. sutiko būti Juozas Duksa. Apie tai raštu pranešta Vilniaus–Trakų apskr. storastijai. Tačiau prikibo Varėnos policija: neva ji apie skaityklos atidarymą nieko nežino, ir J. Duksa iš Girežerio turėtų išvykti. Pasak J. Duktos lapkričio 22 d. pranešimo „Rytui“, Pasienio apsaugos korpuso Moliadugnio kordono pareigūnai jį suėmė ir perdavė Varėnos policijai, kuri jį varė lauk iš Girežerio. Priežastis – žmogus negali gyventi ir dirbti pasienio ruože. Už skaityklą areštu policija grasino ir C. Naujaliui. Į apskrities storastiją dėl skaityklos lapkričio 25 d. kreipėsi „Ryto“ pirmininkas kun. Petras Kraujalis. Antrą kartą dėl to paties P. Kraujalis storastijai rašė 1933 m. sausio 3 d., pridėjęs J. Duktos 1932 m. gruodžio 30 d. pasižadėjimą prisiimti skaityklos vedėjo pareigas. Deja, pastangų vaisiai buvo trumpalaikiai: lenkų valdžia skaityklą 1933 m. spalio 12 d. uždarė.

Vilniaus laikraščiui „Aidas“ 1938 m. vasaros pradžioje atsiųstoje Petro Budėno iš Beržupio korespondencijoje (pasirašęs Lietuvmylis) pasakojama, kad kai lietuvišką bažnytinę vėliavą įsigijo Barčių kaimas, sukruto visi Varė-

nos parapijos sodžiai. Per Verbų sekmadienį (balandžio 10 d.) pašventinta už Mitraukos jaunimo aukas įsigyta lietuviška bažnytinė vėliava, gegužės 26 d. pašventinta Mergežerio sodžiaus vėliava. Toliau rašoma:

„Susitaikius Lietuvai su Lenkija, daugelis lietuvių, o ypač jaunimas, laukia su nekantrumu, kada bus atidarytos lietuviškos organizacijos ir skaityklos. Gegužės 3 dieną Girežerio jaunimas norėjo surengti lietuvišką vakarą, būtų vaidinę „Petro Pampalio piršlybos“, bet apskrities storasta nedavė leidimo. Kalbama, kad vakarą sutrukdė valstybinės mokyklos mokyt.[ojas] Viktoras Wilun. Jis padaręs tam tikrus žygius policijos posterunke, ir leidimas buvo atsakytas. Mokyt. Wiktor Wilun lietuviškai labai mažai moka kalbėti, kalba su tėvais ir vaikais daugiausia lenkiškai.“

Šv. Kazimiero draugijos skyrius

Šv. Kazimiero draugijos Centro Valdyba Vilniuje 1929 m. sausio 31 d. gavo Girežerio jaunimo prašymą priimti juos į draugiją ir atidaryti kaimė draugijos skyrių su skaitykla. Prašymą pasirašė 17 asmenų: Antanas Sčesnulevičius, Krisius Sčesnulevičius, Juozas Miškinis, Adomas Dvareckas, Petras Čepulis, Motiejus Naujalis, Ona Miškinytė, Ieva Miškinytė, Mykolas Lukšys, Zofija Naujalytė, Jadvyga Naujalytė, Antanina Naujalytė, Juozas Paulauskas, Petras Naujalis, Aleksandras Paulauskas, Domininkas Paulauskas, Petras Dvareckas. Steigiamasis susirinkimas vyktų Aleksandro Paulausko namuose. „Už tvarką steigiamojo susirinkimo ima atsakomybę Aleksandras Paulauskas.“ Tik į knygą perrašytame prašytojų sąrašė padarytos dvi klaidos: Juozas Miškinis pavadintas Jonu, o Lukšio pavardė – Lusys. Apie vasario 24 d. numatomą skyriaus steigimo susirinkimą sausio 31 d. pranešta Vilniaus–Trakų apskrities storastai.

Pasak Varėnos policijos posto komendanto Bronislavo Gryzos 1929 m. kovo 20 d. pranešimo Vilniaus–Trakų apskrities storastai, vykdydamas apskrities Saugumo sektoriaus kovo 11 d. raštą, komendantas išaiškino skyriaus steigimosi smulkmenas. Organizaciniame susirinkime A. Paulausko namuose vasario 24 d. dalyvavo 29 asmenys. Susirinkimui pirmininkavo A. Paulauskas, sekretoriavo P. Sčesnulevičius. Draugijos statutą perskaitė mergežeriškis Zigmas Karlonas. Skyriaus valdybos pirmininku išrinktas 28 m. Juozas Miškinis, Kristupo ir Elžbietos sūnus, – nevedęs, žemdirbys, neteistas, moraliniu požiūriu turįs gerą autoritetą ir neįtartinas politiškai. Panašiai apibūdinti ir kiti valdybos nariai: išdininkas – Jonas Sčesnulevičius, Simono ir Petronėlės, 38 m., vedęs; sekretorius – Petras Sčesnulevičius, Petro ir Onos, 42 m., vedęs; valdybos nariai – Adomas Dvareckas, Liudviko ir Marijos, 25 m. kavalierius, ir Juozas Paulauskas, Kandido ir Monikos, 28 m. kavalierius. Revizijos komisija: Antanas Sčesnulevičius, Simono ir Petronėlės, 28 m. kavalierius; Mykolas Lukšys, Petro ir Rozalijos, 25 m. kavalierius; Petras Dvareckas, Liudviko ir Marijos, 19 m. kavalierius.

Steigiamojo (organizacinio) susirinkimo protokolą pasirašė Aleksandras Paulauskas ir Petras Sčesnulevičius. Tačiau protokole nėra susirinkimo datos. Draugijos skyriaus sausio 31 d. prašyme išvardintų narių sąrašą pa-

pildę 12 asmenų: Jonas Ščesnulevičius, Petras Ščesnulevičius, Aleksandras Ščesnulevičius, Jonas Čepulis, Vincas Čepulis, Dominika Pigagaitė, dvi Onos Naujalytės, antrasis Juozas Paulauskas, Pranas Korpys, Kristupas Naujalis, Ona Pigagaitė. Skyriaus veikloje dalyvavo ne tik jaunimas, bet ir keli sumitę vyrai.

Šv. Kazimiero dr-jos Girežerio skyrius 1929 m. balandžio 8 d. užregistruotas Vilniaus–Trakų apskrities centrinės įstaigos – storastijos – Saugumo sektoriuje. Apie tai pranešta Vilniaus vaivada ir Varėnos policijos posto komendantui.

Pranešime be datos draugijos Centro Valdybai apie skyriaus veiklą 1929 metais rašoma, kad skyriaus valdybos pirmininkas yra Juozas Miškinis, vicepirmininkas – Juozas Paulauskas, išdininkas – Petras Ščesnulevičius, sekretorius – Jonas Ščesnulevičius, valdybos narys be ypatingų pareigų – Adomas Dvareckas; revizijos komisijos nariai: Antanas Ščesnulevičius, Mikas (Mykolas) Lukšys, Petras Dvareckas. Nurodyta klaidinga skyriaus steigiamojo susirinkimo data – 1929 m. rugsėjo 1 d. Skyriuje 1929 m. lapkričio 21 d. žiniomis buvo 26 nariai. Sąraše nėra Domininko Paulausko, Onos Miškinytės ir Aleksandro Paulausko, užtat yra net trys Juozai Paulauskai: du 19-mečiai ir vienas 28 m. Nieko stebėtino: pranešimą rašęs, matyt, mažai įgudęs žmogus ir visus Paulauskus užrašęs tuo pačiu vardu. Be abejo, rašęs ne skyriaus sekretoriumi vadinamas Jonas Ščesnulevičius, praktiškai beraštis, rusų kariuomenėje pramokęs rusiškai tik pasirašyti.

Į draugijos skyrius su įvairiais pranešimais ir paskaitomis vykdavo Centro Valdybos atstovai. Mažai išsilavinusiems skyrių valdybų nariams instruktoriai suteikdavo praktišką pagalbą. Apie tokias išvykas reikėdavo pranešti apskričių viršininkams – storastoms.

„Rytas“ 1929 m. rugsėjo 6 d. pranešė Vilniaus–Trakų apskr. storastai, kad rugsėjo 8–30 dienomis į Varėnos valsčiaus 9-nis kaimus, tarp jų ir Girežerį, su paskaitomis vyks draugijos Centro Valdybos atstovas Edmundas Basys. Paskaitų temos: „Saulės sistema“, „Šv. Kazimiero draugijos tikslai“, „Higiena“, „Gimtojos krašto istorija“, „Bolševizmas.“

1929 m. gruodžio 21 d. apskrities storastai „Rytas“ pranešė, kad su paskaitomis „Apie didįjį Lietuvos kunigaikštį Vytautą“, „Apie lietuvių dainas“ ir „Apie šv. Kazimierą“ gruodžio 23–1930 m. sausio 7 d. 10-yje kaimų lankysis Jonas Subačius. Tie kaimai: Mergežeris, Mančiagirė, Matuizos, Žiūrai, Pabarėnė, Palkabalis, Perloja, Girežeris, Kamorūnai, Barčiai.

1930 m. sausio 18 d. „Rytas“ apskrities storastai pranešė, kad Centro Valdybos atstovas Antanas Stanelis su paskaitomis ir filmais „Juozapas, bro-

lių parduotas“ bei „Beždžionių medžioklė“ sausio 20–vasario 26 d. vyks į 34 kaimus, neaplenkdamas Girežerio. Leidimo vykti į kaimus tą kartą A. Stanelis greičiausiai negavo, nes vasario 22 d. „Rytas“ vėl prašė jam leidimo aplankyti draugijos skyrius 10-tyje kaimų vasario 24–kovo 10 d. Numatomų paskaitų temos: „Kooperacija ir organizacija“, „Mūsų krašto priešistorinės ir istorinės grožybės“, „Apie alkoholį“, „Šv. Kazimieras ir Šv. Kazimiero draugija.“

Gavęs apskrities storastijos 1930 m. vasario 24 d. leidimą, draugijos Centro Valdybos instruktorius A. Stanelis Girežeryje lankėsi kovo 1 d. Jis skaitė paskaitą „Šv. Kazimieras ir Šv. Kazimiero draugijos tikslas“, projektoriumi parodė filmukus „Juozapas, brolių parduotas“ (II d.) ir „Išdidus važiavimas“, paskui su jaunimu pažaidė, padainavo, pamokė naujų dainų ir žaidimų. „Jaunimas darbštus ir padorus: moka gražiai pasilinksinti, paskaityti laikraščių, knygų ir t. t. Skyriaus veikimas ganėtinas.“ Skyriaus bibliotekėlėje 88 knygos. „Kanceliarijos knygos užvestos, bet užvesti patys nemokėjo. Viską sutvarkiau.“ Prieš paskaitas A. Stanelis užsiregistravo Varėnos policijos poste.

Pasak Šv. Kazimiero draugijos valdybos (pirmininkas kun. A. Viskantas) 1930 m. kovo 12 d. pranešimo apskrities storastijai, vasario 20 d. išrinkta tokia Girežerio skyriaus valdyba: pirmininkas – Adomas Dvareckas, vicepirmininkė – Antanina Naujalytė, išdininkas – Jonas Ščesnulevičius, sekretorius – Juozas Miškinis, bibliotekininkas – Daminas Paulauskas; revizijos komisija: Ona Pigagaitė ir Motiejus Naujalis. Apskrities storastija gegužės 8 d. slaptu raštu nurodė Varėnos policijos komendantui ištirti minėtų skyriaus valdybos aktyvistų politinę ir moralinę būklę. Policijos komendantas Ostrovskis gegužės 14 d. pranešė, kad tų žmonių veikimas „reiškiasi tik švietimo ir kultūros plotmėje. Niekas nebuvo pastebėtas užsiimęs politine veikla, visi turi gerą moralinę reputaciją.“

Girežeryje 1931 m. gegužės 6 d. lankėsi draugijos instruktorius R. Bagdonas. Jis skaitė paskaitas „Ūkio krizės priežastys“ ir „Jaunimo auklėjimas ir darbas.“ Buvo susirinkę apie 40 klausytojų, „kurie laike paskaitos rimtai užsilaukė.“ Anot instruktoriaus protokolo, „pirmin.[inkas] Adomas Dvareckas savo vietoje, tinkamas.“ Tačiau dauguma draugijos narių nesumokėję nario mokesčio. Kartą vietos valdžios atstovas neleidęs skyriuje skaityti paskaitos lietuvių kalba, reikalavęs pirma ją perskaityti lenkiškai, o paskui atkartoti lietuviškai, bet po ilgų derybų nusileido. Mat storastijos leidime nebuvo pažymėta, kokia kalba turėtų vykti paskaita.

Pranešimą apie skyriaus veiklą 1931 metais draugijos Centro Valdyba gavo 1932 m. balandžio 13 d. (pranešimo blanke nėra jo užpildymo datos).

Anot 1931 m. lapkričio 18 d. būklės, skyriaus valdyba buvusi tokia: pirminkininkas – Adomas Dvareckas, vicepirminkininkas – Aleksandras Paulauskas, išdinkininkas – Aleksandras Sčesnulevičius, sekretorius – Juozas Miškinis; revizijos komisijos nariai: Antanas Sčesnulevičius, Petras Dvareckas, Petras Čepulis. Skyriuje buvo 23 nariai, iš jų 14 pilnamečių ir 9 nepilnamečiai (anais laikais pilnamečiais laikyti 21 metų sulaukę asmenys): Adomas Dvareckas (27 m.), Juozas Miškinis (30 m.), Antanas Sčesnulevičius (30 m.), Rožė Miškinytė (20 m.), Paulina Miškinytė (18 m.), Krisius Sčesnulevičius (18 m.), Aleksandras Sčesnulevičius (40 m.), Vincas Čepulis (18 m.), Aleksandras Paulauskas (30 m.), Petras Sčesnulevičius (50 m.), Juozas Naujalis (14 m.), Ona Pigagaitė (20 m.), Jadvyga Sčesnulevičiūtė (17 m.), Antosė Naujalytė (13 m.), Motiejus Naujalis (21 m.), Marė Sčesnulevičiūtė (12 m.), Daminas Paulauskas (27 m.), Petras Čepulis (24 m.), Petras Dvareckas (23 m.), Mikas Paulauskas (28 m.), Juozas Paulauskas (18 m.), Petras Naujalis (20 m.), Jonas Naujalis (17 m.).

Skyriaus globoje buvo 21 jaunuolis: 14 bernaičių ir 6 mergaitės. Į draugiją 1931 m. įstojo 4 nariai ir 4 iš jos išstojo. Per metus įvyko 11 valdybos posėdžių ir 10 įvairių susirinkimų, skaityta viena paskaita (sausio 3 d.) – „Iš kur kilo Didysis karas“ (pamiršta paminėti draugijos instruktoriaus R. Bagdono skaitytas paskaitas). Surengtas vienas vakarėlis su vaidinimu – Jono Sčesnulevičiaus kluone gegužės 3 d. vaidinta Žemaitės komedija „Trys mylimos.“ Vakaras pelno nedavė, o tik 10 auksinų (zlotų) nuostolio. Įplaukų skyriaus kason tais metais nebuvo; išlaidos – 60 auksinų 40 skatikų (grašių); kitiems metams liko 7 auks 60 gr. Knygyne (bibliotekoje) buvo 87 knygos; jos visos gautos iš draugijos Centro Valdybos. Be draugijos narių, knygas skaitė dar 10 žmonių.

Skyriuje vestos protokolų, kasos, narių ir knygyno knygos. Buvo savas antspaudas. Anot pranešimo, lietuviškai kalbėti mokėjo visi skyriaus nariai, mokėjo skaityti lietuviškai ir lenkiškai, o rašė lietuviškai, lenkiškai ir rusiškai (pasigirta, ar ne?). Skyrius pageidavo iš draugijos valdybos pakeisti knygyną ir padėti surengti vakarėlį. Pranešimą pasirašė A. Dvareckas ir J. Miškinis.

Pasak 1932 m. liepos 17 d. žinių, skyriuje buvo 17 narių, tais metais surengta po vieną valdybos posėdį ir narių susirinkimą, paskaitų ir saviveiklos pasirodymų nebuvo.

Kaimų jaunimas vaidinimus dažnai rengdavo gegužės 3 d. – Lenkijos nacionalinės šventės, 1791 m. gegužės 3-osios konstitucijos dieną. Tos dienos vakarams valdžia lengviau duodavo leidimus. Tačiau stengtasi vakarėlius rengti ir kitomis dienomis. Anot skyriaus 1933 m. birželio 8 d. prašymo apskrities storastai, birželio 15 d. numatyta vaidinti 5 veiksmų komediją „Gudrus apga-

vikas“ (Juožo Židanavičiaus–Seirijų Juozo scenos veikalas prašyme pavadintas tragedija). Vakare taip pat turėjo būti šokiai ir bufetas su vynu, alumi ir užkandžiais; atsakingas Adomas Dvareckas. Varėnos policijos posto komendantas Janas Prusakovskis birželio 16 d. pranešė storastijai, kad pastarajai birželio 13 d. leidus, Girežeryje birželio 15 d. nuo 20 val. iki kitos dienos 2 val. vyko saviveiklos vaidinimas ir šokiai. Biliėtų kaina buvusi nuo 49 iki 20 grašių. Paruoti 64 bilietai 20,63 zl sumai. Susirinko 80 žmonių iš Girežerio, Mergežerio, Mitraukos ir Varėnos. Vakaras vyko Prano Korpio namuose.

Vilniaus–Trakų apskrities storastija 1933 m. lapkričio 15 d. leido Šv. Kazimiero draugijos Varėnos valsčiaus 10-čiai skyrių surengti viešus vakarėlius. Leista juos rengti lietuvių kalba uždarose patalose tokiomis temomis: jaunosios kartos auklėjimas, aviacija ir lakūnai, zoologija; buvo galima naudoti projekcines lempas. Girežeryje vakarėlis leistas lapkričio 16 d. Tačiau ar sodžiaus jaunimas galėjo gauti pranešimą ir surengti vakarėlį, kai Varėnos policijos postas su storastijos nutarimu irgi susipažinęs tik lapkričio 16 d.? Tokia okupantų „malonė!“

1934 m. balandžio 3 d. žiniomis skyriuje buvo 19 narių. Tais metais bendro narių susirinkimo dar nebuvo. Įvyko vienas skyriaus valdybos posėdis.

Apskrities storastija 1934 m. balandžio 30 d. gavo skyriaus prašymą leisti gegužės 3 d. 17 val. Cipro Naujalis kluone surengti vakarą su šokiais – vaidinti 1 veiksmo pjesę „Kurčias žentas“ (veikaliuką Marija Alytienė išvertusi iš prancūzų kalbos). Leidimas, atrodo, gautas.

Pagal 1934 m. rugpjūčio 16 d. būklę skyriaus valdybos pirmininkas buvo Adomas Dvareckas, vicepirmininkas – Aleksandras Paulauskas, išdininkas – Aleksandras Ščesnulevičius, sekretorius – Juozas Miškinis, valdybos narys be ypatingų pareigų – Domininkas Paulauskas, nariai pavaduotojai – Juozas Naujalis ir Krisius Ščesnulevičius. Revizijos komisijos nariai: Petras Dvareckas, Antanas Ščesnulevičius ir Motiejus Naujalis. Kasa „pas Antaną Ščesnulevičių stuboj.“

Skyrius gavo storastijos 1934 m. rugsėjo 19 d. raštą – paliepimą apibūdinti tuometinę skyriaus būklę. A. Dvarecko ir R. Miškinytės pasirašytame rugsėjo 27 d. atsakyme nurodyta, jog skyriuje buvo 19 narių. Valdybos pirmininkas – Adomas Dvareckas, vicepirmininkas – Petras Čepulis (?), sekretorius – Juozas Miškinis, kasininkas – Aleksandras Ščesnulevičius, bibliotekininkas – Petras Naujalis. Tais metais paskaitų nebuvo, įvyko 1 susirinkimas ir 1 valdybos posėdis, surengtas 1 vaidinimas (matyt, „Kurčias žentas“). Taigi susirinkimas vykęs tarp rugpjūčio 16 d. ir rugsėjo 27 d.; jame greičiausiai ir buvo pakeista skyriaus valdybos sudėtis.

Savo ruožtu prašymą storastai leisti surengti vaidinimą Cipro Naujaliao patalpose 1934 m. rugsėjo 25 d. pasirašė skyriaus pirmininkas A. Dvareckas, o už sekretorių V. Navickas. Prašymas, kaip paprastai, apmokėtas 50 gr žyminių mokesčiu (5 ženklai po 10 gr). Varėnos policijos komendantas J. Prusakovskis spalio 1 d. apskrities storastijai atraportavo, kad jai rugsėjo 28 d. leidus, rugsėjo 29 d. Girežeryje, Šv. Kazimiero draugijos skyriuje, įvyko šokiai ir vaidinimas „Ant bedugnės krašto“ (Kazio Alytos 3 veiksmų komedija). Atsakingas buvo Vincas Navickas, lietuvių skaityklos Varėnoje vadovas. Parduota bilietų: 31 – po 49 gr, 6 – po 20 gr, 28 – po 25 gr arba iš viso 23 zł 39 gr sumai. Susirinko apie 80 žmonių; jie visi – lietuviai iš Girežerio, Mergežerio ir Varėnos. Vaidinimas vyko nuo 18.30 val. iki 20.30 val. Po vaidinimo sugiedotas Lietuvos himnas. Paskui iki kitos dienos 2 val. – šokiai. „Tvarkos ir ramybės laikytasi, antivalstybinių pasisakymų nepaliudyta.“ Apie vakarą pranešta ir apskrities policijos komendantui. Vakaras vyko C. Naujaliao kluone.

Paprastai jaunimo vakaruose giedotas Lietuvos himnas. Jeigu prie scenos būdavo kabinama lietuviška vėliava, tai būtinai reikėjo kabinti ir lenkišką. Abi vėliavos privalėdavo būti vienodame aukštyje (žinoma, jeigu lenkų vėliavą iškabintų aukščiau už lietuvišką, tai vakarą stebėjusiam policininkui būtų dargi patikę, tačiau lietuviai tokios šventvagystės negalėjo sau leisti).

Pranešimas apie skyriaus veiklą 1934 metais draugijos Centro Valdyboje gautas 1935 m. sausio 12 d. Skyriaus valdyba išrinkta dar 1931 m. (tarsi jos sudėtis 1934 m. nesikeitė!). Pajamos 1934 m. – nario mokestis po 50 skatikų (grašių) metams; tais metais buvo 30 zlotų išlaidų ir likę 6 zł 35 gr. Skyriuje buvo 21 narys, iš kurių 19 – jaunimas. Palyginus 1934 m. narių sąrašą su 1931 m. sąrašu, naujajame nėra Petro Sčesnulevičiaus, Onos Pigagaitės, Miko Paulausko, Juozo Paulausko, Petro Čepulio (pastarasis, atrodo, jau sėdėjo kalėjime, nors 1934 m. rugsėjo 27 d. rašte nurodytas kaip skyriaus valdybos vicepirmininkas!), užtat yra naujos narės: Marcelė Lukšytė, Ona Dvareckaitė ir Marcelė Naujalytė. Kažkuris skyriaus narys 1934 m. paimtas į kariuomenę. Bibliotekėlės knygas aptaisė Juozas Miškinis.

1936 m. kovo 20 d. draugijos Centro Valdyba gavusi Girežerio skyriaus pranešimą apie skyriaus veiklą 1935 metais. Valdyba išrinkta 1935 m. gegužės 8 d. Jos pirmininkas – Adomas Dvareckas, vicepirmininkas – Petras Dvareckas, išdininkas – Krisius Sčesnulevičius, sekretorius – Jonas Naujalis, knyginkas – Petras Naujalis, nariai be ypatingų pareigų – Juozas Naujalis ir Aleksandras Paulauskas. Revizijos komisijos nariai – Daminas Paulauskas ir Vincas Čepulis. Skyriuje 19 narių; nebelikę Onos Dvareckaitės ir Marcelės Naujalytės. Skyrius 1935 m. negavęs valdžios leidimo surengti vakarėlį. Knygas aptaisė

J. Naujalis (kuris?). Bibliotekėlėje jų buvo 89; 1935 m. iš Centro Valdybos gautos 24 knygos. Skyrius ir jo nariai prenumeravo 3 egz. laikraščio „Aušrelė“ ir 1 egz. laikraščio „Vilniaus rytojus“ („Aušrelė“ buvo „Vilniaus rytojus“ priedas vaikams). Skyrius minėjęs Vasario 16-ąją ir šv. Kazimiero dieną. Per Sekmines aplankytas ir aptvertas kažkoks piliakalnis, papuošti senkapiai (gal kapai kapinėse?). Skyriaus narių nuotrauką išspausdinusi „Lietuviškoji enciklopedija“ t. 9 (ši nuotrauka žmonių vadinta Girežerio teatru).

Ne itin palankiai apie draugijos Girežerio skyrių „Vilniaus rytojui“ 1936 m. rugpjūčio 11 d. rašytoje korespondencijoje atsiliepęs mergežeriškis P. Karlonas:

„Yra L.[ietuvių] Š.[vento] K.[azimiero] d-jos skyr.[ius] su pirm.[ininku] A. Dvarecku. Bet veiklumo jokio nerodo. Įsteigtas 1930 m., susir.[inkimais] buvo gal keli, o vakarėlių tik trys. Turi skyr.[ius] knygų, bet jų neskaito. Buvo ir „Ryto“ skaitykla, bet užd.[aryta]. Dabar laikr.[aščių] tik 1 egz. „V.[ilniaus] rytojus“ ir 1 egz. „V.[ilniaus] a.[ušros].“

Tačiau okupantų valdžia 1936 m. pabaigoje uždraudė Šv. Kazimiero draugijos skyrius, o kitais metais sulikvidavo ir centrą. Valdžia oficialiai skelbė, kad draugijos skyrių veikla, pvz., Zervynose, Noškūnuose, Jakėnuose (Matuizų seniūnija), „gresia viešajai rimčiai ir visuomenės saugumui“, o, sakydam, Perlojoje skyrius „užsiima antivalstybine veikla.“ Panašus melas skleistas ir apie „Ryto“ skaityklas, lietuviškus žemės ūkio ratelius, nusikaltimais pripažinta, jeigu lietuviškose bibliotekose rasdavo Kaune leistų knygų bei žurnalų be pašto debito atžymų, t. y. gautų ne per paštą su jo cenzūra; nepatiko valdžiai lietuvių jaunimo nešiotos žalios kepuraitės su geltonomis juostelėmis.

Beje, Šv. Kazimiero dr-jos Margionių skyrius per Vilniaus žurnalą „Jaunimo draugas“ (1936 m. Nr. 8, rugpjūčio mėn.) pasveikino draugijos Margionių skyriaus pirmininką Adolfą Plokštį ir girežeriškę Rožę Miškinytę, sukūrusius lietuvišką šeimą. „...Linkime daug laimės ir gyvenimo džiaugsmo“, – rašoma sveikinime.

Kai Vilniaus kraštas 1939 m. rudenį grįžo Lietuvai, Šv. Kazimiero draugija bandė atgaivinti savo veiklą. Atkurti draugijos skyrių norėjo ir girežeriškiai. Jų prašymas draugijos Centro Valdybai pasirašytas gruodžio 24 d. (gautas gruodžio 27 d.). Už skyriaus pirmininką prašymą pasirašęs A. Dvareckas. Tarp kitų pasirašiusių buvo daug naujos kartos žmonių, netgi paauglių. Sąrašas toksai: Kristupas Ščesnulevičius, Adolfas Ščesnulevičius, Vincas Korpys, Vaclovas Ščesnulevičius, Bolesius Naujalis, Adolfas Dvareckas, Petras Ščesnulevičius, du Jonai Naujaliai, Aleksandras Ščesnulevičius, Juozas Miškinis, Mikas Paulauskas,

Petras Naujalis, dvi Marės Ščesnulevičiūtės, Marė Dvareckaitė, J. Čaplikaitė, A. Ščesnulevičius, Jonas Ščesnulevičius, Bronė Ščesnulevičiūtė, Damė Ščesnulevičiūtė, Antosė Ščesnulevičiūtė, Valentas Ščesnulevičius, Marcelė Lukšytė, Stasys Bernotas, Ona Naujalytė, A. Dvareckienė. Dokumente be tikslesnės datos skyriaus valdyboje 1940 m. buvo: pirmininkas – Aleksandras Česnulaitis, Edvardo (g. 1890 03), sekretorius – Jonas Naujalis, Vinco (g. 1914 10 16), išdininkas – Kristupas Česnulaitis (g. 1912 09 25). Siunčiamus raštus prašyta adresuoti A. Česnulaičiui. Tik vargu ar skyrius ką nuveikė, juolab, kad vasaros pradžioje Lietuvoje pasikeitė politinė padėtis ir Šv. Kazimiero draugijos veikla visiškai nutrūko.

Trumpa laisvė be okupantų

1939 m. rugsėjo mėn. pasitraukus lenkams, bemaž pusantro mėnesio mūsų krašte šeiminkavo „išvaduotojai“ rusai. Spalio 27 d. rytą Lietuvos kariuomenė iš Varėnos I atžygiavo į Varėną II ir Mergežerį. Spalio 30 d. sudaryta Valkininkų apskritis, prie kurios priskirtas Varėnos II valsčius. Tik apskrities įstaiga įkurdinta Varėnoje II, nes Valkininkuose nebuvo tinkamų patalpų. Tačiau greitai, 1940 m. vasario 8 d., Valkininkų apskritis buvo panaikinta ir Varėnos II valsčius priskirtas Alytaus apskričiai (joje buvo abiejų Varėnų valsčiai).

Lietuvos valdžia 1939 m. pabaigoje nusavino mūsų krašto gyventojų miškus ir kitą žemės ūkiui netinkamą žemę. Įsteigta Varėnos miškų urėdija su būstine Varėnoje II. Urėdijai priklausė apie 200 tūkst. hektarų miškų arba 34 % visų atgauto Vilniaus krašto miškų. Įkurta Mergežerio girininkija. Kai kurie žmonės kaip kompensacijos už nusavintus miškus prašė skirti žemės iš parceliuojamų dvarų, tačiau prašymai nebuvo patenkinti.

1940 m. pradžioje keistos ne visai lietuviškai skambančios mūsų krašto žmonių pavardės. Girežerio Sčesnulevičiai tapo Česnuliais ir Česnulaičiais, Paulauskai – Paulaičiais. Tose pačiose šeimose atsirado skirtingų, nors ir panašių pavardžių: Jonas Sčesnulevičius pakeitė pavardę į Česnulaitį, o brolis Antanas – į Česnulį; broliai Dvareckai tapo Dvarionimis ir Dvarėnais; Aleksandras Sčesnulevičius su sūnumi Adolfu buvo Česnulaičiai, o bent dvi Aleksandro dukterys – Adelė ir Antosė – Česnulytės... Paskui kai kurie girežeriškiai vėl grįžo prie senųjų pavardžių.

Didelį vaidmenį Lietuvos politiniame gyvenime vaidino sukarinta patriotinė organizacija – Šaulių sąjunga. 1939 m. rudenį organizavosi Varėnos II šaulių būrys. XXIII Vilniaus šaulių rinktinės 1940 m. sausio 24 d. įsakymu patvirtintame būryje tarp 57 šaulių buvo keli girežeriškiai: Krisius Sčesnulevičius, Petro; Jonas Naujalis, Vinco; Vacas Sčesnulevičius, Jono; Adolfas Dvareckas, Liudviko; Jonas Naujalis, Cipro; Petras Dvareckas, Liudviko (gyvenęs Varėnoje II). Būriui priklausė Varėnoje II gyvenęs Simo Sčesnulevičiaus anūkas Vincas Sukackas, Juozo. Būrio taryba 1940 m. kovo 12 d. kandidatu į šaulius priėmė Petrą Čepulį iš Varėnos II miestelio; gegužės 21 d. kandidatas patvirtintas tikru šauliu. Vacas Sčesnulevičius, gimęs 1923 m.,

buvo jauniausias amžiumi šaulys visame Varėnos II būryje. Kovo mėn. būrys perėjo XIX Alytaus šaulių rinktinės žinion.

1939 m. lapkričio–gruodžio mėnesiais susiformavo Varėnos II moterų šaulių būrys, veikęs kaip viso būrio moterų skyrius. Moterų būrio taryba 1940 m. sausio 25 d. posėdyje kandidate į šaulės priėmė girežeriškę Marę Dvareckaitę, Liudviko.

Įvairiai vėliau susiklostė šių šaulių likimai. Vaclo Sčesnulevičius-Česnulaitis 1943 m. lapkričio 14 d. mirė nuo kaimyno ir draugo Bolesiaus Naujalio, Cipro peilio. Jonas Naujalis, Vinco 1944 m. pasitraukė į Vakarus. Vorkutoje pabuvojo Adolfas Dvareckas-Dvarėnas. Jonas Naujalis, Cipro vedęs gyveno Gudakiemyje (Merkinės seniūnija). Kristupas Sčesnulevičius-Česnulaitis 1949 m. žuvo per nelaimingą atsitikimą, važiuodamas sunkvežimiu. Marė Dvareckaitė ištekojo už kaimyno Adolfo Česnulaičio, Aleksandro s., ir iki mirties gyveno Varėnoje.

Pirmoji bolševikų okupacija

1940 m. birželio 15-ąją į Lietuvą įžengė papildomi Raudonosios armijos daliniai – prasidėjo šalies okupacija. Įvesta komunistinė valdžia. Liepos 14–15 d. girežeriškiai dalyvavo vadinamojo Liaudies seimo rinkimuose. Asmenims, turėjusiems „smetoniškus“ ar lenkiškus pasus, į juos buvo įspaudžiama žymė „L. S. 1940“: atseit, paso savininkas „rinkęs“ tą seimą.

Rusų kareiviai savo pratyboms miškuose prikasė apkasų. Keli didžiuliai apkasai iškasti ties Vidutinės bala, o keliolikos panašių apkasų virtinė išlikusi gale Moliadugnio Nendruisto; daug visokių apkasų yra miškuose už geležinkelio. Čia buvo lietuvių kariuomenės įrengtas ir paskui rusų naudotas poligonas. Bolševikai 1940 m. bandė sujungti Ilgio ir Žiezulio ežerus. Kareivių kuopa iškasė griovį, bet iš sumanymo nieko neišėjo: užuot jungęs ežerus, vanduo perkase gėrėsi į smėlį, ir tiek.

Bolševikai pratęsė mūsų žmonių žemių nacionalizavimą (suvalstybinimą). Iš Varėnos miškų urėdo Vlado Grigaliūno 1940 m. spalio 25 d. rašto Varėnos valsčiaus žemės ūkio komisijai galima spręsti, kad netgi būta kažkokių planų miškų kaimų gyventojus iškeldinti kitur.

1940 m. vasarą įvertinta Mergežerio seniūnijos kaimų žemė. Vertinimą atliko Alytaus apskr. Žemės rūšiavimo komisija. Žemės plotas jau skaičiuotas hektarais. Visos seniūnijos žemė įvertinta IV rūšimi. Darant Girežerio žemės tyrinėjimus dalyvavo Varėnos valsčiaus savivaldybės atstovas Vincas Milius (kilęs iš Moliadugnio), Mergežerio seniūnijos seniūnas Jonas Vainilaitis, Girežerio ūkininkai. Kadangi daugelis vyresniųjų kaimo gyventojų buvo beraščiai, tai žemės ištirimo žiniaraštį 1940 m. liepos 11–12 d. pasirašė tik 5 kaimiečiai: A. Česnulaitis, J. Česnulaitis, J. Miškinis, D. Paulauskas ir V. Česnulaitis.

Anot žemės ištirimo žiniaraščio, kaimo sodybos užėmė 8 ha. Link Varėnos miestelio buvo 7 ha ariamos žemės, į vakarus nuo kaimo – 5 ha, sklypeliai įvairiose vietose link Mergežerio sudarė 5 ha; visa dirbama žemė – 29 ha (?). Žemė liesa, pilko smėlio, dirvožemio storis nuo 8 cm iki 12 cm. Toje žemėje galima gauti rugių ir bulvių derliaus 4-tą grūdą, tik prie ežerėlio dar ir avižų 4-tą grūdą.

Pieva bloga, prie ežerėlio link Moliadugnio – 20 ha, jos našumas 20–50 (ko?); šlapia, klampi, asiūklių, švylių, puplaiškių ir blogų viksvų pieva.

50 ha blogų ganyklų įvairiuose miško ir smėlynų protarpiuose; ganyklos sausos, blogų viksvų, labai samanotos, kadagiais apaugusios.

Miškas – 400 ha bendro ploto keliose vietose; miškeliai link Varėnos II – „15–17 metų žemaūgis pušų miškas, kaimui neduodąs naudos. Neganomas. Skiriamas apsaugos mišku...“

Nežuvingas ir niekad neišnuomojamas ežerėlis bei keliai ir pustomi smėlynai sudaro 121,11 ha.

Išvada: per daug nenaudojamos žemės, kurią pagerinti žemės ūkio reikams neįmanoma.

Žemės rūšiavimo komisijos 1940 m. gruodžio 10 d. raštą apie žemės paskirstymą rūšimis Mergežerio seniūnijoje Varėnos valsčiaus savivaldybė gavusi gruodžio 16 d. Savininkams pranešta gruodžio 20 d. Apie susipažinimą su žemės paskirstymo rezultatais už visą kaimą pasirašęs Jonas Šcesnulevičius-Česnulaitis. Pripažinta 100 hektarų mokesčiais apdedamos žemės: 30 ha ariamos, 20 ha pievų ir 50 ha ganyklų. Miškai – 400 ha bei ežerėlis, keliai ir pustomi smėlynai (iš viso 121,11 ha) neapmokestinami. Nenaudojama žemė – 530,70 ha, o visa sodžiaus žemė – 621,11 ha.

Sodžiaus gyventojai 1940 m. gruodžio 30 d. Alytaus apskrities Žemės rūšiavimo komisijai pirmiausia skundėsi dėl ganyklų: atskirai jų kaimas neturėjo, gyvulius ganė po pušynėlius, o kai miškai buvo nusavinti, suvalstybinti, tai vietoj Žemės rūšiavimo komisijos pripažintų 50 ha liko tik 25 ha. Be to, savo žemių dalį – apie 25 ha – kaimas 1940 m. gruodžio 27 d. sutiko perleisti kariuomenės reikmėms. Ta žemė – tai apie 10 ha ariamos, 10 ha pievų, o kita ganyklos. Kaimas nesutiko su mokesčiais apdedamos žemės plotu ir norėjo, kad jam būtų pripažinta 20 ha ariamos žemės, 10 ha pievų ir 20 ha ganyklų. Skundas apmokėtas 3 litų žyminiu mokesčiu – priklijuoti Lietuvos Respublikos (!) 1937, 1938 ir 1940 metų ženklai po 2 Lt, 40 ct ir 20 ct. Už beraščius Kr. Naujalį, C. Naujalį, L. Dvarecką ir Praną Korpi, jiems prašant, skundą pasirašė M. Smolenskas (iš Salovartės); patys pasirašė: P. Česnulaitis, V. Česnulaitis, A. Česnulaitis, J. Česnulaitis, D. Paulaitis, P. Paulauskas, Adolfas Plokštys, P. Naujalis, Jonas Naujalis.

Apskrities komisija prašymą patenkino iš dalies. Pasak komisijos 1941 m. balandžio 2 d. rašto, nutarta 10 ha ariamos žemės ir 20 ha ganyklų perkelti į mokesčiais neapdedamą žemę. Patvirtintas toks galutinis žemės suskirstymas:

- 1) Ariama žemė – 20 ha IV rūšies ir 10 ha neapdedamų mokesčiais;
- 2) Pievos – 20 ha IV rūš.;
- 3) Ganyklos – 30 ha IV rūš. ir 20 ha neapmokestinamų;
- 4) Miškai – 400 ha – neapmokestinamas;
- 5) Ežeras, keliai ir smėlynai – 121,11 ha – mokesčiais neapdedami.

Pagal Varėnos II valsčiaus sudarytą ir Alytaus apskrities valdžiai pateiktą Girežerio žemės savininkų sąrašą 1941 m. kaime buvo 22 žemės savininkai.

	Žemės plotas hektarais	Iš jo nenau- dojama žemė hektarais
Česnulevičius Petras	33,80	29,40
Česnulevičius Vincas (gal Valentas?)	33,80	29,40
Česnulevičius Edvardas	33,80	29,40
Česnulevičius Jonas	33,80	29,40
Paulauskas Feliksas	34,40	29,40
Paulauskas Pranas	34,40	29,40
Miškinis Juozas, Krisiaus	32,10	29,40
Česnulevičienė Ieva, Krisiaus (turėtų būti Tamulevičienė)	1,10	1,10
Daugelienė Paulina, duktė Krisiaus Miškinio (turėtų būti Naujalienė)	2,20	
Plokštienė Rožė, duktė Krisiaus Miškinio	32,10	29,40
Naujalis Petras	33,50	29,40
Budėnienė Marė	0,60	
Naujalis Krisius	34,10	29,40
Naujalienė Jadvyga	22,61	19,60
Naujalienė Ona	22,60	19,60
Varanavičienė Petronėlė	32,60	19,60
Dvareckas Liudas	45,10	39,20
Dvareckas Petras	25,50	22,10
Dvareckienė Ieva	19,80	17,20
Dvareckas Jonas	22,60	19,60
Dvareckas Julius	22,60	19,60
Naujalis Ciprijonas	68	59,10
Viso:	621,11	530,70

Kaip matome, kai kuriais žemės savininkais vadinami jau senokai mirę asmenys (Edvardas Česnulevičius, Feliksas Paulauskas, Petras, Jonas ir Julius Dvareckai...), o ne jų vaikai ar kiti žemės valdytojai. Nėra Prano Korpio, nėra Paulauskų ir Dvareckų vaikų. Pvz., Moliadugnyje gyvenusio ir 1939 m. mi-
rusio Juliaus Dvarecko žemę Girežeryje dirbo Varėnoje gyvenęs sūnus Petras

Dvareckas. Be žemės Girežeryje, C. Naujalis dar turėjo iš Juliaus Dvarecko pirktos 20,70 ha žemės Moliadygnyje, užrašytos žmonos Malvinos vardu.

1940 m. sausio mėnesį bolševikų valdžia rengė rinkimus į TSRS Aukščiausiąją Tarybą – į abi, Tautybių ir Sąjungos, tarybas. Alytaus apskr. Vykdomasis komitetas 1940 m. gruodžio 2 d. patvirtino Mergežerio rinkiminės apylinkės Nr. 20, apėmusios Mergežerio, Girežerio ir Moliadugnio kaimus, rinkiminę komisiją. Vienas jos narys girežeriškis Petras Česnulaitis, Petro, kaip ir didesnioji komisijos dalis (pirmininkas, jo pavaduotojas, sekretorius ir 3 nariai), neva atstovavo komunistų partijai. Tarp kitų trijų komisijos narių, valstiečių atstovų, buvo Aleksas Česnulaitis, Edvardo.

Balsavimas vyko 1941 m. sausio 12 d. Pasak sausio 13 d. Mergežerio rinkiminės apylinkės protokolo, į rinkėjų sąrašus buvo įrašyti 607 rinkėjai (tik jų pavardžių nėra). O tai maždaug pusantro karto daugiau, negu trijuose mūsų sodžiuose tuomet buvo gyventojų net su mažičiais kūdikiais! Sąrašus patikslinus, liko 592 rinkėjai. Balsavo 572 (96,62 %). Apylinkėje nebuvo nė vieno kandidato išbraukimo. „Išrinkti“ vieninteliai kandidatai: į Tautybių Tarybą – Kauno universiteto medicinos profesorius Vladas Kuzma, į Sąjungos Tarybą – Lietuvos vidaus reikalų komisaras (ministras) Aleksandras Guzevičius (vėliau labiau žinotas kaip rašytojas A. Gudaitis-Guzevičius).

Bolševikų pirmojo viešpatavimo Lietuvoje paskutiniosios dienos 1941 m. pasižymėjo itin žiauria akcija – žmonių trėmimu į Sibirą ir kitas atokias Tarybų Sąjungos vietas birželio 14–19 d. Iš Girežerio niekas nebuvo ištremtas, tačiau sodžiaus žmonės girdėjo apie kitų nelaimes. Išvežtas Valkininkų geležinkelio stotyje, anuomet priklausiusioje Trakų apskr. kelio meistrų dirbęs Simo Sčesnulevičiaus anūkas, dukters Onos sūnus Petras Sukackas. Pasak Varėnos II viršaičio Jono Tarailos 1942 m. kovo 31 d. pranešimo Alytaus apskr. viršininkui, išvežti 65 Varėnos miesto gyventojai: 18 lietuvių, 39 lenkai, 3 rusai ir 5-kių vokiečių šeima. Vežti darbininkai, tarnautojai, namų šeimininkės su vaikais, išvežti du jauni mokytojai – Juozas Mickus ir Steponas Žibaitis su žmonomis. Tačiau sąrašas tikriausiai nėra tikslus, nes jame nėra žydų, kurių trėmimas irgi neaplenkė.

Vokiečių naciai

1941 m. birželio 22 d., sekmadienio paryčiais, hitlerinė Vokietija užpuolė buvusią savo bičiulę Tarybų Sąjungą. Jau 5 val. ryto vokiečiai subombardavo abu Perlojos laukuose buvusius rusų aerodromus. Birželio 23 d. vakare apie 22 val. vokiečiai buvo Varėnoje I, o naktį ir Varėnoje II. Viešajame gyvenime iš karto ėmė reikštis Lietuvių aktyvistų frontas. Sukilėliais pasivadinę ir baltus raiščius ant rankovių užsirišę vyrai gaudė besislapsčiusius Raudonosios armijos karius, komunistus, rinko ginklus, palaikė tvarką, nes policija ne visur dar buvo sukurta. Baltus raiščius užsirišo kai kas iš Girežerio vyrų. Jie prikibo prie Moliadugnio „komunisto“ Baltraus Makselės, nusivairė jį į Varėną II. Pirmosios bolševikų okupacijos metais B. Makselę iš tikrųjų norėta padaryti komunistu, juolab, kad jo žmonos sesers iš Varėnos I sūnus Tomas Tamulevičius buvo kompartijos Alytaus apskrities komiteto pirmasis sekretorius.

Vokiečiams toliau puolant, po kokių trijų savaitių nuo Perlojos, po postovio Moliadugnyje, pro Girežerį link Varėnos perėjo ir pravažiavo didoka kariuomenės grupė. Žygiavo pėstininkai, dviračius vedėsi dviratininkai. Po jų važiavo poros ar keturių sunkiasvorių arklių traukiamų vežimų gurguolė. Ši savo sunkiais vežimais sugriovė dar nuo lenkų laikų likusius tiltelius per Kamšą Moliadugnio Nendruraiste ir per Žiežuliavočio šaltinį.

A. Hitlerio 1941 m. liepos 17 d. potvarkiu Lietuva paversta Ostlando (Rytų žemių) Lietuvos generaline sritimi (Ostlandui dar priklausė Latvija su Estija ir dalis Baltarusijos).

Alytaus apskrities viršininkas S. Maliauskas įsakė valsčių viršaičiams pranešti apie valsčių ribose esančius rusų ir vokiečių kariuomenių paliktus sprogmenis bei kitą turtą ir pagal galimybes pristatyti į surinkimo punktus. Pasak Varėnos II viršaičio J. Tarailos 1941 m. liepos 30 d. pranešimo apskrities viršininkui, ties Girežeriu, apie 500 m nuo kelio iš Moliadugnio į Varėną II, buvo nežinomas skaičius patrankų šovinių.

Vokiečių laikais abiejų Varėnų valsčiai iš pradžių priklausė Alytaus apskrīčiai. 1942 m. pradžioje įsteigus Eišiškių apskritį, jai perduotas Varėnos II valsčius su Mergežerio seniūnija (seniūnas – Jonas Vainilaitis, poeto Martyno Vainilaičio tėvas). Hitleriniai okupantai 1942 m. gegužės 27 d., trečiądienį, rengė Lietuvos generalinės srities visuotinį gyventojų surašymą. Girežeryje

surašyta 17 šeimų, nurodžius jų sudėtį, žmonių gimimo datą (čia pažymėsime tik gimimo metus) ir vietą, verslą, santuokos datą ir moterų pagimdytų vaikų skaičių. Saraše kai kur galima pastebėti ir nukrypimų nuo tiesos, pvz., užrašant žmonių pavardes, gimimo bei santuokos metus ir kt. Girežeryje surašyti tokie žmonės:

1) Plokštys Adolfas, šeimos galva, g. 1911 m. Margionių kaime, ūkininkas; Plokštienė Rožė, žmona, g. 1910 m. Girežeryje, namų šeimininkė; Plokštys Algimantas Vincas, sūnus, g. 1937 m.; Plokštytė Regina, duktė, g. 1939 m.; Plokštienė Marė, motina, g. 1871 m. Leipalingio valsč. Ricielių k., išlaikytinė. R. Plokštienė susituokė 1936 m. birželio 16 d., pagimdė du vaikus; M. Plokštienė susituokė 1888 m., pagimdė 5 vaikus, iš kurių 3 tebėra gyvi.

2) Naujalis Cipras, š. galva, g. 1878 m. Girežeryje, ūkininkas; Naujalienė Malvina, žmona, g. 1887 m. Moliadugnyje, namų šeimininkė; Naujalis Jonas, sūnus, g. 1920 m., žemdirbys; Naujalis Bolius, sūnus, g. 1922 m., žemdirbys; Naujalis Alfonsas, sūnus, g. 1929 m., lanko pradinės mokyklos 5 skyrių. M. Naujalienė susituokė 1918 m., pagimdė 5 vaikus, gyvi 4 (?).

3) Korpys Pranas, š. galva, g. 1892 m. Mergežeryje, ūkininkas; Korpienė Ona, žmona, g. 1900 m. Paūlių k., namų šeimininkė; Korpys Vincas, sūnus, g. 1925 m., žemdirbys; Korpys Vacas, sūnus, g. 1928 m., žemdirbys; Korpytė Marijona, duktė, g. 1931 m., lanko pr. m-los 5 skyrių; Dvareckienė Regina, uošvės motina (!), g. 1844 m. Noškūnų k. O. Korpienė susituokė 1923 m. liepos 1 d., pagimdė 5 vaikus, gyvi 4; R. Dvareckienė susituokė 1860 m., pagimdė 12 vaikų, gyvi 3.

4) Naujalis Jonas, š. galva, g. 1914 m. Girežeryje, ūkininkas; Naujalienė Juzė, žmona, g. 1910 m. Gribašos k., namų šeimininkė; Naujalis Petras, sūnus, g. 1939 m.; Naujalis Jonas, sūnus, g. 1941 m.; Naujalienė Ona, motina, našlė, g. 1872 m. Varėnoje I, išlaikytinė. J. Naujalienė susituokė 1935 m. spalio 2 d., pagimdė 4 vaikus, gyvi 2; O. Naujalienė susituokė 1890 m., pagimdė 12 vaikų, gyvi 6.

5) Dvarynas Adolfas, š. galva, g. 1919 m. Girežeryje, nevedęs, ūkininkas; Dvarionaitė Marijona, sesuo, g. 1924 m., namų šeimininkė; Dvarionis Vincas, brolis, g. 1926 m., lanko pr. m-los 4 skyrių (surašymo lape pasirašęs A. Dvarėnas).

6) Dvarionis Adomas, š. galva, g. 1905 m. Girežeryje, geležinkelio tarnautojas Varėnoje II; Dvarionienė Antanina, žmona, g. 1909 m. Girežeryje, namų šeimininkė; Dvarionis Stasys, sūnus, g. 1933 m.; Dvarionytė Marijona, duktė, g. 1936 m. A. Dvarionienė susituokė 1930 m. spalio 30 d., pagimdė 3 vaikus, gyvi 2.

7) Naujalienė Ona, š. galva, našlė, g. 1907 m. Varėnoje I, ūkininkė; Naujalis Adolfas, sūnus, g. 1936 m.; Naujalytė Marijona, duktė, g. 1939 m.; Naujalytė Antanina, duktė, g. 1939 m.; Paulauskienė Liudvisė, motina, g. 1861 m. Milioniškių k., našlė, žemdirbė. O. Naujalienė susituokė 1933 m. vasario 25 d., pagimdė 5 vaikus, gyvi 3; L. Paulauskienė susituokė 1892 m., pagimdė 8 vaikus, gyvi 5.

8) Naujalis Petras, š. galva, g. 1911 m. Girežeryje, ūkininkas; Naujalienė Paulina, žmona, g. 1913 m. Girežeryje, namų šeimininkė; Naujalis Stasys, sūnus, g. 1936 m. P. Naujalienė susituokė 1936 m. vasario 7 d., pagimdė 1 vaiką.

9) Naujalis Krisius, š. galva, g. 1895 m. Girežeryje, ūkininkas; Naujalienė Marė, žmona, g. 1896 m. Mitraukoje, namų šeimininkė; Naujalytė Ona, duktė, g. 1924 m., žemdirbė; Naujalis Bronius, sūnus, g. 1929 m.; Naujalytė Genė, duktė, g. 1933 m., lanko pr. m-los 1 skyrių; Naujalytė Jadvyga, duktė, g. 1935 m.; Naujalis Vincas, sūnus, g. 1938 m.; Naujalis Vacas, sūnus, g. 1940 m. M. Naujalienė susituokė 1922 m. birželio 5 d., pagimdė 8 vaikus, gyvi 6.

10) Miškinis Juozas, š. galva, g. 1900 m. (?) Girežeryje, ūkininkas; Miškininė Malvina, žmona, g. 1913 m. Mardasave, namų šeimininkė; Miškinis Jonas, sūnus, g. 1940 m.; Miškinienė Elžbieta, motina, g. 1867 m. Girežeryje, žemdirbė; Paulauskaitė Antanina, teta, g. 1869 m. Girežeryje, žemdirbė. M. Miškinienė susituokė 1938 m. vasario mėn., pagimdė 1 vaiką; E. Miškinienė susituokė 1887 m., pagimdė 9 vaikus, gyvi 6.

11) Paulaitis Mikas, š. galva, g. 1908 m. Girežeryje, ūkininkas; Paulaitienė Antosė, žmona, g. 1905 m. Pirčiupių k., namų šeimininkė; Paulaitytė Elena, duktė, g. 1937 m. A. Paulaitienė susituokė 1935 m. gegužės 29 d., pagimdė 1 vaiką.

12) Paulaitis Domininkas, š. galva, g. 1905 m. Girežeryje, ūkininkas; Paulaitienė Elena, žmona, g. 1915 m. Noškūnuose, namų šeimininkė; Paulaitis Juozas, sūnus, g. 1940 m. E. Paulaitienė susituokė 1939 m. vasario mėn., pagimdė 1 vaiką.

13) Česnulaitis Jonas, š. galva, g. 1890 m. Girežeryje, ūkininkas; Česnulaitienė Jadvyga, žmona, g. 1898 m. Varėnoje I, namų šeimininkė; Česnulaitis Vacas, sūnus, g. 1923 m., žemdirbys; Česnulaitytė Domicelė, duktė, g. 1927 m.; Česnulaitytė Geltruda, duktė, g. 1930 m., lanko pr. m-los 4 skyrių; Česnulaitytė Stasė, duktė, g. 1934 m. J. Česnulaitienė susituokė 1918 m. spalio mėn., pagimdė 7 vaikus, gyvi 5. Duktė Marė Česnulaitytė tuo metu buvusi pas dėdę Moliadugnyje, kur ir užrašyta. Surašymo lape už J. Česnulaitį pusiau lenkiškai, pusiau lietuviškai pasirašęs kažkas kitas.

14) Česnulaitis Aleksas, š. galva, g. 1896 m. Girežeryje, ūkininkas; Česnulaitienė Ona, žmona, g. 1901 m. Amerikoje, namų šeimininkė; Česnulaitis Adolfas, sūnus, g. 1925 m. (?), žemdirbys; Česnulaitytė Marė, dukterė, g. 1927 m. (?), žemdirbė; Česnulaitytė Adelė, dukterė, g. 1931 m.; Česnulaitytė Antanina, g. 1933 m. O. Česnulaitienė susituokė 1923 m. spalio mėn., pagimdė 4 vaikus.

15) Česnulaitis Petras, š. galva, g. 1886 m. Girežeryje, ūkininkas; Česnulaitienė Kristė, žmona, g. 1893 m. Varėnos I Antakalnyje, namų šeimininkė; Česnulaitis Aleksandras, sūnus, g. 1926 m.; Česnulaitytė Bronė, dukterė, g. 1927 m.; Česnulaitis Antanas, sūnus, g. 1930 m., lanko pr. m-los 4 sk. K. Česnulaitienė susituokė 1911 m. liepos 9 d., pagimdė 9 vaikus, gyvi 6.

16) Česnulaitis Valentas, š. galva, g. 1905 m. Girežeryje, ūkininkas; Česnulaitienė Marė, žmona, g. 1906 m. Girežeryje, namų šeimininkė; Česnulaitytė Antosė, dukterė, g. 1927 m., žemdirbė; Česnulaitis Petras, sūnus, g. 1929 m.; Česnulaitytė Genė, dukterė, g. 1934 m.; Česnulaitis Adolfas, sūnus, g. 1936 m.; Česnulaitis Vytautas, sūnus, g. 1937 m.; Česnulaitis Stasys, sūnus, g. 1940 m. M. Česnulaitienė susituokė 1926 m. spalio 27 d., pagimdė 7 vaikus, gyvi 6.

17) Lukšys Petras, š. galva, g. 1867 m. Girežeryje (?), ūkininkas; Lukšienė Rožė, žmona, g. 1872 m. Girežeryje, namų šeimininkė; Bernotas Stasys, žentas, g. 1904 m. Leipalingio valsč. Guobinių k., žemdirbys; Bernotienė Marcelė, dukterė, g. 1913 m., žemdirbė. R. Lukšienė susituokė 1891 m., pagimdė 11 vaikų, gyvi 4.

Taigi Girežeryje surašyti 86 žmonės + Marė Česnulaitytė Moliadugnyje = 87 sodžiaus gyventojai, nors iš tikrųjų gyventojų kaime tuo metu turėjo būti daugiau. Sąraše trūksta Antaninos Korpytės, iš Mergežerio kilusios Jadvygos Kašėtaitės-Naujalienės, nėra Juozo ir Jono Naujalių, Vinco sūnų...

Girežeriškiai, be abejo, žinojo apie apylinkėje esančius raudonuosius ("rusų") bei toliau veikusius lenkų Armijos krajobos partizanus, nors tiek su vienais, tiek su kitais sodžiaus gyventojai artimiau nesusidūrė.

Bėgančius vokiečius besivydami rusų kareiviai į Varėną II ir Girežerį sugrįžo lietumi dulkšnojančią 1944 m. liepos 13-ąją.

Komunistų valdžios antrasis laikotarpis

Pirmoji iš Girežerio į Varėną II, į butą geležinkelininkų name, 1944 m. persikėlė Adomo Dvarionio-Dvarecko šeima. Dar tebevykstant II pasauliniam karui geležinkelio dirbęs A. Dvarionis buvo apdovanotas medaliu „Už šaunų darbą 1941–1945 metų Didžiajame Tėvynės kare.“ Po poros metų, 1947 m., A. Dvarūnas apdovanotas Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo Garbės raštu.

Panašų Garbės raštą A. Dvorunas gavo ir 1950 m. „ryšium su Lietuvos TSR dešimtmečiu ir pasiektais laimėjimais vystant ir atkuriant pramonę, žemės ūkį, mokslą, kultūrą ir meną.“ Abiem atvejais raštus pasirašė LTSR Aukšč. Tarybos Prezidiumo pirmininkas Justas Paleckis ir sekretorius Stasys Pupeikis.

A. Dvarūno 1947 m. Garbės rašto viršelis ir vidinis lietuviškasis puslapis

1951 m. gruodžio 16 d. vyko teismų liaudies tarėjų rinkimai. Varėnos rajono laikraštis „Tarybinis balsas“ lapkričio 29 d. Nr. 55 su rubrika „Mūsų kandidatai“ išspausdino informaciją apie kandidatą į tarėjus A. Dvariūną:

„Adomas Dvariūnas gimė Girežerio kaime vargingojo valstiečio šeimoje. Nuo pat mažens jį traukė geležinkelininko darbas.

1924 metais A. Dvariūnas pradėjo dirbti Varėnos geležinkelių stotyje. Buržuaziniais laikais, kaip ir kiti darbininkai, jis nešė sunkų kapitalistinio išnaudojimo jungą. Jam nuolat grėsė nedarbas, pragyvenimo šaltinio netekimas. Tik nuvertus liaudies engėjus ir atkūrus tarybų valdžią Lietuvoje, A. Dvariūnas tapo tikru savo laimės kūrėju. Naudodamasis Stalino Konstitucijos suteikta teise į darbą, jis su meile ir atsidavimu stengiasi įnešti kuo didesnę indėlį į savo socialistinės Tėvynės galios stiprinimą, į taikos reikalo išsaugojimą.“ „Geležinkelių stoties kolektyvas iškėlė drg. Dvariūną kandidatą į liaudies tarėjus.“ Savo pareigas stropiai atliekantis kelio meistras gavęs piniginę premiją.

Po karo naujas pirkias sodžiuje pasistatė Aleksandras Česnulaitis ir Petras Česnulaitis. A. Česnulaičio trobą vėliau į Viečiūnus persivežė duktė Marė Česnulaitytė-Dailidienė. Beje, Aleksandro Česnulaičio kluonas ilgai buvo vienintelis senosios statybos paminklas sodžiuje: jis statytas dar be pjūklo, rąstai tik kirviu kirsti ir tašyti; kluonas nugriautas kažkada apie 1960 metus.

Vienas pirmųjų girežeriškių namų Varėnoje buvo dar prieš I pasaulinį karą Simo Ščesnulevičiaus dukros Onos Sukackienės kraičiui tėvo statydintas namelis Vytauto ir Sporto gatvių kampe; Ežeriekuose nupirktas ir pervežtas namelis nugriautas apie 1987 m. Ligšiol tebesantį namą Dzūkų gatvės vakariename gale, prie tako į „Ryto“ mokyklą, lenkų laikais pasistatė Petras Dvareckas, Liudviko, o tos pačios gatvės rytiniame gale įsikūrė Petras Naujalis (Jackaus Petras) ir Petro Lukšio-Agačiulio žentas Stasys Bernotas. Kaimynystėje, toliau nuo dabartinių Vytauto ir Marcinkonių gatvių kampo stovėjusiuose nuosavuose namuose gyveno dvi girežeriškos moterys – už Zenono Tamulevičiaus ištekJusi Ieva Miškinytė, Kristupo ir Marcelė Naujalytė-Molienė, Cipro su vyru bei šiokių tokių ryšių su Girežeriu turėjęs Vincas Čepulis su šeima. Vytauto gatvėje namus pasistatė Juliaus Dvarecko sūnus Petras, o po II pasaul. karo – ir Petro sūnus Alfonsas.

Sporto ir Dzūkų gatvių kampe Varėnoje 1949 m. įsikūrė Adomo Dvarecko brolis Adolfas Dvarėnas. Jis iš Girežerio perkėlė tėvų pirkia, prie jos pridėjęs geresnius rąstus iš nupirkto Aleksandro Česnulaičio senosios pirkios. Varėnoje apsigyveno Miko Paulausko šeima. Su savo pirkia į Varėną, į Dzūkų gatvę, persikėlė Petro ir Paulinos Naujalių šeima, o paskui į Sporto gatvę Petras Česnulaitis (vėliau jo namuose gyveno duktė Bronė Česnulaitytė-Svirskienė su

šeima). Už Stasio Leonavičiaus ištekęjusi Marijona Korpytė keletą metų gyveno namelyje tarp Vytauto ir M. Melnikaitės (buv. J. Bakanausko, dabar Gedimino) gatvių, vėliau pasistatė naujus namus Dzūkų gatvėje.

Dzūkų ir Sporto gatvės tapo girežeriškių labiausiai apgyventomis gatvėmis visoje Varėnoje. Sporto gatvėje namus greta pasistatė pussėsės: Jono Česnulaičio duktė Damė su vyru Petru Petrušiu iš Vydenių ir Aleksandro Česnulaičio duktė Adelė su vyru Juozu Svirsku iš Perlojos. Kelerius metus mažame namelyje Dzūkų gatvėje gyveno gausi Valento Česnulaičio šeima; jai persikėlus gyventi už geležinkelio, senosios pirkelės vietoje mūrėlį vėliau pasistatė broliai, Valento sūnūs Vytautas ir Stasys. Petro Dvarecko statydintoje pirkioje, gyveno Petro sesuo Marė Dvareckaitė-Česnulaitienė su vyru Adolfu, Aleksandro s. Šios gatvės rytiniame gale tėvo Petro Naujalio, Jackaus s., statytoje troboje tebegyveno duktė Marė, šalia kitoje troboje – iš lagerių grįžęs Petro Lukšio žentas Stasys Bernotas. Dzūkų gatvėje, iš Moliadugnio pervežtame name 1954 m. įsikūrė iš kolūkio Naumiesčio rajone išbėgęs Antanas Česnulis su šeima. Greta jau nuo anksčiau stovėjo girežeriškio Juliaus Dvarecko anūkės Marės Dvareckaitės-Jatkevičienės su vyru Jonu namas. Toje pat gatvėje valdiškuose butuose gyveno Petro Česnulaičio duktė Jadvyga Ščesnulevičiūtė-Čaplikienė, o vėliau ir Juozo Miškinio sūnus Vytautas.

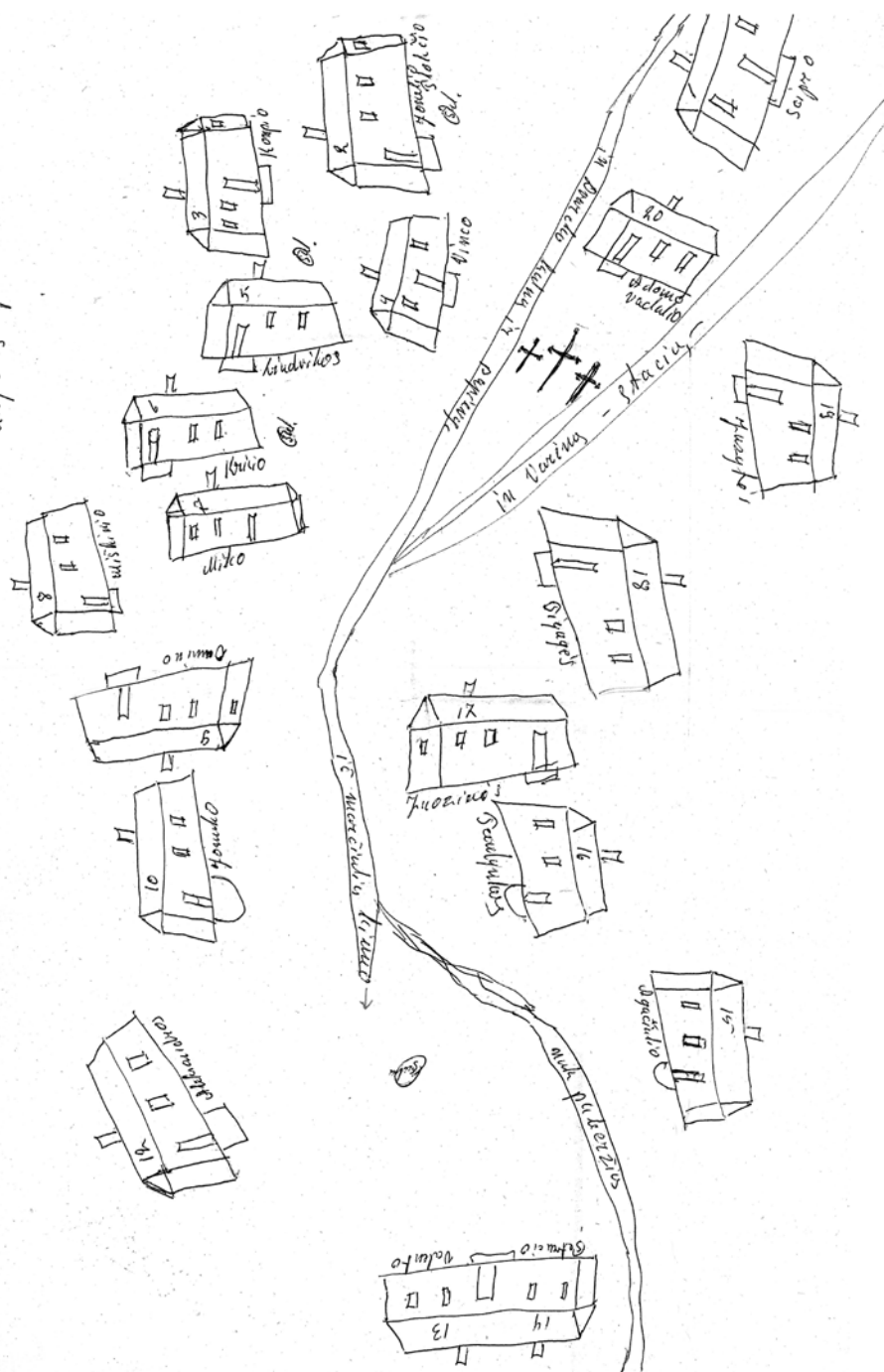
Girežeryje paliktoje Adomo Dvarecko pirkioje kurį laiką gyveno Vincas Korpys su šeima ir kiti žmonės.

Petro Česnulaičio-Petrucio kluone 1948 m. sodžiaus jaunimas surengė paskutinį vaidinimą.

Pas Oną ir Mariją Naujalienes vasaroti atvažiuodavo šeimos iš Leningrado (Sankt Peterburgo).

Po II pasaul. karo iš sodžiaus iškriko daugelis girežeriškių. Vacas Korpys įsikūrė Dubičiuose ir tik amžinam poilsiui sugrįžo į Mergežerio kapines, atsigulęs šalia kitų gimtosios šeimos narių. Daugiau kaip 60 metų Panevėžyje gyveno Vincas Dvarionis, kol grįžo į Varėną. Jonas Naujalis, Cipro nuėjo užkuriom į Gudakiemio kaimą. Namus Varėnoje pasistatė Algimantas Plokštytis. Varėnoje gyveno dar dvi Jono Česnulaičio dukterys: už Jono Šablinsko ištekęjusi Geltruda ir už Vlodo Zarausko ištekęjusi Stasė, taip pat Valento Česnulaičio duktė Antosė su vyru. Gimtą sodžų paliko kiti broliai Naujaliai, Cipro sūnūs: Bolesius, vedęs žmoną iš Panedzingio, įsikūrė Varėnoje, o Alfonsas Švendubrėje prie Druskininkų. Jonas Miškinis, Juozo su motina persikėlė į Kauną. Tame pačiame mieste apsigyveno ištekęjusi Genė Česnulaitytė, Valento, o Vilniuje – Marytė Paulaitytė, Damino. Antanina Česnulytė-Lužienė, Aleksandro su vyru iš Giraitės gyveno Matuizose.

Girėžerio kaimo namų ir
 ūkių planas

Girėžerio kaimo planas (apie 1945 m.). Piešė M. Leonavičienė

Kaip ir 1941 m., taip ir po II pasaul. karo nė viena Girežerio šeima į Sibirą nebuvo ištremta. Tačiau į Irkutsko sritį 1949 m. kovo 25 d. išvežta Gribašoje gyvenusi Ona Dvareckaitė-Čaplikienė, Liudviko su šeima. Kartu buvo išvežtos Simo Sčesnulevičiaus anūko Vinco Sukacko-Sausaičio ir kadaise Moliadugnyje gyvenusio Juliaus Dvarecko sūnaus Petro bei anūko Alfonso Dvareckų šeimos iš Varėnos. Stalininių lagerių teko paragauti Adolfui Dvarėnui ir Petro Lukšio žentui, dukters Marcelės vyrui Stasiui Bernotui. Apie abu vyrus rašoma leidinio „Lietuvos gyventojų genocidas“ II tome.

Knygos p. 427 skaitome:

„Dvarionas (Dvarėnas, Dvorėnas?) Adolfas, Liudviko, g. 1919, gyv. Giraitės k., Varėnos r., valst.[ietis]. Suimtas 1945 05 14, kalintas Alytuje, išv.[ežtas] į lag.[erį] – 1945 06 29 Vorkutlagas, Komija – kalintas 1946 08 09 Lietuvoje, išv.[vežtas] į lag.[erį] – 1946 12 10 Vorkutlagas, Komija, paleistas 1947 09 12.“

Girežeris supainiotas su Giraite. Įtartinas įrašo tikslumas apskritai. Kada iš tikrųjų kaltinamasis iš Vorkutos buvo sugrąžintas į Lietuvą? Juk 1947 m. birželio antrojoje pusėje Dvarėnas dalyvavo žmonos pusbrolio krikštynose Moliadugnyje. Ar paleistas, o paskui vėl suimtas ir porai mėnesių išvežtas, kol byla jam buvo panaikinta?

Vorkutoje Adolfas dirbo anglių šachtose. Pasakojo, kad tardytojai kankinimui naudojo elektros šokus arba liepdavo sėsti ant šonu įkypai apverstos taburetės kampo ir sudėti koją ant kojos; kai šitaip pasodintas kalinys neišlaikydavo ir virsdavo, tardytojas tvodavo jam per ausį. Barakuose nuo utėlių net šiaudai kilnojosi... Paleistas, nesudarius bylos. Vėliau daugiau kaip 30 metų A. Dvarėnas eiguliavo.

Pasak minėto leidinio apie genocidą p. 200, Bernotas Stasys, Mykolo, Varėnoje gyvenęs geležinkelio tarnautojas, suimtas 1945 m. kovo 22 d. ir liepos 14 d. karo tribunolo nuteistas 10-čiai metų lagerio bei trejiems metams tremties. Į Vorkutos lagerį Komijoje išvežtas 1949 m. rugpjūčio 1 d.; tremtis ten pat jam paskirta nuo 1954 m. lapkričio 11 d. Parašyti klaidingi kalinio gimimo metai: ne 1904, o 1885 m. Iš tremties S. Bernotas sugrįžo ir vėl gyveno savo namuose Varėnoje.

Per 1959 m. pradžioje surengtą visasąjunginį gyventojų surašymą Girežeryje gyveno 12 šeimų. Surašymo lapuose nurodyti asmenų tėvų vardai, amžius ir verslas.

1) Naujalienė Juzefa, Antano, šeimos galva, našlė, 50 m., Perlojos girininkijos miško sodintoja; Naujalis Jonas, Jono, sūnus, 17 m., Perlojos girininkijos miško sodintojas; Naujalytė Stasė, Jono, duktė, 15 m.

2) Česnulaitis Adolfas, Valento, š. galva, 22 m., Varėnos RTS (remonto-technikos stoties) lentpjūvės rąstų krovikas; Česnulaitienė Bronė, Adomo, žmona, 31 m., išlaikytinė; Česnulaitis Vytautas, Adolfo, sūnus, 2 m.; Sabaliauskienė Justina, Mato, uošvė, 65 m., išlaikytinė.

3) Naujalienė Ona, Petro, š. galva, našlė, 51 m., Varėnos geležinkelio stoties valytoja; Naujalis Adolfas, Motiejaus, sūnus, 25 m., Perlojos girininkijos miško kirtėjas; Naujalienė Agota, Jono, marti, 26 m., Perlojos girininkijos miško želdinimo brigadininkė; Naujalytė Gražina, Motiejaus, duktė, 17 m., išlaikytinė.

4) Miškinis Jonas, Jurgio, š. galva, 18 m., Varėnos RTS mūrininkas; Miškinis Julius, Jurgio, brolis, 17 m., išlaikytinis; Miškinienė Janina, Bernardo, motina, 60 m., išlaikytinė.

5) Dailidė Jonas, Juozo, š. galva, 36 m., Varėnos grūdų paruošų kontoros sargas; Dailidienė Marija, Aleksandro, žmona, 31 m., išlaikytinė; Dailidė Alvydas, Jono, sūnus, 2 m.; Česnulaitis Aleksandras, Edvardo, vienišas našlys (Marijos tėvas), 69 m., pensininkas.

6) Česnulaitis Jonas, Simo, š. galva, 68 m., dirba pagalbiniam asmeniniam žemės ūkyje; Česnulaitienė Jadvyga, Bonifaco, žmona, 63 m., išlaikytinė.

7) Paulaitis Daminas, Felikso, š. galva, 55 m., Perlojos girininkijos miško kirtėjas; Paulaitienė Elena, Jono, žmona, 44 m., išlaikytinė; Paulaitis Juozas, Damino, sūnus, 18 m., Perlojos girininkijos miško kirtėjas; Paulaitytė Marytė, Damino, duktė, 13 m., Varėnos II vidurinės mokyklos 6 kl. moksleivė.

8) Miškinis Juozas, Krisiaus, š. galva, 57 m., dirba pagalbiniam asmeniui žemės ūkyje; Miškinienė Malvina, Juliaus, žmona, 48 m., Perlojos girininkijos miško želdintoja; Miškinis Vytautas, Juozo, sūnus, 12 m., Varėnos II vid. m-las moksleivis; Miškinis Jonas, Juozo, sūnus, 20 m., lauko paštas (mityt, jaunuolis tarnavo kariuomenėje).

9) Naujalytė Jadvyga, Krisiaus, š. galva, 23 m., Perlojos girininkijos miško želdintoja; Staniulytė Stasė, Vaclovo, seserėčia, 4 m.; Naujalienė Marija, Morkaus, motina, 63 m., išlaikytinė.

10) Ciūnys Jonas, Juozo, š. galva, 26 m., Perlojos girininkijos eigulys; Ciūnienė Antanina, Prano, žmona, 22 m., išlaikytinė; Ciūnys Petras, Jono, sūnus, 3 m.

11) Karpinė Stasė, Stasio, š. galva, 31 m., Perlojos girininkijos miško želdintoja; Karpaitė Marija, Vinco, duktė, 8 m.; Karpis Jonas, Vinco, sūnus, 7 m.

12) Plokštys Adolfas, Silvestro, š. galva, 50 m., Varėnos miško pramonės chemijos artelės medžių krovėjas; Plokštienė Rožė, Krisiaus, žmona, 48 m., išlaikytinė; Plokštys Algimantas, Adolfo, sūnus, 21 m., „Pergalės“ kolūkio trak-

torininkas; Kalantienė Ona, Krisiaus, 58 m., gyv. Vilniuje, išlaikoma fabrike dirbančios dukters (O. Kalantienė – R. Plokštienės sesuo).

1959 m. surašytas 41 sodžiaus gyventojas. Taigi jų jau daugiau kaip dvigubai mažiau, negu 1942 m. Gyventojų skaičius Girežeryje ir toliau mažėjo. Pasak Lietuvos statistikos departamento gyventojų ir būstų surašymų duomenų, 1979 m. sodžiuje gyveno 28 žmonės – 12 vyrų ir 16 moterų; 1989 m. – 14 žmonių (7 vyrai ir 7 moterys); 2001 m. – 10 gyventojų (6 vyrai ir 4 moterys), o 2011 m. surašyti tik 6 gyventojai – 3 vyrai ir 3 moterys. Į statistines žinias neįeina miestuose besimokę ir ten gyvenę jaunuoliai ar karinę tarnybą atlikę vyrai bei sodybas kaime įsigiję ar pasistatę ir jose laikinai gyvenę žmonės.

Naujausi laikai

Atgimimo sąjūdyje niekas iš girežeriškių aktyviau nepasireiškė. Po Atgimimo pirmą kartą Girežerio kaimo žmonės susitiko 2007 m. liepos 21 d. Prie ilgo, 20 metrų stalo susėdo beveik 100 žmonių – visi iš čia kilę ar vėliau į sodžių atvykę. Pacituosime Algirdo Juškevičiaus informaciją „Susitiko Girežerio kaimas“, išspausdintą laikraščio „Girušis“ 2007 m. liepos 27 d. Nr. 55:

„Susitikimas prasidėjo Šv. Mišiomis Varėnos Šv. Arkangelo Mykolo bažnyčioje. Vėliau visi atvyko į Girežerį. Kaimo susitikimą organizavo ir vedė Marija Dancevičienė. Jai padėjo Genutė Gaidukevičienė ir visi, kam rūpėjo susitikti savo kaime. Armonika Stasio Ulbino rankose kvietė šventės dalyvius šokti.

Vyriausia šventės dalyvė, 95 metų Ona Naujūnienė dainavo kaimo dainas, deklamavo dar pradžios mokykloje išmokus eilėraščius, pasakojo, kaip seniau Girežerio žmonės prisišaukdavo lietu. Kiti susitikimo dalyviai skaitė savo kūrybos eilėraščius, dalijosi įspūdžiais iš kelionių po tolimas šalis.

Iš kaimyninio Moliadugnio kaimo kilęs Vytautas Česnulis pristatė ir platinė ką tik išleistą savo knygą „Moliadugnys ir jo apylinkės“, kurioje surinko daug istorinių ir kultūrinių žinių, prisiminimų apie šią vietą praeitį.

Į kaimo šventę girežeriškai atvyko iš Vilniaus, Kauno, Panevėžio ir Varėnos. Susitikus po daugelio metų buvo ką prisiminti. Nuspręsta vėl susitikti po 3 metų, 2010 metais, ir pasistengti, kad bendras stalas kaimo viduryje būtų dar ilgesnis. O iki to laiko reikia atstatyti kaimo kryžių ir išleisti knygėlę apie Girežerio kaimą.“

Ta pati informacija paskelbta internete (<http://www.varena.lt>).

Gražių planų įgyvendinimas vėlavo. Knyga išeina tik dabar. Tačiau tai nė kiek nemenkina girežeriškių užmojų: geriau vėliau, negu niekad.

Apie naujo kryžiaus statymą pasakoja Algirdas Juškevičius.

Iniciatyvos atstatyti kryžių ėmėsi Vilius Plokštys. Kartu su broliu Evaldu ir A. Juškevičiumi jie per 2014 m. Varėnos Grybų šventę nusprendė, kad reikia kuo skubiau imtis kryžiaus statybos. V. Plokštys 2015 m. pavasarį iš savo miško dovanojo tiesią ir storą pušį, o jaunas meistras Mindaugas Vyšniauskas stvėrėsi darbo.

Pinigų kryžiaus statybai dosniai aukojo Girežeryje gimę, augę ar kitaip su juo susiję žmonės: Vilius Plokštys, Evaldas Plokštys, Onutė Plokštienė, Algir-

das Juškevičius, Vidmantas Kašėta, Nijolė Subačienė, Ričardas Tamulevičius, Janina Lagoneckienė, Laimis Lagoneckis, Stasys Masalskas, Zigmas Kašėta, Gediminas Šinkūnas, Jonas Juozaitis, Genė ir Rimas Geidukevičiai, Saulius Sakalas, Stasė Ramaškienė, Marija Gražulienė, Marijona Leonavičienė, Rasa Biekšienė, Ona ir Marytė Naujūnaitės, Antanina Vaitkevičienė, Ona Skamarakienė ir Ramutė Skamarakaitė, Bronė Česnulaitienė, Alma Puodžiūnienė, Marija Liaukevičienė, Marytė ir Rolandas Damikaičiai. Žmonės, turintys ryšių su Girežerio kaimu ar jaučiantys jam simpatijų, kasmet kaimo bendruomenei skiria 2 procentus pajamų mokesčio. Šiomis bendruomenės lėšomis paremta ir kryžiaus statyba.

Naujas kryžius yra 7,5 metro aukščio, papuoštas ornamentais ir dekoratyviniais pjaustiniais. Įvažiuojant į kaimą iš miško, jis netikėtai iškyla dangaus fone ir taip pasitinka visus Girežerio gyventojus bei svečius. Kryžių 2015 m. liepos 12 d. pašventino Varėnos parapijos klebonas Justinas Aleknavičius. Ta proga visi girežeriškiai – senesnieji ir naujesnieji – vėl gražiai pasibuvo, pabendravo ir padainavo.

Iš 2011 m. kaime gyvenusių 6-ių tikrų girežeriškių dabar likę dar mažiau. 2015 metais mirė Gražinos Naujalytės vyras Stasys Masalskas. Pastaraisiais metais amžinybėn išėjo ir keli iš šio kaimo kilę žmonės ar jų artimieji: Vilniuje gyvenęs Petro ir Paulinos Naujalių sūnus Stasys, 2014 m. mirė Varėnoje gyvenę Algimantas Plokštys ir Geltruda Česnulaitytė-Šablinskienė, 2015 m. – Vilniaus universiteto Teisės fakulteto dėstytojas Stasys Dvareckas, Adomo, 2016 m. – Varėnoje gyvenusi sodžiaus ilgaamžė, 2013 m. gimusi Paulina Miškinytė-Naujalienė ir Vytauto Česnulaičio, Valento s., dukra Alma.

Bėga laikas, keičiasi ir Girežerio kaimo žmonės. Seniesiems gyventojams iškeliaujant į kitą pasaulį, vietoj buvusių jų pastatų naujus namus statosi, sodybas gražina jų anūkai ir iš kitur atvykę žmonės. Kaimas patrauklus dėl netoli esančio Varėnos miesto, vaizdingų apylinkių ir ežerų. Keičiasi gyvenimo būdas – kaime neliko karvių, arklių ir kiaulių, užžėlė palaukės ir pamiškės, kur senieji girežeriškiai šienavo ir ganė gyvulius. Dabar kaimas labiau atgyja vasaromis.

Tegu apie save papasakoja patys naujieji girežeriškiai.

Varėnos mokytojas, skulptorius ir tautodailininkas Algirdas Juškevičius: „Girežerį rinkausi kaip artimiausią Varėnai kaimą kūrybinei dirbtuvei pastatyti. Tuo metu intensyviai drožiau, dalyvavau parodose ir priklausiau Liaudies meno draugijai. 1988–1989 metais, remiantis galiojančiais įstatymais, daugelis vilniečių liaudies meistrų gavo patalpas kūrybinėms dirbtuvėms įkurti arba sklypus joms statyti. Kreipiausi ir aš, tad 1990 m. kovo 21 dieną Varėnos rajono liaudies deputatų taryba priėmė sprendimą, leidžiantį statyti dirbtuves Girežerio kaime.“

A. Juškevičius kartis nuo karto rengia Girežeryje medžio drožybos mokymus, kuriuose dalyvauja jaunimas ne tik iš įvairių Lietuvos vietų, bet ir iš užsienio. Skulptorius yra kaimo bendruomenės pirmininkas.

Jonas Juozaitis: „Kai darbavausi Vilniaus inžineriniame statybos institute, vasarodavome prie Lavyso. Patiko Varėnos rajonas, todėl ieškojau sklypo vasarnamiui pasistatyti. Kaip tik pasitaikė Girežeris, kur iš Elenos Paulaitienės 1990 metais įsigijau sodybą. Tuo metu labai stigo statybinių medžiagų, statytis teko iš to, ką pavyko gauti. Dabar Girežeryje praleidžiame pusę metų, o žiemai vykstame į Vilnių. Patinka mums čia būti.“

Iš Vytauto Miškinio jo tėvo Juozo sodybą nusipirkęs vilnietis Gediminas Šinkūnas: „Į Girežerį pradėjau važinėti 1989 metais, kai nusprendžiau čia įsigyti sodybą. Buvo nelengva sutvarkyti dokumentus, bet 1990 metais, liepos mėnesį, tapau Girežerio gyventoju. Tada kaimas dar buvo tikras, žmonės laikė gyvulius, vežimais važinėjo miško keliukais į laukus, iš kaimo į kaimą. Miškas buvo pilnas baravykų. Liūdna, kad dabar tas kaimas tik prisiminimuose: nebegirdėti karvių mykimo, gaidžių giedojimo, apaugo senieji miško keliukai, patys miškai prižėlė žolės ir sumažėjo grybų. Tačiau ir dabar mylime Girežerį tokį, koks jis yra.“

Saulius Sakalas: „Nuo jaunystės mėgau vaikštinėti Varėnos apylinkėmis, dažniausiai eidavau prie Žiezulio ir Girežerio. Kai tik sužinojau apie parduodamą sklypą kaimo gale, Grūšaitės kalne, siekiau jį nusipirkti. Nuo kalno atsiveria vaizdai į ežerą, kaimo apylinkes. Pasistačiau namą ir nuo 2012 metų gyvenu Girežeryje.“

Rasa Biekšienė: „Girežeryje sklypą įsigijau 2015 metų sausio mėnesį. Daug metų eidavau pasivaikščioti iš Varėnos link Žiezulio. Patiko tos apylinkės, kur mano vaikai slidinėjo, važinėjo mopedais. Kai tik palankiai susiklostė aplinkybės, tapau Girežerio gyventoja, pasistačiau namą ir tuo džiaugiuosi.“

Kaime įsikūrė keli senųjų girežeriškių palikuonys.

Iš giminaičių sklypą įsigijo, pasistatė namą ir jame nuolat gyvena Ričardas Tamulevičius, senelių namuose apsigyveno Kęstutis Masalskas. Senelių žemėje namuką pasistatė Panevėžio gyventojas Vidmantas Kašėta; jis ketina įsigyti daugiau žemės, pasistatyti didesnę namą ir nuolat apsigyventi. Nusipirkę sklypą, namą pasistatė Genė ir Rimas Gaidukevičiai. Nuolat gyvena namą senelių žemėje pasistatęs Audrius Kašėta. Namus tėvų žemėje pasistačiusios Janina Lago-neckienė ir Nijolė Subočienė. Vasarnamį 2014 m. pasistatė ir Girežeryje vasaras praleidžia Vilius Plokštys, anksčiau čia su seneliu ganydavęs gyvulius ir vasarodavęs, dabar Girežerį laiką savo kaimu. Namą tėvų žemėje pasistatė Girežeryje gimęs Jonas Naujalis, tik kol kas nesiryžtantis sugrįžti į gimtąjį sodžių nuolatiniam gyvenimui.

Literatūriniai bandymai

GIRAŽERIO BYLA

Dviejų veiksmy komedija,
p. Baermano atpasakota iš Vilniaus lenkų radijo.

I. ŠTABAS. PULKININKAS IR PORUČNIKAS.

Pulkininkas

Hm, hm..., štai kokios, mano pone:
Žinutę gavom nemalonią.
Būk mūsų K. O. P. didvyriai
Kažkam subloškę ar paspyrę...
Tai buvę Giražeryje. Chamai
Iš to sukūrė šturpią dramą.
Hm. Tamstą aš komandiruoju
Pravesti kvotą. Gal geruoju,
Jei tik parodymai palankūs,
Jei ne, bus laisvos tamstos rankos!
Kiekvienas riteris padorus
Kilniausių turi būti norų.
Na, žinoma, jei visa tai
Ojczyzną liečia. Viskas. Štai
Paimki raštą. Joki sveikas,
O man į klubą traukti laikas.
Žiūrėk, kad gėdos nedarytum!
Praneši visa man ryt rytą.

Poručnikas

Klausau, wielmożny pułkowniku!
Anąsyk man gerai pavyko.
Būk tamsta ir dabar ramus:
Lietuvis nepamokys mus!
Jaučiuosi gavęs bylą svarbią,
Tad ginsiu savo pulko garbę,
Kaip tinka Polskos karininkui!

Pulkininkas

Gana, braciszku, marš aplinkui!
Tu girtis tik ir težinai...
Vaje! Kur tavo pentinai?
Ar užstatei kur, ar pragerei...
Hm... eidamas išvyk siuvėją.
(Vienas).
E, pienburnis! O dar galanda
Dantis į mano pupsik Vandą...

II. GIRAŽERIS. PORUČNIKAS IR KAIMIEČIAI

Poručnikas

Na, chłopai, kas čia pasidarė!
Mane iškvosti jus atvarė.
Jūs brangų laiką mums gaišinat.
Ir tat nusikaltimas – žinot!

I kaimietis

Iš viso maža mums naudos,
nes nieko tardymas neduos.

Poručnikas

Jis gali duoti protokolą
Už sukilimą, už krakmolą!
Dabar sakykit man, kas mušo?
Balsiau, balsiau: aš truputį glušas.
Kas? Ar kareiviai? Ar jūs patys?

II kaimietis

Visi girdėjome ir matëm,
Kaip čion paliokai įsibrovė.
Ir prasidėjo negerovė.
O Viešpatie, kelintas sykis!
Dabar tu, Rapolai, sakyki.

III kaimietis

Jaunimas linksminos ir šoko,
Lig čion pasisukė paliokai,
Apsišarvavę, apginkluoti,
Ir ėmė mus nuo krašto tvoti.
Kam dūrė durtuvu, kam buože
Pakaušio trečdalį nuvožė.
Už ką, Dievulis viens težino.
Nesigailėjo nei merginų;
Į minią šaudė palei pirkią.
Tik sočiai mūs kraujuos sumirkę
Išėjo kišenes iškratę.
Mes visa žinome ir matëm.

I kaimietis

Jei mes čia kenčiam okupuoti
(Jūs galit užprotokoluoti),
Tai nenorėtume manyti,
Kad galite mus išbadyti.
Tai banditizmas! Kam? Už ką?

Ar tokia Varšuvos tvarka!
Juk mokesčius mes, rodos, nešam.
Tik mums gyventi leiskit, prašom.

Poručnikas

Žmogeli, tamsta per drąsus!
Aš jus apkaltinsiu visus!
Sakykit, padlos, juk jaunuoliai
Karius pirmieji, rodos, puolė,
O jie turėjo save ginti.
Kaip šitą, chlopai, pavadinti!

II kaimietis

Jei taip kalbėti nesigėdi,
Tai kam čia visa ta komedija!

Poručnikas

O tam, paklydėliai, suprantat,
Kad mes didžiausi tolerantai.
Mes norime, kad būtų zgoda,
O Kaunas viską piešia juodu.
Čia rimto nieko neįvyko.
Na, vyrai truputį susipyko,
Na, apsistumdė, susibadė...
Tam jie vaikinai, tam nevedę.

III kaimietis

E, ponas, ponas, per skaudu...

Poručnikas

Aš pasitarsiu su vadu.
Galbūt, kad jūs ir neįkliūsit,
Nors nemažiau kalti čia būsit.
Kas būt išėjęs, velnias žino!
Gera kariai kad numalšino.
Jiems padėkokite! Pareiškiu,
Kad man jau visa daros aišku.
Taip spėjo ir mūsiškės ponios,
Jog bus kalčiausi jūsų žmonės.

I kaimietis

Ar tu iš proto išsikraustei!
Tad nereikėjo mūs nė klausti.
Nekaltas kraujas šauks į dangų!

II kaimietis

Man užmokėkite už langus!

III kaimietis

Sveikatą sūnui sugrąžinkit!

I kaimietis

Mus niekad lenkais nevadinkit,
Nes ne už Varšuvos idėją
Tiek kraujo kankiniai praliejo!
Tiek subadytų, sužalotų,
Lyg būtume tarp hotentotų...

Poručnikas

Jūs šnapso siūlote su šprotais?
Ne, ačiū: neseniai pavalgęs.
O kam čia kabo plieno dalgis?

II kaimietis

Na, šieną, miežius, kviečius pjauti.

Poručnikas

Ehe! Tai su lenkais kariauti!
Taip, taip, aš dalgį konfiskuoju.
Jis bus čia prisegtas byloje.
Per daug jūs turit karšto kraujo,
Bet lenkas turi kietą saują!
Dabar pakaks. Žinokit, chlopai,

Dėl to nesudrebės Europa.
Bizūnas mūsų rankoj, štai,
Mes jį iškėlėme aukšatai!
Sudie! Jūs tokio geradarijo
Kol dvėsit nesulauksit kario.

I kaimietis

Važiuk po šimts velnių, pijoke!
Ot nepraustburnis, tai pamokė!
Kam veltui aušiname burną
Prieš tokį tardytoją durną.
Reikėjo dar mums prasidėti.
Jei jau kentėti, tai kentėti,
Nes kol sugrįš kada savieji,
Mums nuolatos pūs šiaurės vėjai.

KOMUNIKATAS

Gera išnarpliojus dalyką,
Iš rąsto šapas bepaliko.
Visai ne taip, kaip Kaunas sako.
O buvo viskas, kaip čia seka:
Ištvirtę lietuvių jaunimas
Sau linksminosi be leidimo.
Tuo tarpu juos kariai užklupo
(ir tie, ir tie turėjo ūpo...)
Ir tuoj paklausė, kurs čia galas.
Iš to ir kilo ten skandalas.
Kariai surašė ir nuėjo.
O kas ten chlopų kraują liejo,
Mums nė nerūpi. Lai sau mušas.
Ištardė Hraček Tadeušas.
Pridėjo štapą pulkinykas.
Tuo ir pasibaigė dalykas.

Aitvaras

Poemėlė apie įvykius Girežeryje 1933 m. sausio 1-ąją buvo išspausdinta „Mūsų Vilniaus“ 1933 m. Nr. 5. Aitvaru pasirašęs poemėlės autorius yra Stasys Laucevičius-Laucius (g. 1897 m. Kelmėje – m. 1965 m. Čikagoje, JAV). Poetas, dramaturgas. Rašytojo Broniaus Laucevičiaus-Vargšo (1884–1916) brolis. Nepriklausomybės kovų savanoris. Mokytojo ir bendradarbiavo spaudoje, pasirašinėdamas daugeliu slapyvardžių. Rašydamas apie Girežerį, gyveno Jonavoje. Iš karto matyti, kad poemėlės autorius mūsų krašto nepažino: jokio Rapolo Girežery nebuvo, kviečių čia niekas nesėjo...

GIRAŽERIS

Dūnko pušynėliai, tiesus smėlio kelias,
Stovi ten nameliai – Giražerio kaimas.
Prie šalies kaimelio mūsų ežerėlis;
Jis net vardo kito taip ir neturėjo.
Vos tik už kalnelio liūliuoja Plaušinis,
Bet jisai gilus labai – prosenoliai sakė,
Net jaučius prarijęs.
O iš kitos pusės tai toks gražumėlis –
Vos tik už miškelio broliai ežerėliai.
Vienas tai Žiezulis, kur čia visi maudės,
Graziai išaugino jaunuomenę kaimo.
Prie jo prisiglaudęs Ilgio ežerėlis,
Kuris tik žuvauti tinka jaunimėliui.
Nors daug kas sujungti juos abu norėjo,
Net iškasus griovį jiedu nesuėjo.
Tarp jų tik vingiuoja siauras arklių kelias,
Kur arčiau pasiekti Mergažerio kaimas.
Prie jo prisiglaudęs taip gražiai Žiezulis.
Visas kraštas puošias baltosiom lelijom,
Tarp jų dar ir stungso mažas spanguolynas,
Tartum jie karoliais būtų pasdabinę.
Čia tarp to gražumo gražus mūsų kaimas.
Ant aukščiausio alksnio stovi gandrų lizdas;
Garsiai jie klegeno sočiai prisiriję,
Auginio mažylius ir vis skrist mokino,

Tartum jiems kartojo – reiks palikt gimtinę.
Iš pradžių kaimelis buvo dviem ūlyčiom;
Taip ir susidarė trikampė gronyčia.
Ten stovėjo kryžiai tartum karaliūnai trys,
Kaip milžinai jie puošė, kaip galiūnai –
Ką į šliubą vežė, ką į amžinybę,
Visi čia suklupę meldės kaip bažnyčioj.
Toliau dar nutįsę vis tolyn nameliai,
Ūlyčia be vingių, tik siauri takeliai.
Ogi prie tų kryžių gražiausiam namely
Majavas čia šventė visas mūs kaimelis.
Kaip ir nuo mažiausio, taip ir nuo seniausio,
Visi čia skubėjo vakare tyliausiam.
Čia visi suklaupę nuoširdžiai dėkojo
Marijai Skaisčiausiai už šviesų rytojų.
Gražiai pasimeldę jaunimas išeina,
Ant tvorų susėdę skambiai uždainuoja.
Metai nuskubėjo, kaimas ištuštėjo,
Šimtametį medį vėjas nuniokojo.
Liūdna pažiūrėjus, skaudu prisiminus,
Ūlyčios užžėlė, nėra tų takelių.
Stūkso tik apgriuvę keletas namelių.
Kadais vienoj pirkioj buvo tiek mergelių,
Kiek dabar kaimely iš viso žmonelių.
Rodos, kad stovėtų gimtinės namelis,
Ramiai atsisėsčiau ant savo gonkelių.
Nėra jau namelio, neberūksta dūmai,
Tiktai senų bezų išsiplėtė krūmai.
Tėvus išlydėję visi kaip paukšteliai,
Gimtinę palikom ir toliau išskridom.
Lizdas ištuštėjo, nieko nebeliko,
Tik garbus paminklas – senas kryžius liko.
Ir ant mūsų „šniūro“ stovi senas beržas,
Kadais prosenelio dar jis pasodintas.
Dar maži kai augom, sulos lašus gėrėm,
Dabar apkerpėjęs tas senelis stovi.

Marijona Korpytė-Leonavičienė

PAMAŠTYMAI APIE TĖVIŠKĘ

O, nederlinga dzūkų žeme! Tu miela, tu brangi!

Upės upeliai, ežerai ežerėliai, pievos papieviai, girios ir raistai, pušys ir eglės, liepos, berželiai, karklai ir blindės, ąžuolai ir lazdynai, uogos ir grybai, paukščiai paukšteliai, žuvys, žvėreliai, žąsys ir antys, zylės ir gulbės, strazdai, vieversėliai, kregždės, žvirbliukai, smėlėti laukai, takai ir takeliai... Tu, t ė v i š-
k e mano! Tu, mano gimtine!

Tu – mano vaikystės ir jaunystės namas, Tu – DZŪKIJA!

O, Tėviške DZŪKIJA, o, Tėvyne LIETUVA – amžinai žaliuojanti Tėvyne!

Lapais šlamantis beržyne, bičių saldus skridime, paukščių pastoge, gervių klyksme, margaspalvi drugeli, boružė – Dievo karvute, vingiuojantis mano upeli, mėlynuojantys gimtinės – Tėvynės ežerėliai!..

Tėviške, giliašakne, geroji ir iškilioji mano širdie, geroji mano likimo ŽVAIGŽDE, švelnus gyvenimo prisiglaudime – tu, palaimintas ir saulėtasai!

Tėvyne! Tu – mano vaikystė, jaunystė, brendimas, pilnatvė!

LIETUVA, su tavimi buvo, yra ir liks gyvas ir švelnus mano širdies šaukšmas!!!

Sava žemė niekada netaps svetima,

Visad, visados ji bus man mana!

Jeigu kitaip kas nors manys –

Jis bus žmogus kvailys, žmogus – bailys!

Lietuviškos dainos, mielos, paprastos, paprastų žmonių, liaudies dainos!.. Mielos ir brangios nuo vaikystės, paauglystės, mano pilnatvės brangios dainos!

Mano gimtinės, mano Dzūkijos, mano Tėvynės dainos! Su jumis aš dainingame krašte gimiau, su jumis ir gyvensiu iki paskutiniojo mano atodūsio! Linksminot ir geravališkai skatinot ir skatinat visus mano Gimtinės, TĖVYNĖS žmones! Ačiū jums!

*Stanislovas Dvareckas,
varėniškis, lietuvis, dzūkas, girežeriškis
2002 m. vasara*

ANŪKĖS PASAKOJA APIE SENELĮ

Mūsų senelio Aleksandro Česnulaičio tėvo Edvardo Ščesnulevičiaus šeima per I-ąją pasaulinį kartą, bėgdama nuo vokiečių, atsidūrė Peterburge. Čia, kažkaip nuo šeimos atsiskyrusi, pasimetė ir paskui Rusijoje pasiliko 16-metė Edvardo duktė Marė.

Aleksandras Peterburge baigė felčerių kursus. Dirbo šarvuotame traukinyje, kuriuo važinėjo net iki Vidurinės Azijos. Peterburge jis stebėjo Rusijos revoliucijos 1917 m. įvykius. Klausėsi istorinės Vladimiro Lenino kalbos, sakytos stovint ant jų traukinio garvežio prie Suomijos geležinkelio stoties. Lenino kalba atspindėta kino filme „Šarvuotis Potiomkinas.“ Pasak Aleksandro, Leninas buvo mažas, rudas ir šveplas. Kažkoks tų laikų dokumentas vėliau pravertė Aleksandro pensijai.

Dar iki karo bent tris seseris – Damę, Ievą ir Jadvygą – Aleksandras per du kartus išlydėjo Amerikon. Viena iš seserų pasiliko Niujorke, kitos persikėlė į Montevideo (Urugvajų). Iki mirties Aleksandras susirašinėjo su Ieva. Vienas jos sūnų ruošėsi atvykti studijuoti į Vilnių, bet Urugvajuje įvykus valstybės perversmui, neatvažiavo. Praėjusio amžiaus 6-ajame dešimtmetyje į Lietuvą atvykusi sesuo su giminėmis galėjo susitikti tik Vilniuje.

Aleksandro sesuo Adelė nutekėjo į Ežeriekus už Kazio Žmuidzinavičiaus. Mirė ji 2000 m. sausio mėn., būdama 92 metų. Aleksandro sūnus Adolfas buvo vieno sesers Adelės sūnaus krikštatėvis; Adolfas buvo ir Adelės sūnus, miręs 1985 m.

Vienintelė Aleksandro brolių Krisių vos 19-metį pakirto labai dažna anų laikų neganda – džiova.

Po I pasaulinio karo Aleksandras grįžo į gimtinę. Čia kartais prisimindavo senąją felčerystę: paprastomis replikėmis išraudavo žmonėms skaudamus dantis arba skustuvu prapjaudavo pūlinius. Krūties votį prapjovė ir savo būsimai marčiai Marei Dvareckaitėi. Įrankius dezinfekuodavo degtine.

Iš Rusijos Aleksandras parsivežė daug gražių dainų, pamokydavo jų ir kitus sodžiaus žmones. Ypač mėgo dainą „Juodas varne.“ Smagiai, su pritūpimais šokdavo rusišką „Jabločką.“ Pasakojo apie Peterburge matytą undinę – Kunst-kameros muziejaus eksponatą. Mėgo pasakoti apie Rusiją, tik mažos anūkėlės nelabai norėjo jo pasakojimų klausytis.

Vedė Aleksandras vėlokai, žmonių jau senberniu vadintas. Žmona Ona (1903–1956), gimusi Amerikoje, buvo 13 metų jaunesnė (Aleksandras gmęs 1890 m.). Onos mama, mergautine pavarde Kašėtaitė, kilusi iš Mergežerio. Su

dukra grįždama į Lietuvą, parsivežė ir aukso, nes, persiskyrusi su vyru, gavo savo dalį (jiedu Amerikoje turėjo kartono fabrikėlį).

Aleksandras su Ona užaugino keturis vaikus: Marę, Adolfą, Adelę ir Antaniną.

Marytė Česnulaitytė buvo bene geriausia kaimo audėja. Turėjo net apdovanojimų. Buvo ne tik darbšti, bet ir graži.

Sūnus Adolfas po II pasaulinio karo dirbo Varėnos apskrities ir rajono Finansų skyriuose valstybinio draudimo inspektoriumi. Vienu metu jo ieškojo „miško broliai“. Žmonos pusbrolio perspėtas, kurį laiką pagyveno Kaune. Amžiaus 3-čią dešimtmetį bebaigiantį Adolfą užklupo nelemta plaučių liga. Gydėsi tuberkuliozės sanatorijoje Kulautuvoje ir kitur.

Varėnos I vidurinę mokyklą baigusi Adelė Česnulytė tapo matematikos mokytoja. Dirbo Mančiagirėje ir Perlojoje, bet ilgiausiai Varėnoje.

Prasidėjus Vokietijos–Tarybų Sąjungos karui, Antanina Česnulytė buvo 8 metų. Kartą, žaisdama su vaikais, susižeidė koją. Tuo metu kaime kaip tik buvo vokiečių kareivių. Vienas vokietis paėmė Antosę ant rankų, parnešė kaiman, prie šulinio apiplovė žaizdą ir aptvarstė. Paskui dar davė šokolado plytelę. Antanina mokėsi Varėnoje II, o vėliau Varėnos I vidurinėje mokykloje. Ją baigusi 1954 m., dirbo bibliotekoje ir Matuizų statybinių medžiagų gamykloje.

Kai 1939 m. rugsėjo 1 d. hitlerinė Vokietija užpuolė Lenkiją, po kelių dienų lenkų valdininkai ir karininkų šeimos iš Varėnos patraukė savo tėvynėn – Lenkijon. Vežti jų mantą su arkliais išvaryti mūsų kaimų vyrai. Tokia prievolė teko ir Aleksandrui. Jis su Moliadugnyje gyvenusiu pusbroliu Antanu Česnuliu ir dar keliais Moliadugnio bei Mitraukos vyrais turėjo krovinius vežti iki Marcinkonių. Tačiau to neužteko: lenkai privertė vežti dar daugiau kaip 20 km – iki Pariečės ir tik ten paleido.

Pastočių reikėjo ir Hitlerio vokiečiams. Kartą Aleksandras iš Merkinės parsivežė mažą žydaitę, paslėpęs ją vežime po patalais. Po kelių dienų, naktį, atėję žydai mergaitę pasiėmė. Aleksandrui paliko didelį veidrodį ir kitokių daiktų. Išgelbėta žydaitė po karo buvo atvykusi aplankyti Aleksandro iš Lenkijos. Vėliau ji išvažiavo į Ameriką.

Žydų veidrodis kaip kraitis teko dukrai Antosei ir jis ilgai buvo jos namuose. Tik po žmonos mirties vyras veidrodį netyčia sudaužė. Po stiklu buvo žydiško laikraščio lapas.

Senatvėje vienišius Aleksandras kurį laiką gyveno Varėnoje su Šablinskiene – pusbrolio Jono Česnulaičio žento Jono Šablinsko motina. Mirė 1975 m.

*Prisiminimais dalijasi Aleksandro Česnulaičio
anūkės Vilė, Rita, Daiva*

IŠ GIREŽERIŠKIŲ TAUTOSAKOS

DAINOS

Ona Naujalytė-Naujūnienė

Pucinėli raudonasai, (2 k.)
Ko pavirtai an šalašės?
 Ko pavirtai an šalašės, (2 k.)
 Ar aš jauna be dalalės?
Aisiu keliu giedodama, (2 k.)
Sa dalalės ieškodama.
 Acišaukė ma dalalė (2 k.)
 Anoj šaly krašti marių.
Plauk, dalala, šiton šalin, (2 k.)
Šiton šalin kraštan marių.
 Laušim tavi po šakelės, (2 k.)
 Skinsim tavi po uogelės.

Skinsim tavi po uogelės, (2 k.)
Rinksim tavi po lapelį.
 Rinksim tavi po lapelį, (2 k.),
 Mes sudėsime po žodelį.
Mes sudėsime po žodelį, (2 k.)
Parašysim gromatėlį.
 Parašysim gromatėlį (2 k.)
 Ir pasiūsim in tėvulį,
Kad tėvulis pračiotų, (2 k.)
Ma vargelį sužinotų.

* * *

Per tą beržyną,
Per japušyną
Teką stravi upelė (2 k.).
 An tos upelės,
 An tos straviosios
 Ty variniai varteliai (2 k.).
An tą vartelių,
An tą varinių
Ty rymojo bernelis (2 k.).
 – Motula mano,
 Širdela mano,
 Kokia man imc mergelė? (2 k.).

Ar imc mergelė,
Ar imc našlaštė,
Ar laukc paaugancių? (2 k.).
 – Neimk mergelės,
 Neimk našlaštės,
 Tu laukc paaugancių (2 k.).
Užaugš mergelės
Ir jų kaselės,
Tai bus tavo mergelės (2 k.).

* * *

Oi už upės Dunojo,
Oi už upės Dunojo
Ty gyveno našlė.
Ty gyveno našlė,
Ty gyveno našlė,
Našlės graži dukrelė.
Išėj dukrė an spaciro,
Išėj dukrė an spaciro,
O motulė ieškojo.
Ir suciko afcierių,
Ir suciko afcierių,
Afcierių bernelį.

– Afcieriau berneli,
Afcieriau berneli,
Ar nematei ma dukrės?
– Oi aš matiau ta dukrį,
Oi aš matiau ta dukrį
Visų ponų palociuj.
Tynai daugel bernelių,
Tynai daugel bernelių,
Žalių vynų vėtoja.
Žalių vynų vėtoja,
Žalių vynų vėtoja,
Tavo dukrį vilioja.

* * *

Vai aglala aglala,
Kodel tu žalia?
– Per tai aš žalia, } 2 k.
Kū arci pieva.
Atvažiavo kupčeliai
Iš senų Trakų,
Kirto aglaį } 2 k.
Iš pacių šaknų.
Kirto aglaį
Iš pacių šaknų,
Darė padarė } 2 k.
Du nauju luotu.

Darė padarė
Du nauju luotu,
Yrė nusyrė } 2 k.
In senus Trakus.
Yrė nusyrė
In senus Trakus,
Per senus Trakelius } 2 k.
Vanduo netekėj.
Per senus Trakelius
Vanduo netekėj,
Bernelis mergeį } 2 k.
Tai meiliai mylėj.

Bernelis mergeį
Tai meiliai mylėj,
Tai meiliai mylėj } 2 k.
Ir toli lydėj.

* * *

– Vai žirge žirgeli, oi šyvasai,
Ar būsi ščėslyvas man kelalin?
 Ar būsi ščėslyvas man kelalin,
 Ar nuneši mani in mergelį,
Pro dzidžį dvarelį in vuošvelį,
Pro rūtų darželį in mergelį?
 – Necingėk ryt anksci užsikelcia,
 Mani šyvų žirgų pasišercia.
Tai būsiu ščėslyvas tau kelalin,
Tai nunešiu tavi in mergelį,
 Pro dzidžį dvarelį in vuošvelį,
 Pro rūtų darželį in mergelį.
– Kap dabėgsi dvarų, nusižvenke,
Kakteļi vartus atsikelke.
 Kakteļi vartus atsikelsi,
 Uodegu dvarelį nusišluosi.
Uodegu dvarelį nusišluosi,
Auseļēm rūteļi iškarpysi.
 Auseļēm rūteļi iškarpysi,
 Jaunų mergužēļi pravirkdzysi.

* * *

A-a a-a liūliaukų,
Pirks tėvulis šniūraukų,
Su mėlynais guzikais,
Su raudonais aplikais.
 A-a a-a a-a,
 Liūliu liūliu liūliu.

J. Burokaitės ir R. Mikėnaitės 1963 m. užrašyta daina „Pucinėli raudonai“ paimta iš knygos „Dzūkų melodijos“ p. 583. Tik knygoje O. Naujūnienės gyvenamoji vieta nurodyta ne Mitrauka, o Užumelnyčis.

Per Lietuvos mokslų akademijos Istorijos instituto ekspediciją Varėnos rajone 1982 m. liepos mėn. Emilija Stanikaitė iš O. Naujūnienės užrašė 16 dainų, 1 lopšinę ir 1 maldą (Lietuvių tautosakos archyvo – LTA – rinkinys Nr. 5435; iš jo paimtos keturios dainos ir lopšinė). Dainininkė pasakojo: „Tėvulį ma-

TSRS Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo raštas apie O. Naujūnienei suteiktą Motinos didvyrės vardą

žai acimenu, jaunas mirė, neturėjo 40 metų. Išaugino motulė sepcynis vaikus: keturias mergaites ir tris bernaicius.“ Ištekėjusi į Mitraukos kaimą, pagimdė 12 vaikų; užaugino 10: šešias dukras ir keturis sūnus. „Su broliu Motiejum Naujaliu an scenos per vaidinimus dainuodavom. Ot brolalis buvo smagus: šokėjas, daininykas. Mes visi daininykai buvom.“ „Rudenį mani filmavo, dainavau „Ne bet kokia aš mergelė buvau“, – pasakojo apie filmo „Rūta žalioji“ statymą (filme taip pat dainavo Petras Zalanskas iš Mardasavo ir mergežeriškis Jonas Vainilaitis).

Dainavo O. Naujūnienė Varėnos I etnografiniame ansamblyje, į meno sa-viveiklą įtraukusi ir dukras. Ji – 1978 m. respublikinio liaudies dainų festivalio laureatė. Dainavo 1985 m. „Dzūkų godų“ konkurse.

Onai Naujūnienei 1956 m. buvo suteiktas Motinos didvyrės vardas, įteiktas to peties pavadinimo ordinas Nr. 50712 ir TSRS Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo raštas.

Rašto vertimas: „Motinai didvyrei. Draugei Naujūnienei Onai, Vinco TSRS Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo 1956 m. lapkričio 24 d. įsaku Jums – motinai, pagimdžiusiai ir išauginusiai dešimt vaikų, suteiktas garbingas Motinos didvyrės vardas.“ Pasirašė TSRS AT Prezidiumo pirmininkas K. Vorošilovas ir sekretorius A. Gorkinas 1956 m. gruodžio 7 d.

Laikraštis „Merkio kraštas“ 2009 m. lapkričio 17 d. išspausdino rajono kultūros darbuotojų *In memoriam*, kuriame sakoma:

„Su giliu liūdesiu lapkričio 5 d. išlydėjome į amžinybę Dzūkijos krašto liaudies dainų dainininkę ir pateikėją Oną Naujalytę-Naujūnienę. Ona Naujalytė-Naujūnienė gimė 1912 m. Girazeryje, Varėnos rajone. Būdama aštuoniolikos metų atitėkėjo į Mitraukos kaimą, kuriame pragyveno visą savo gyvenimą ir užaugino dešimt vaikų.

Ona Naujalytė-Naujūnienė, iš prigimties turėjusi gražų balsą, sukaupė labai didelį etninės kultūros lobį. Pateikėja mokėjo per 500 dainų.“

Ona Pigagaitė-Naujalienė

Oi an kalno, oi an kalno ažerėlis,

Tynai gilus Dunojėlis.

Ty vaikščiojo, ty vaikščiojo

Mergužėlė, acigėrus vandenėlio.

Acigėrus, atsigėrus

Vandenėlio, aciminė savo mielą.

Mano mielo, mano mielo

Namie nėra nei dienelei, nei naktei.

O jau nūnai, o jau nūnai

Ir parejo, acigułė nenusrengis.

Acigułė, acigułė

Nenusrengis ir kojelių nusiųs.

– Kelkis, mielas, kelkis, mielas,

Aš nurengsiu ir kojelas tau nuausiu.

Acigrįžo, acigrįžo

Per petelį, kirto mani per veidelį.

– Atstok, miela, atstok, miela,

Tu nug many, jau aš turiu sau geresnį.

– Kelkis, mielas, kelkis, mielas,

Negułėke, užsikėlis nestovėke.

Ba atjojo, ba atjojo
 Ma sveteliai, mano mylimi brolaliai.
 – Atstok, miela, atstok, miela,
 Tu nug many, ba aš turiu ir be tavy.
 – Oi brolaliai, oi brolaliai,
 Sakalėliai, jokit, broliai, nug dvarelis.
 Kai parjosit, kai parjosit
 Sa šalaėn, nesakykit tėvui motulai.
 Neskykit, nesakykit
 Sa motulai kų girdėjot, kų regėjot.
 Kų regėjot, kų regėjot,
 Kų girdėjot pas sesuį viešnagėlėj.
 Vai sesula, vai sesula
 Lelijėla, kap parjosim sa šalaėn,
 Kap parjosim, kap parjosim
 Sa šalaėn, tai mes neisim cykion klėtėlėn.
 Mes nuaisim, mes nuaisim
 Žalion girelėn ir pripjausim žalių aglalių.
 Budavosim, budavosim
 Tamsių turmelį, pasodzysim šelmį bernelį.
 Neišpjausim, neišpjausim
 Sciklo langelių, neindėsim vario durelių,
 Kad neregėt, kad neregėt
 Aušrelės auštanc, kad neregėt saulės tekanc.

* * *

Oi kelaliai,
 Oi kelaliai, oi viešieji,
 Pakełėsna balci berželiai.
 Pakełėsna,
 Pakełėsna balci berželiai
 Ir atjojo du brolaliai.
 Ir atjojo,
 Ir atjojo du brolaliai,
 Mano mylimi sveteliai,
 Mano mylimi,
 Mano mylimi sveteliai.
 – Aikit, brolaliai, in klėtėlį.

Aikit, broliai,
 Aikit, broliai, in klėtėlį,
 Sėskit abu už stalalio.
 Sėskit abu,
 Sėskit abu už stalalio,
 Paprašysiu savo bernelio,
 Paprašysiu,
 Paprašysiu savo bernelio,
 Kad pririštų jūsų žirgelį.
 – Kelkis, mielas,
 Kelkis, mielas, negulėke,
 Užsikėlis nestovėke.

Kirto mani,
 Kirto mani per veidelį:
 – Atstok, miela, tu nog many.
 Ir atjojo,
 Ir atjojo mūs brolaliai,
 Abu mylimi sveteliai.
 – Jokit, broliai,
 Jokit, broliai, nog dvarelį,
 Kap parjosit savo šalačėn,
 Kap parjosit,
 Kap parjosit savo šalačėn,
 Neporykit tėvu motulai,
 Neporykit,
 Neporykit tėvu motulai,
 Kų regėjot, kų girdėjot,

Budavosim,
 Budavosim tamsių turmelį,
 Insodzysim šelmį bernelį.

Kų regėjot,
 Kų regėjot, kų girdėjot
 Pas sesuį viešnagėn.
 – Oi sesula,
 Oi sesula lelijėla,
 Kap parjosim savo šalačėn,
 Neporysim,
 Neporysim tėvu motulai,
 Kų regėjom, kų girdėjom.
 Mes nuveisim,
 Mes nuveisim žalion girelėj,
 Prispjausim žalių aglalių,
 Prispjausim,
 Prispjausim žalių aglalių,
 Budavosim tamsių turmelį,

Dainą „Oi an kalno“ užrašęs kun. P. Bieliauskas ir paskelbęs 1936 m. rinkinyje „Varguolių dainos.“ Daina „Oi kelaliai“ išspausdinta knygoje „Dzūkų melodijos“; užrašė G. Četkauskaitė 1959 m. Abi dainos labai panašios – yra tarsi tos pačios dainos skirtingi variantai.

Marė Naujalytė-Valickienė

Oi, pakelėje
 Pavieškeleje,
 Oi, ty išstacyta
 Nauja karčiamėlė.
 Ty išstacyta
 Nauja karčiamėlė,
 Oi, ty uliavojo
 Motkos dukrelė.
 Oi, ir atjojo
 Trys kazokėliai,
 Oi, ir pradėj kalbinc
 Motkos dukrelį:

– Mergela mūsų,
 Jaunoji mūsų,
 Oi, mes važiuokim
 In mūsų šalį,
 Oi, mes važiuokim
 In mūsų šalį,
 Oi, mūs šalačė
 Tai labai gera,
 Oi, mūs šalačė
 Tai labai gera,
 Oi, tai labai gera,
 Tai labai smagu –

Nei sėjus arus
Rugelius pjauna,
Oi, nei kūlus malus
Duoneį valgo,
 Nei kūlus malus
 Duoneį valgo,
 Oi, nei verpus audus
 Gražiai nešioja.
Ir prisviliojo
Jaunų mergelį,
Oi, ir nusvežė
Savo šalačėn,
 Oi, ir nusvežė
 Savo šalačėn,
 Oi, ty jų pririšo
 In žalių aglį.

Džiūvo aglačė
Lig viršūnėlai,
Oi, verkė mergelė
Lig ašarėlai.
 Oi, kad atlėktų
 Raiba gegulė,
 Oi, kad pažyčiotų
 Raibų plunksnėlį,
Kad pažyčiotų
Raibų plunksnėlį,
Oi, tai aš nulėktau
Savo dvarelin,
 Tai aš nulėktau
 Savo darelin,
 Oi, savo dvarelin,
 Vyšnių sodelin,

Oi, ir nutūptau
An žalios vyšnios,
Oi, ir užkukuotau
Labai žėlasniai.

* * *

Trys paukšteliai čiulbėjo,
Trys berneliai kalbėjo.
Vai ir sustarė trys jauni brolaliai
Joc in vienų mergelį.
 Vienas sakė: bus mano.
 Antras sakė: aš nežnau.
 O šis trečias sakė tėvulio sūnelis:
 Mysis miela mano būc.
Ik gaideliais kalbinau,
Po gaideliais sveikinau:
Vai paslik sveika, jaunoji mergela,
Paduok baltų rankelį.
 Baltų rankelį duodama,
 Pas bernelį klausdama,
 Oi kadu grįši, kadu atlankysi
 Ir vardeliu vadzysi?

Sausi medžiai pražydės,
Dziemedėlis prakaľbės,
Oi tai tadu grįšiu, tadu atlankysiu
Ir vardeliu vadzysiu.
Po sodelį vaikščiojau,
Sausų medžių ieškojau.
Vai medžiai medžiai, medeliai sausieji,
Kadu sausi žydėsit?
Po klėtėlį vaikščiojau,
Minkštai lovas išklėjau.
Vai lovos lovos, jūs minkštai išklotos,
Kas an jūs aciguls?
Jei našlalis aciguls,
Kad jis senas nepaskeltų,
O jei bernelis, tėvulio sūnelis,
Kad jis saldaus miego miegotų.

* * *

Nėra svietai bernelio,
Kad būt nebagotas.
Toliai gyrės bagotyrium,
Koliai neženotas.
Kas nedėlią an risorų
Gražiai važinėja
Ir in jaunas mergelas
Prisikalbinėja.
– Aikš už many, mergužėla,
Nebūsi varginta,
Pas mani darbo nedyrbsi,
Langvai nubūsi.
Apie mano tvorėlį
Medžiais apsodzinta,
Viduryj mano dvarelis
Muzikėlės grajina.

Gražūs mano čebatėliai,
Kasdien vaksavoti,
Balci mano marškinėliai
Kasdien prosavoti.
Gražūs mano surdutėliai,
Kasdien kangeriniai,
Žiba an rankų žiedeliai
Visi auksiniai.
An krūcinės dziegorėlis
Sidabrinis blizga,
Kai nuainu in darbelį,
Rankos neparyzga.
Aš nerūkau karcios pypkės,
Anė paperosų,
Aš negeriu arielkėlės,
Nežinau koks smokas.

– Tu cik girkis, bagotyriau,
Kur tavy nežino.
Visa tavo bagotėlė
An žydo mėšlyno.

Kasdzien geri uliavoji
Ir nikdi nemoki,
Kai paimsi pasogėlį,
Tadu užmokėsi.

* * *

– Vai gegula, tu raiboji mano,
Ar nebuvai tu mano šalašėj?
Ar nebuvai tu mano šalašėj,
Ar neverkia ty mano motulė?
Ar neverkia ty mano motulė,
Po dvarelį viena vaikščiodama?
Po dvarelį viena vaikščiodama,
Baltas rankas susilaužydama.
– Vai mergela, tu jaunoji mano,
Aš nebuvaui ty tavoj šalašėj.
Aš nebuvaui ty tavoj šalašėj,
Oi kur verkia ta radna motulė,
Po dvarų vaikščiodama,
Baltas rankas susilaužydama.
Aš cik buvaui an sunkios vainešės,
Kur vaikščioj jauna mergužėlė.
Kur vaikščioj jauna mergužėlė,
Po vainešę jauna vaikščiodama.
Po vainešę jauna vaikščiodama,
Kepurėlį rankoj nešiodama.
Kepurėlį rankoj neša,
Sau bernelio jauno ieškodama.

* * *

Per lygias lankas

Lietulis lijo,

Mandras žalnierius

Vainelėn jojo.

– Vai sustok, palauk,

Mandras žalnieriau,

Atsisveikinke

Tavo motulį.

– Negaliu sustocia,

Žirgelio stabdžycia,

Ba mano žirgelis nesustabdomas,

Mano žodelis neprakalbamas.

Per lygias lankas

Lietulis lijo,

Mandras žalnierius

Vainelėn jojo.

– Vai sustok, palauk,

Mandras žalnieriau,

Atsisveikinke

Brolį sesulį.

– Negaliu sustocia,

Žirgelio stabdžycia,

Ba mano žirgelis nesustabdomas,

Mano žodelis neprakalbamas.

Per lygias lankas

Lietulis lijo,

Mandras žalnierius

Vainelėn jojo.

– Vai sustok, palauk,

Mandras žalnieriau,

Atsisveikinke

Jauną mergelį.

– Tai galiu sustocia,

Žirgelį stabdžycia,

Tai ma žirgelis tai sustabdomas,

Ba ma meilus žodelis tai prakalbamas.

* * *

Saulala motula,
Kaicyk kaicyk,
Mažus vaikus
Šildzyk šildzyk.
Mūs mažukai kailinukai,
Mumi labai šalta! (2 k.)

* * *

Pargena keltuvas,	– Kad mes bijom vilko!	
Parbėga kašė.	– Vilkas alų daro,	
– Kur kumelė?	Meška pagirioja,	
– Anoj šaly šilo!	O laputė nabagutė	} 2 k.
– Bėkit parvaryce!	Šaukšteliu mazgoja.	

* * *

– Oi tu kregždela,	Iš šilko lizdelio,
Mėlyna paukštela,	Nog mažų vaikelių?
Oi ko tu išlėkei	– Ne paci išlėkiau
Iš žalios girelės,	Iš žalios girelės,
Iš žalios girelės,	Iš žalios girelės,
Iš aukštos drevelės,	Iš aukštos drevelės.
Iš aukštos drevelės,	Štarelis išvedė
Iš šilko lizdelio,	Iš šilko lizdelio,
	Iš šilko lizdelio,
	Nog mažų vaikelių.

* * *

Vai aš pjaunu rugelius
An kalnelio,
An aukštojo.

Ir atjojo bernelis,
Baltas gražus
Dobižėlis:

– Padėk Džieve tau, mergela,
Rugiai pjauce,
Pjovėjėla.

– Padės Džievas man, berneli,
Ir be tavo
Padėjimo.

– Palūkėke, mergužėla,
Aš atminsiau,
Neužmiršiau,

Kap tu grėbsi šienelį,
Lygioj lankoj
Dobižėlį.

– Nor aš grėbsiu,
Bet ne viena,
Ne viena jauna –

Grėbs ir mano brolužėliai
Tai devyni,
Devyni jauni,

O aš jauna jų sesulė
Tai dešimta,
Tai dešimta.

– Palūkėke, mergužėla,
Aš atminsiau,
Neužmiršiau,

Kap tu pjausi rugužėlius.
An kalnelio,
An aukštojo.

– Nor aš pjausiu,
Bet ne viena,
Ne viena jauna –

Pjaus ir mano martelės
Tai devynios,
Devynios jaunos,
O aš jauna jų mošėlė
Tai dešimta,
Tai dešimta.

* * *

Oi už marelių,
Už mėlynų,
Ty muzikėlė
Zvankiai grajna.

Jaunas jaunimėlis
Uliavoja,
Mūsų sesulė
Gailiai verkia.

Mūsų sesulė
Gailiai verkia –
Jos vainikėlis
An šalalės.

Jos vainikėlis
An šalalės,
Gluodni galvelė
Sutaršyta.

Gluodni galvelė
Sutaršyta,
Šilkų kasnykai
Sutrukyci.

Šilkų kasnykai
Sutrukyci,
Žalia rūtelė
Išbarscyta.

– Motula mano,
Oi širdela,
Šelmio bernelio
Neklausysiu.

Šelmio bernelio
Neklausysiu,
Sa vainikėlį
Pataisysiu.

Sa vainikėlį
Pataisysiu,
Gluodniai galvelį
Sugluodzysiu.
Gluodniai galvelį
Sugluodzysiu,
Šilko kasnykus
Insipinsiu.

Šilko kasnykus
Insipinsiu,
Tankiai kaseį
Sumascysiu.

* * *

Jau suskyniau rožių kvietkų,
Palaidau Dunojun.
– Plauk, rožela raudonoji,
In mano motulį.

Plauk, rožela raudonoji,
In mano motulį,
Nesakykia ma motulai,
Kad aš cia varguoju.

Nesakykia ma motulai,
Kad aš cia varguoju,
Pasakykia ma motulai,
Kad aš cia ponaunu.

Ir atajo ma motulė
Dunojun vandenio,
Ir priplaukė rožių kvietkas
In baltas rankelas.

– Vai ar šitas rožių kvietkas
Ma dukrelės skintas,
Vai ar šitas rožių kvietkas
Jos rankelėm pintas?

Ir atsakė rožių kvietkas:
– Nu ta dukrelės skintas,
Oi tai šitas rožių kvietkas
Jos rankelėm pintas.

Atvažiavo ma motulė
In mani viešnagėn,
Aš pascikau sa motulį
An dzidzio dvareljo.

– Vai, dukrela, vai, viešnela,
Tai da mana miela,
Kiba sirgai trejus metelius
Kap vienų dieną?

– Vai, motula, vai, širdela,
Tai da mana miela,
Aš nesirgau trejų metelių,
Nei vienos dieną.

Išdziovino piktas vyras
Visokiom pričinom.

M. Naujalytė-Valickienė gimusi Girežeryje 1901 m. Augo 8 vaikų šeimoje. Būdama 18 metų, nutекėjo į Varėnos I Naujaūlyčį už vyro, dirbusio kartono fabrike. Užaugino 5 vaikus. Skaitė, bet rašyti nemokėjo. Dainų išmoko iš bobutės ir motinos. „Tokia jau mano mada, kad visur dainuoju. Ar aš išeinu grybaut, jau visi mane girdi. Kur aš pasisuku, ar baliuj, dar ir čerkos nepamėčiau, o jau dainuoju. Toks jau prijunkimas,“ – sakė dainininkė jos dainas užrašinėjusiai S. Juodeikaitei. Tąkart, 1937 m. spalio mėn., Juodeikaite užrašė M. Naujalytės-Valickienės 89 dainas ir 1 giesmę (LTA rinkinys Nr. 1223). Daina „Oi pakeleje pavieškeleje“ paskelbta knygoje „Lietuvių tautosaka, I tomas. Dainos.“

Dainas „Saulala, motula“, „Pargena keltuvas“ ir „Oi už marelių“ 1959 m. užrašė G. Četkauskaitė ir L. Sauka, „Oi tu kregždela“ ir „Vai aš pjaunu ruge-lius“ – J. Burokaitė ir R. Mikėnaitė 1963 m. Visos penkios dainos su natomis išspausdintos knygoje „Džukų melodijos.“

Dar 41 tautosakos kūrinį – 35 dainas, 4 raudas ir 2 oracijas – iš M. Naujalytės-Valickienės 1982 m. užrašė E. Stanikaitė (LTA rinkinys Nr. 5435). Iš šio rinkinio yra daina „Jau suskyniau rožių kvietkų.“

***Marijona Korpytė-Leonavičienė,
Antanina Korpytė-Vaitkevičienė***

– Vai motula mano,
Vai širdela mano,
Ar bus man dalaė
In vargelį vargia?

– Vai dukrela mano,
Vai gegela mano,
Padėk man, dukrela,
Pas žalių rūtelį.

– Vai motula mano,
Vai širdela mano,
Dar aš nenuvejau
Prie rūtų darželio.

Dar aš nepriajau
Prie rūtų darželio,
Sudrebėj žemelė
Po mano kojėlėm.

Sudrebėj žemelė
Po mano kojėlėm,
Užgaudė girelė,
Nežnau, ką daryc.

Nusgando širdelė,
Nežnau, ką daryc,
Užpyko rūtelė,
Nemoku prašyc.

Dar aš nenumyniau
Nei vienos šakelės,
Nukrito lapeliai
An juodos žemelės.

– Vai dukrela mano,
Vai širdela mano,
Nusiimk, dukrela,
Šilko valionėlį.

Nusiimk, dukrela,
Šilko valionėlį,
Aš dar paprašysiu
Žaliųjų rūtelių.

– Vai motula mano,
Vai širdela mano,
Negaliu nusimcia
Šilko valionėlio.

Negaliu nusimcia
Šilko valionėlio,
Ba jau sukaľbėci
Mūs meilūs žodeliai.
Ba jau sukaľbėci
Mūs meilūs žodeliai,
Ba jau sumainyci
Aukselio žiedeliai.

* * *

Ajau kelaliu vandens nešdama,
Savo vargelius surokuodama.
Vai ir sucikau jaunų bernelį,
Vai ir palankė jis man galvelį.
– Berneli mano, jaunasai mano,
Del ko palankei žemai galvelį?
– Mergela mano, jaunoji mano,
Del to palankiau, kad siratėlė.
– Berneli mano, jaunasai mano,
Iš ko pažinai, kad siratėlė?
– Raibi rūbeliai kap gegutėlės,
Meilūs žodeliai kap siratėlės.

* * *

– Aik, sesula, darželin,
Sesutėla darželin,
In žaliasias rūtelas, } 2 k.
Dar in gelsvas šakelas.

– Vai aš neisiu darželin
Ir neskinsiu rūtelių:
Bijau jauno bernelio, } 2 k.
Kad nepasidabotų.

– Nedaboke, berneli,
Nedaboke, raiteli,
Aš iš prastų namelių, } 2 k.
Neturtingų tėvelių.
Aš neturiu turtelio
Nei sukrauto šarvelio,
Visas mano turtelis – } 2 k.
Žalias rūtų darželis.

– Man nereikia turtelio,
Nei sukrauto šarvelio,
Linksma mano širdelė, } 2 k.
Bile graži mergelė.

* * *

Aš užėisiu an kalno,		Ir atplaukė laivelis,	
Aš užėisiu an kalno,		Ir atplaukė laivelis,	
Aš užėisiu an kalno,	} 2 k.	Ir atplaukė laivelis,	} 2 k.
Pažiūrėsiu Nemuno.		Tam laivelij bernelis.	
Kur Nemunas banguoja,		Sėsk, mergela, in laivų,	
Kur Nemunas banguoja,		Sėsk, mergela, in laivų,	
Kur Nemunas banguoja,	} 2 k.	Sėsk, mergela, in laivų,	} 2 k.
Ty vilnelė liūliuoja.		Skandzyk žalių rūtelį.	
Ir papūtė vėjelis,		Neskandzysiu rūtelės,	
Ir papūtė vėjelis,		Neskandzysiu rūtelės,	
Ir papūtė vėjelis,	} 2 k.	Man rūtelė cik viena,	} 2 k.
Ir atplaukė laivelis.		O bernelių daug yra.	

* * *

Ir ty kalbėjo balta nendrelė,
Balta nendrelė su dobilėliu:
– Gera, palaukim, žalioj lankelėj,
Žalioj lankelėj terp žolynėlių.
An liemenėlių drabni lapeliai,
An viršūnėlės balci žiedeliai.
– O man nendrelai, man svyruonėlai,
Per liemenėlį vanduo skalauna.
Per liemenėlį vanduo skalauna,
O viršūnėlį vėjelis plaka.
Susikalbėjo jauna martelė,
Jauna martelė su mošytėli:
– Gera, tau augcia pas motynėlį,
Tau, mošytėla, pas motynėlį.
Laukan išėjus langvi darbeliai,
Namo parejus meilūs žodeliai.
O man, martelai, man, vargdienėlai,
Laukan išėjus sunkūs darbeliai.
Laukan išėjus sunkūs darbeliai,
Namo parejus gaudūs žodeliai.

* * *

Iš senų senovės yra pasakyta,
Kad mergaitių meilė su medum maišyta. 2 k.
Iš senų senovės yra pasakyta,
Kad bernelių meilė purvyni maišyta. 2 k.
Ar bernelis kalba, ar šunelis loja –
Tai žinok, mergela, rūtelį vilioja. 2 k.
Jei su tavim kalba ir in akis žiūro,
Tai žinok, mergela, kokių mislį turi: 2 k.
Jis in akis žiūro ir su tavim kalba,
Tai žinok, mergela, jis tavi apkalba. 2 k.

Moterų dainavimą 1985 m. balandžio 28 d. įrašė Rimantas Vitkauskas.
Nuo penktos dainos („Ir ty kalbėjo balta nendrelė...“) prie seserų Korpyčių prisijungė trečias balsas – Ona Skliutaitė-Dičkancienė.

Antanas Česnulis

– Vai sūnau sūneli,
Sūneli raiteli,
Vai, ar tu darysi
Klevelio žagrelį?

Vai ar tu darysi
Klevelio žagrelį,
Vai, ar tu slūžysi
Karaliui slūžbeį?

– Vai tėvul tėvuli,
Tėvuli širdela,
Vai, aš nedarysiu
Klevelio žagrelės.

Vai, aš nedarysiu
Klevelio žagrelės,
Vai, ciktai slūžysiu
Karaliui slūžbeį.

– Vai sūnau sūneli,
Sūneli raiteli,
Tu ty neturėsi
Nei mielo tėvulio.

– Vai tėvul tėvuli,
Tėvuli širdela,
An dangaus mėnulis
Bus mano tėvulis.

– Vai sūnau sūneli,
Sūneli raiteli,
Tu ty neturėsi
Nei mielos motulės.

– Vai motka motula,
Motula širdela
An dangaus saulėlė
Bus mano motulė.

– Vai sūnau sūneli,
Sūneli raiteli,
Tu ty neturėsi
Nei mielo brolalio.

– Vai motka motula,
Motula širdela,
An dangaus sytelis
Bus mano brolalis.

– Vai sūnau sūneli,
Sūneli raiteli,
Tu ty neturėsi
Nei mielos seselės.

– Vai motka motula,
Motula širdela,
An dangaus žvaigždėlė
Bus mano seselė.

– Vai sūnau sūneli,
Sūneli raiteli,
Tu ty neturėsi
Nei jaunos mergelės.

– Vai motka motula,
Motula širdela,
Švaitrioji šoblaėlė
Bus mano mergelė.

* * *

Išeikim, sesula, an dzidzio dvarelis,
Klausykim, sesula, iš kur vėjas pucia. 2 k.
Ar nug rytelių, ar nug vakarėlių,
Ar nug tos šalaėlės, kur motulė guli. 2 k.
Nei nug rytelių, nei nug vakarėlių,
Cik nug tos šalaėlės, kur motulė guli. 2 k.
An motulės kapo žolaėlė nedzygo,
Žolaėlė nedzygo, vejaėlė neaugo. 2 k.
Vai ciktai išaugo kresnoji liepėlė,
Kresnoji liepėlė devyniom šakelėm. 2 k.
Kresnoji liepėlė devyniom šakelėm,
Devyniom šakelėm, placiū viršūnėli. 2 k.
Devyniom šakelėm, placiū viršūnėli,
Placiū viršūnėli gegulai kukuocia. 2 k.
Placiū viršūnėli gegulai kukuocia,
O man siratėlai motulai budzycia. 2 k.
Vai kelkis, motula, iš gilaus grabelio,
Iš gilaus grabelio, iš aukšto kalnelio. 2 k.
Vai kelkis, motula, iš aukšto kalnelio,
Pamokyk, motula, vargelio varguocia. 2 k.

* * *

– Vai rūta rūta, rūtela žalioji,
Vai ko nuvytai žalia būdama? 2 k.
 Vai ko nuvytai žalia būdama,
 Vai kam aplaidai tankias šakelas? 2 k.
Vai kam aplaidai tankias šakelas
Ir an šakelių drabnus lapelius? 2 k.
 – Ko man nenuvyscia, ko man žaliai būcia –
 Kas subatėlė mani praskina. 2 k.
Kas subatėlė mani praskina,
Iš viršūnėlės vainikų pina. 2 k.
 – Vai mergel merga, mergela jaunoji,
 Vai ko nuliūdai, jauna būdama? 2 k.
Vai ko nuliūdai, jauna būdama,
Vai kam aplaidai baltas rankelas? 2 k.
 Vai kam aplaidai baltas rankelas
 Ir an rankelių aukso žiedelius? 2 k.
– Ko man neliūdėcia, ko man linksmi būcia –
Žada viliocia nug motinėlės. 2 k.
 Žada viliocia nug motinėlės,
 Nug motinėlės prie anytėlės. 2 k.
Nug motinėlės prie anytėlės,
Nug tėvuželio prie šešurėlio. 2 k.
 Nug tėvuželio prie šešurėlio,
 Nug broluželio prie dzieverėlio. 2 k.
Nug broluželio prie dzieverėlio,
Nug seserėlės prie mošaitėlės. 2 k.

* * *

Vaikščioj bernas po beržlynų,
Ieškoj žirgo po karklynų.
Vai ly, vai da liuly,
Ieškoj žirgo po karklynų.

Ir sucikis mergelį
Ir palankė galvelį.
Vai ly, vai da liuly,
Ir palankė galvelį.

– Vai mergela jaunoji,
Ar nematei žirgelio?
Vai ly, vai da liuly,
Ar nematei žirgelio?

Vai berneli jaunasai,
Kokios šerscies žirgelis?
Vai ly, vai da liuly,
Kokios šerscies žirgelis?

– Vai mergala jaunoji,
Gniedos šerscies žirgelis.
Vai ly, vai da liuly,
Gniedos šerscies žirgelis.
– Gniedos šerscies žirgelis
Pas tėvulį dvarelyj.
Vai ly, vai da liuly,
Pas tėvulį dvarelyj.

– Vai mergala jaunoji,
Kokių škadų padarė?
Vai ly, vai da liuly,
Kokių škadų padarė?
– Vai berneli jaunasai,
Uosio tvorų išvertė.
Vai ly, vai da liuly,
Uosio tvorų išvertė,

Uosio tvorų išvertė,
Tris žolynus nukando.
Vai ly, vai da liuly,
Tris žolynus nukando.

* * *

Nei po tėvuliu, nei po motulai,
Cik po mergelai, cik po lelijėlai
Rišiu žirgelį in žalių grūšių,
Imsiu mergelį in savo dūšių.
Rišiu žirgelį in strikočėlį,
O aš pats jaunas an kapinėlių.
– Vai papūsk papūsk, šiaurus vėjeli,
Vai padulkyke, gelsvas pieskeli.
Vai padulkyke, gelsvas pieskeli,
Vai prasiskirke, siera žemela.
Vai prasiskirke, siera žemela,
Vai prasidenke, niemi lantela.
Vai prasidenke, niemi lantela,
Vai prakalbėke, jauna mergela.

– Vai atstok atstok, šelmi berneli,
Vai aš jau tavo ne tavorškėlė.
Vai aš jau tavo ne tavorškėlė,
Mažų vaikelių ne motinė.
Mokėjai locia, mani viliocia,
Cik nemokėjai kap šėnavocia.

Marė Česnulaitytė-Dvarėnienė

Ajau per dvarelį,
Pro žirgo stainelį,
Aisiu, aisiu pažiūrėsiu,
Kų veikia bernelis.

Ar žirgelį rengia,
Ar kardelį šveicia.
– Vai kur josi, bernužėli,
Kam rengi žirgelį?

– Vai megela mano,
Balta lelijėla,
Vakar gavau aš laiškėlį
In karužį joti.

Jojau pro dvarelį,
Pro rūtų darželį,
Girdziu – verkia mergužėlė
Rūtelių daržely.

– Cyłėkia, neverkia,
Jauna mergužėla,
Kai parjosiu iš karužės,
Aptversiu darželį.
Kap siūbuos rūtelė,
Vėjelio pučiama,
Tep siūbuosi, mergužėla,
Bernelio laukdama.

Parjojo bernelis
Nug sunkios vainelės,
Jis atrado mergužėlį
Be žalios rūtelės.

Gružysiu žirgelį
Atgal in vainelį,
Paguldysiu aš galvelį
Po švaitriu šoblaši.

* * *

Ulba sakalas, ulba,
Ulba sakalas, ulba,
Jovarėlyj tupėdamas,
Jovarėlyj tupėdamas.

Jovarėlyj tupėdamas,
Jovarėlyj tupėdamas,
An vandenio žiūrėdamas,
An vandenio žiūrėdamas.

– O kad aš tynai nulėktau,
O kad aš tynai nulėktau,
Daugel vandenio gertau,
Daugel vandenio gertau.

Daugel vandenio gertau,
Daugel vandenio gertau,
Sau geguļį pasdabotau,
Sau geguļį pasdabotau.

Sau geguļį pasdabotau,
Sau geguļį pasdabotau,
Sa šalaļēn parviliotau,
Sa šalaļēn parviliotau.

Sa šalaļēn parviliotau,
Sa šalaļēn parviliotau,
Kviecio grūdu palasytau,
Kviecio grūdu palasytau.

Kviecio grūdu palasytau,
Kviecio grūdu palasytau,
Vandenēliu pagirdzytau,
Vandenēliu pagirdzytau.

Kalba bernelis, kalba,
Kalba bernelis, kalba,
An žirgelio sēdēdamas,
An žirgelio sēdēdamas.

An žirgelio sēdēdamas,
An žirgelio sēdēdamas,
In mergeļi žiūrēdamas,
In mergeļi žiūrēdamas.

– O kad aš tynai nujotau,
O kad aš tynai nujotau,
Daugel vynelio gertau,
Daugel vynelio gertau.

Daugel vynelio gertau,
Daugel vynelio gertau,
Sau mergeļi pasdabotau,
Sau mergeļi pasdabotau.

Sau mergeļi pasdabotau,
Sau mergeļi pasdabotau,
Sa šalaļēn parviliotau,
Sa šalaļēn parviliotau.

Sa šalaļēn parviliotau,
Sa šalaļēn parviliotau,
Žaliu vynu pagirdzytau,
Žaliu vynu pagirdzytau.

Žaliu vynu pagirdzytau,
Žaliu vynu pagirdzytau,
Pyragēliu pavaišytau,
Pyragēliu pavaišytau.

* * *

Prašinėjo kanapēlē
Sējējēlio artojēlio:
– Nesēk many, sējējēli,
Aukštām kalni pieščynēlyj,
Nebus mano stogelio, nei grūdelio.
Pasēk mani, sējējēli,
Žemoj klonēj, mēžymēlyj,
Tai bus mano stogelis ir grūdelis.

Prašinėjo dukrelē
Sa tėvulio ir mocynēlēs:
– Neduok many, motula,
Sa ūlyčioj už susiedo,
Nebus mano meilalēs, nei prieigos.
Nuduok mani, motula,
Per laukelį, per antrųjį,
Tai bus mano meilalė ir prieiga.

* * *

Gali ūlyčių, gali placiųjų
Stovi karčiamėlė jaunimu šokcia.
 Tai gražiai šoka, tai pigiai moka.
 – Laisk mani, berneli, nor pažiūrėcia.
– Nei aš pac aisiu, nei tavi laisiu –
Bars mani motulė, kad valioj laisiu.
 Gali ūlyčių, gali placiųjų
 Stovi karčiamėlė martelėm šokcia.
Tai aš pac aisiu ir tavi laisiu,
Už kožnų tancių brangiai mokėsiu.

* * *

Vai našly našlali,
Kuoji mani žinojai?
Su skrabukais kailinukais
Pas mani atjojai.
 Kų našlalis kalbėj,
 Po padeliu myniau,
 Kur žirgelis jo stovėjo,
 Mėšlalius papyliu.

Vai berne berneli,
Kuoji mani žinojai?
Su sukniniais surdutėliais
Pas mani atjojai.
 Kų bernelis kalbėj,
 Širdelėj turėjau,
 Kur žirgelis jo stovėjo,
 Rūtelas pasėjau.

1955 m. užrašytos A. Česnulio ir M. Česnulaitytės-Dvarėnienės dainos saugomos Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto Lietuvių tautosakos archyve (rinkinys Nr. 2936). A. Česnulio daina „Vai sūnau sūneli“ (rekrūtų daina) ir M. Česnulaitytės-Dvarėnienės dainos „Ulba sakalas, ulba“ bei „Ajau per dvarelį“ paskelbtos knygoje „Lietuvių tautosaka, užrašyta 1944–1956.“

Sakmės

Iš Jadvygos Kumpaitės-Česnulaitienės girdėta sakmė apie Ilgio ir Žiežulio ežerus:

Nežinia kada kažkoks žmogus nusprendęs šalia esančius ežerus sujungti. Iškasęs tarp jų perkasą. Tačiau tam žmogui prisisapnavo: „Mes esame du broliai, visiems laikams likimo atskirti vienas nuo kito. Mums nelemta būti kartu. O tu mus sujungei.“ Išsigandęs dėl galimų blogų pasekmių, tas žmogus savo iškastą perkasą užvertė žemėmis, ir ežerai vėl pasiliko kaip buvę. Tik vietą tarp ežerų žmonės nuo tol ėmė Perkasu vadinti.

Sakmė atsiradusi anksčiau, negu rusų kariuomenės mėginimas ežerus sujungti 1940 metais.

* * *

Pusiaukelėje tarp sodžiaus ir Prūdo anksčiau buvo Vaisietapirčiu vadintas laukas, dabar mišku užaugęs. Žinoma, jokios pirties ten niekada nebuvo. Tad iš kur toks pavadinimas? Ogi, sako, toje vietoje kažkoks Vaisieta nežinia nuo ko „pirties“ gavęs, kitaip tariant, už kažką buvęs gerokai priluptas. Nuo to ir vietovavardis.

Sklepai – buv. laukų, o vėliau miško plotas Varėnoje prie plento į Marcinkonis, kur dabar išdalinti sklypai naujoms varėniškių statyboms. Sako, kažkada, gal per XIX a. sukilimus, o gal dar anksčiau, kažkokia kariuomenė čia buvo sklepay – rusių savo reikmėms prisikasusi...

* * *

Šį tą yra užrašiusi Marijona Leonavičienė.

Žydas Leiba vežiojo silkes, muilą ir mainė į šerius, kailiukus. Kartą prie Kryžiabalės žydui pasirodė avinėlis. Pasigavo žydas gyvulėlį ir nuvažiavo link Mergežerio. Kai avinėlis pamatė kryžių, pakilo didžiulė vėtra ir avinėlis dingo. Žmonės sakė: „Leiba Liucipierių vežė.“ Iš Mergežerio Leiba atvažiavo Girežerin, kur kaimiečiai paskui pastatė tris kryžius.

Prie Derėžnyčios buvo žydo malūnas, vėliau krakmolo fabrikėlis, o žemiau, prie Moliadugnio, – papiernia (kartono masės fabrikėlis). Važiavo kartą per upę žydauka; arklys sustojo atsigerti. Žydauka išvirto iš vežimo ir prigirė. Nuo to laiko toje vietoje ėmė vaidentis: tai baronėlis (aviniukas) bliauna, tai kokias skepeta skraido arba ugnelė kūrenasi... Sodžiaus žmonės ten kryžių pastatė.

Petro Dvarecko žmona prieš Kalėdas išleido vyrą kermošiun. Įdėjo parduoti sūrį ir sviesto, prisakė nupirkti degtukų, žibalo, cukraus, silkų. Petras viską pardavė, bet pirkiniais nespėjo pasirūpinti, nes sutiko jaunystės draugą, su kuriuo kadaise kariuomenėje tarnavo. Abu užėjo karčiamon, išgėrė.

Jau ir sutemo. Eina Petras namo, girdi: tarška barška – vežimas atvažiuoja. Pasitraukė iš kelio. Privažiavo brikelė ponaičiai ir sako: „Sėskis, Petrai, pavėžėsim!“ Petras jų nepažįsta, bet galvoja: „Jeigu mane vardu vadina, tai, matyt, pažįsta.“ Ir įsėdo į vežimaitį. Važiuoja važiuoja, o Girežerio neprivažiuoja. Petrai parūpo: „Negerai, gal koks ledokas (nelabasis) mane veža?“ Bet vežimas tik stabt ir sustojo. Viskas – brička, arkliai ir ponaičiai – pradingo, o Petras pasijuto sėdįs ant kelmo. Apsišiūri: jo net kelnės suplyšusios, o vieta pažįstama – Žiezuliavočio raistas. Namo tai pareis, bet nedrąsu: eiti reikės pro Kryžialbę, o ten irgi strokai rodosi (vaidenasi). Ėjo net kvėpavimą sulaikęs, namo laimingai parėjo, kai jau visas sodžius miegojo. Pasibeldė į namų duris, o pati sako: „Kur tave velnias nešiojo?“ „Mane ne nešiojo, o vežiojo,“ – atsakė Petras.

Papasakojo žmonai savo nutikimą. „Petruli, ačiū Dievui, kad likai gyvas. Sėskis, valgyk, o apie tavo nuotykį niekam neporykim.“

Margumynas

Sodžiai mūsų krašte yra per kelis kilometrus vienas nuo kito. Atrodytų, kad jų žmonių kalba niekuo neturėtų skirtis. Tačiau kartais ji turėjo tik vienam kuriam kaimui įprastinių bruožų ar žodžių. Daugelis girežeriškių, tardami žodžius, nutęsdavo jų pradžią arba galūnes, sakydami: ta-aigi, ži-inoma, dè-édzien... arba ana-a, katra-as... Panaši kalbėsena nebūdinga Mergėžerio ar Moliadugnio žmonėms. Skirtinga tarsena pasitaikydavo toje pačioje girežeriškių šeimoje. Atrodo, tik girežeriškiai vartojo veiksmažodį „pėsčiuoti“, t. y. eiti pėsčiomis. Sakydavo: „Ana, jau mergos iš bažnyčios parpėsčiuoja.“ Mitraukos gyventojai savaip pakeisdavo vyrų vardus; kaime gyveno Vytka (Vincas), Petka (Petras), Pulis (Adolpulis = Adolfas), Juska (Juozas), Bolenkė (Bolius) ir kt.

* * *

Seniau mūsų sodžiuose nebuvo įprasta žmones vadinti pavardėmis. Ne tik kaimynai, bet ir kitų kaimų gyventojai pažįstamus ir nepažįstamus dažnai vadino tiesiog vardais, kartais juos savaip išdarę, vadino tėvų vardais arba pravardėmis. Girežeryje buvo Petrucis (Petras Česnulaitis), Jonukas (Jonas Česnulaitis), Damucis arba Paleksos Daminas (Domininkas Paulaitis, Felikso), Agačiulis (Petras Lukšys, Agotos sūnus), buvo Advardos Aleksandra (Česnulaitis), Kandido Mikas (Paulauskas), Jacko Krisius ir Petras (Naujaliai), Liudvikos Adolfas ir Scipro Jonas... Gyveno moterys: Vincuvienė (Ona Naujalienė) ir Juozienė (Jadvyga Naujalienė), Čepulė (Ona Čepulytė-Korpienė) ir Pigagė (Ona Pigagaitė-Naujalienė). Už Juliaus Navicko-Naujūno į Mitrauką nutekėjusi Ona Naujalytė tenai Naujale vadinta.

Kai kuriomis pravardėmis žmonės tik už akių ar per barnius vadinti. Bolesius Naujalis pravardžiuotas Káborium, o Liudvikas Dvareckas – Glystu, Mikas Paulauskas – Šnabžda ir Miksa, Feliksas Paulauskas vadintas Paleksuku arba Pyžia, Pičiuuku, Jonas Česnulaitis – Žydu arba Vyžu, Aleksandras Česnulaitis – Levuliu ir Susparagalviu, Petras Česnulaitis-Petrucis – Kupčium, Juozas Naujalis, Vinco – Peckeliu, Adolfas Česnulaitis, Valento sūnus, – Čiapčia, Paulina Naujalienė – Šeškumi...

Žmonės dviejomis pravardėmis – Marčiuliai ir Irzokai – gana plačiai žinomi kituose kaimuose. Marčiulių – Šcsnulevičių, vėliau Česnulevičių, Čes-

nulių, Česnulaičių – iki XVIII a. pradžios maro būta Žiūruose, paskui Mergežeryje, Marcinkonyse, Perlojoje, iš Girežerio Marčiuliai išplito į Paručius, Salovartę, Varėną I, Barčius... Irzokai – tai viena Miškinių šaka. Jie gyveno Mančiagirėje, Mergežeryje, Moliadugnyje, Mitraukoje, o paskui ir Girežeryje. Vieni Girežerio Naujaliai vadinti Augustais, o Paulauskai – Šaramietomis.

* * *

Net mažiausias laukelis ar miško balutė seniau turėjo savo vardus. Vieni jų buvo labai paprasti – priklausę nuo vietovės pobūdžio ar savininkų vardų, kiti gana įmantrūs ir net savotiškai mįslingi.

Netoli, Moliadugnio Nendruraiste, buvo Kamšà ir Kamšėlės kalnas (vardai kilę nuo toje vietoje kažkada XIX a. medžių šakomis ir akmenimis iškimštos pervazos per klampų šaltinį), Platukas, Pagiražerė. Vaitėliškės – Mergežerio miškas, tačiau jame grybaudavo ir girežeriškiai. Vietovardžiai dabartinėje Varėnos miesto teritorijoje: Sklepaĩ, Karlėniškė (buvusios balos, viena – dabartinis ežeras, antra užpilta žemėmis ir užstatyta), Dadėtkai – dabar užstatytas plotas tarp Dzūkų ir Vytauto gatvių, lygiagrečiai su Sporto gatve, Dzidiuliai šalciniai prie Derėžnyčios, Aukštakalnis, Sciparaiscis (bala dešinėje nuo kelio, einant į Dainų slėnį), Dvarnà sala – dabartinis Dainų slėnis, Trūbà – Derėžnyčios pralaida buv. geležinkelio į Alytų, Utėlinis – plento perkirsta loma su šaltiniu link Sen. Varėnos už Miškų ūkio, už geležinkelio – Karklėtės, Kaupakūdris (dabar eglynas, kur baloje dar prieš I pasaul. karą veisėsi karosai).

Beje, Karlėniškės balos rytiniame gale buvo strumbražolių (tomkų) natūrali augimvietė. Jų kupsteliai išnyko po II pasaulinio karo, tvarkant kelią. Džiovintų žolelių vyrai rūkoriai įsipjaustydavo į savo tabaką, kad dūmas gardžiau kvėpėtų (kai kurie įmaišydavo ir vyšnių lapų).

Prie Girežerio ir jo apylinkėse buvo Zotvārai, Ūžežerė, Prūdas, Ūžbaliai, Nerštavietai (Derėžnyčios dalis ties Moliadugnio Mielynu), Pabėržės, Po drevelį, Pas gluosnėlį, Grūšaitės kalnas, Pas pircį, Molakasà, Šaramietos daržas, Krisio bala, Liudvikos bala, Liudvikos kampas, Sūramaišis, Dvaracko kalnas, Pažiežulys, Žiežuliavocis, tarp Žiežulio ir Ilgio ežerų – Perkasas, kitur Papėvis, Mėlnyčia, Paprūdžys, Daunōraiszis, Trākas, Vaisietapircis, Viducinė (bala), Vidūšilės (miškas), Pas kryžėlaicį, Ciltėlis, Krėžiabalė, Naujalių balalė, Viršūderėžnyčis (prie Derežnos aukščiau Mergežerio), Vadakāčka (vandens siurblinė), Kazio miežymėlis, Valento pievaitė, Skūrà, Dzidziulė akis, Pas takelį, Pas ūžuolaicį, Žydo daržas, Batarūniškė, Ilgūtė, Žvyrynas... Ežero pakrašty buvo Iryklà – vienintelė prieinama vieta nuo sodžiaus pusės, iš kur buvo galima irtis į ežerą; joje stovėdavo valtys. Beje, Žiežuliavocio akis, iš kurios išteka šaltinis, dar beveik prieš 90 metų stebindavo lankytojus: vanduo joje virdavo

tarsi puode; į akį įmestas šakas vanduo verpdavo verpdavo, kol kažkur į gelmę įtraukdavo.

* * *

1915 m. vasarą, artėjant vokiečiams, trauktis į Rusiją sumanė ir Simas Ščesnulevičius su Cipru Naujaliu. Kaimynai gražiai sugyveno, juolab, kad Cipro pirmoji žmona buvo Simo žento Adomo Dringelio iš Pabaronės sesuo.

Taigi Simas su Ciprum bėga Rusijon... Susikrovę vežimus, iš Girežerio išvažiavo pro Melnyčią, o toliau, pervažiavę per Derėžnyčios tiltą, važiuos per Trikampį, pro Čikinus (Karaciejus) iki geležinkelio pervažos...

Simas prie vežimo prisirišęs karvę, o Cipras vežasi kiaulę – neva narve, tačiau trūkus vinių jo kartelės gal kokiomis virvėmis ar žilvičiais surištos. Ant Derėžnyčios kalno, kur dabar veterinarijos ligoninė, kiaulė praskyrė narvo šatreles, išsoko iš vežimo ir pasileido link upės. Kur tą kiaulę suvaikysi! Paliko.

Važiuoja toliau. Privažiavus Čikinus, pasimuistė Simo karvė ir nutraukė virvę. Galvijai apsisuko ir – namo! Bėgliai jos nepavijo – tiek to. Girežerin grįžusią karvę jos tvartan įleido namuose buvusi kaimynė Kristina Ščesnulevičienė-Petrucienė. Ji paskui parbėgėlę su savo karve paganydavo ir pasimelždavo.

Simas su Ciprum Pabaronėje – vienas pas žentą, kitas pas svainį – su šeimomis pagyveno savaitę kluone (pirkioje ir savų užteko) ir grįžo Girežerin. Rusijos jau nereikėjo. Grįžtant kažkam iš Cipro šeimos panūdo pažiūrėti ištrūkusios kiaulės. Rado ją prie Derėžnyčios ties Didžiuliais šaltiniais. Užteko gyvuliui žolės paėsti ir vandens atsigerti. Tuomet Varėnoje žmonių dar buvo mažai, be to, karas – be didesnio reikalo toliau nuo namų niekas nesivalkiojo, o atokiau nuo kelio kiaulė ir kareiviams nepapuolė. Parsivarė Cipras kiaulę namo.

* * *

Pavojingą nuotykį Simas Ščesnulevičius patyrė geležinkelio pervažoje.

Lenkų laikais iš Varšuvos į Vilnių važinėjo greitasis traukinys – kurjeris. Iš pradžių kelerius metus jis Gardino–Vilniaus ruožą pravažiuodavo be sustojimo, o paskui ėmė trumpam sustodinėti ir Varėnoje. Kažkada po 1920 m. Simas iš miško iš anos geležinkelio pusės vežė namo kaladę. Važiavo per Palevičiaus pervažą (taip vadinta pirmoji nuo Varėnos į Zervynų pusę maždaug iki 1960 m. buvusi pervažė). Žmogus atidžiau nepasizivalgė, užvažiavo ant geležinkelio – o čia ir traukinys nuo Gardino atbilda! Arklys su išleisto vežimo pirmagaliniais ratais – vienoje bėgių pusėje, pasturgaliniai ratai – kitoje. Sviedė garvežys kaladę nuo kelio, arklį ant žemės pargriovė, nors ir neužmušė. Vážnyčiojo laimė: ėjo jis vežimui iš kairės pusės, todėl liko gyvas. „Bėk,

Šimuli!“, – sako pažįstama pervažos sargė Palevičienė. Arklių iškinkęs Simas sėdo ant jo ir patraukė ne Girežerin, o link Perlojos. Geležinkelio tarnyba su policija kaltininko, matyt, menkai ieškojo. Po dienos kitos Simas susirinko vėžimą su pakinktais, gulėjusią kaladę irgi pasiėmė.

* * *

Simas Sčesnulevičius jaunystėje tarnavo rusų kariuomenėje. Pulkas stovėjo Varšuvoje. Simas buvo kuopos kurpius – taisė kareivių batus. Grįždamas namo, parsinešė ir savo darbo įrankį – dar kalvio kaldintą plaktuką. Simas ne tik žvejojo, bet ir medžiojo. Patykoti kiškių žiemą dažniausiai važiuodavo už Melnyčios – į Mitraukos miškus ir laukus. Sniege aptikęs vietą, kur galėjo gultėti kiškis, Simas kartais apvažiuodavo net kelis ratus, kol prisiartindavo prie žvairio guolio. Važiuoto medžiotojo, o tikriaus jo arklio kiškiai nebijojo ir savo nelaimei medžiotoją prisileisdavo visai arti. Belikdavo gerai pataikyti.

* * *

Vykstant I pasauliniam karui, Petras Sčesnulevičius-Petrucis, jau beveik 40-metis, buvo mobilizuotas pagalbinei tarnybai rusų kariuomenėn. Rusams 1915 m. vasarą traukiantis, jam su savo daliniu pasitaikė grįžti plentu nuo Merkinės. Ties Salovarte Petras šmurkštelėjo į pušynėlį, o paskui perbrido Merkį ir parėjo namo. Rusams nebuvo kada bėglio ieškoti.

* * *

Per I pasaulinį karą Petrucio darželyje vokiečiai buvo palaidoję vieną savo kareivį. Į kapą įkasė stulpą, o prie jo prikėlė Simo Sčesnulevičiaus priemenėje rastą kryžių. Tai buvo kryžius, su kuriuo visas sodžius į kapus numirėlius palydėdavo. Vėliau tą vokiečių įkasę ir į Lagerius už Varėnos I nuvežė kažkuris mergežeriškis Kašėta. Jis buvo susitaręs su vokiečių valdžia surinkti apylinkėje užkastus žuvusius vokiečius ir nuvežti jų palaikus į Lagerius, kur vokiečiai ant Varėnės upės kranto įrengė savo karių kapines. Vokiečiai Kašėtai už tą paslaugą ne tik primokėjo, bet ir davė lentų bei vinių dėžėms – karstams sukalti.

* * *

Keli vyresnio amžiaus kaizerio vokiečių kareiviai vieną vasarą, gyvendami Petrucio namų kitame gale (tiksliau – bendros priemenės atskirtame tuščiame Valento Sčesnulevičiaus tėvų gale), šienavo Moliadugnio Nendruraistą – ruošė šieną savo arkliams. Kartą tie vokiečiai nusišovė lapę. Parsinešę ir nulupę, lapę išsivirė ir suvalgė – pirkioje rasti tik į bliūdėlį sudėti laputės kaulėliai.

Mūsų žmonės, kaip žinoma, lapių ir kitų šunų giminės žvėrių mėsos nevalgo. Sočiai retai pavalgydavę vokiečių kareiviai ir lapę sušveitė.

* * *

XIX a. pabaigoje ir XX a. pradžioje sunku būdavo žmonėms skatiką sugriebti. Kai kas iš Varėnos II apylinkių gyventojų, parinkę gražesnių baravykų, nešdavo juos prie geležinkelio stoties parduoti. Mat garvežiui stotyje imant vandenį, keleiviniai traukiniai stabteldavo ilgėliau ir kai kurie keleiviai išeidavo į peroną. Grybus žmonės atnešdavo gan dailiuose iš žilvičių ar šaknų pintuose krepšeliuose ir parduodavo su jais.

Kartą dar XIX a. su krepšeliu baravykų atėjo girežeriškis Juozas Naujalis, apie 16 metų pusbernįs. Juozui, matyt, tėvai buvo prisakę neparduoti grybų pigiau kaip už auksiną (15 kapeikų). Berniokas stovi su grybais. Iš Varšuvos į Peterburgą važiuvusio traukinio keleivis priėjęs klausia, kiek kainuoja grybai. „Auksinas, ponuli.“ Rusas lietuviškai nesupranta ir klausia konkrečiau: „Ar 20 kapeikų užteks?“ Juozas, nesuprasdamas rusiškai, varo savo: „Auksinas, ponuli.“ Kažkas tam rusui paaiškino, ką reikšia auksinas; pirklys grybus nupirko. Iš Juozo sodžiuje paskui šaipytasi, kad jis grybų už 20 kapeikų nepardavė, o užsispyrė parduoti tik už auksiną.

Juozas Naujalis vėliau išvažiavo į Ameriką užsidirbti, palikęs žmoną Jadvygą (Kašėtaite iš Mergežerio) su trimis mažais vaikais. Tačiau namo negrįžo – atrodo, pamaišė prasidėjęs I pasaul. karas. Amerikoje Juozas, sako, kitą moterį susiradęs.

* * *

Taigi 15 kapeikų žmonės vadino auksinu. Ypatingesnius vardus turėjo ir kiti pinigai. 1 kapeika vadinta skatiku (buvo ir pusė skatiko – 1/2 kapeikos), 10 kapeikų – grivnele, 20 kapeikų – keturiadešimte. Carų laikais 10 ir 5 rublių monetos buvo auksinės, rublis ir pusrublis – sidabriniai, o kapeikos varinės. Auksinių pinigų žmonės nenorėdavo imti: jei pamesi, tai didelį nuostolį patirsi.

Vienas vyras iš Mančiagirės, eidamas į Varėną, pametė auksinį pinigą. Dar tiek gerai, kad žinojo, maždaug kurioje vietoje moneta iškritusi. Paskui atėjęs su kastuvu, šluota ir sietu kasė ir šlavė smėlį, sijojo jį, kol pinigą surado.

Anais laikais per vestuves pabroliai privalėdavo atlyginti dračioms (pamergėms) už prisegtus „kvietkus“ – juos išpirkti. Kartą Jonas Ščesnulevičius Česnulaitis, būdamas vyriausiuoju pabroliu, atsilyginti pamergėms „ant juoko“ surinko 2 rublius skatikais ir pusskatikiais.

* * *

Vienas iš Girežerio Marčiulių, Valento Ščesnulevičiaus tėvas Krisius, jojo jauna kumelaite ne ją apžergęs, o šonu atsisėdęs. Jojant pro Lukšio-Agačiulio

darželį kumelaitė pasibaidė ten buvusio teliuko, šoko ir raitelį numetė. Žmogus krisdamas koją nusilaužė. Parvestas į namus, sėdi jis ant kulbės ir kviečia sūnelį Valentą: „Eikš, sūneli, aš gal jau mirsiu...“ O Valentas, ketverių metų berniūkštis, juokiasi... Lūžusi koja ėmė gangrenuoti, ir Ščesnulevičius tikrai mirė.

Našlė Ieva Ščesnulevičienė vėliau ištekėjo už perlojiškio Lukšio. Su jais kartu keliolika metų gyveno ir Valentas. Jaunas bernas paskui grįžo į Girežerį, į tėvų pirkios galą po vienu stogu su Petrucio pirkia.

Valentas vedė aukščiau minėto grybų pardavėjo Juozo Naujalio dukterį Marę. Po kelių savaikių jaunavedžiai kažko susipyko. Jaunamartė susirinko savo drabužius, paklodes, ryšulį ant nugaros – ir sodžiaus gatve pas motiną, gyvenusią už kelių pirkių. O Valentas atsidaręs langą kad juokiasi, kad juokiasi!.. Pas motiną pernakvojusi, jau kitą dieną Marė su nešuliu grįžta pas vyrą. Tik grįžta ne gatve, o pakluonėmis...

* * *

I pasaul. karo metais kartą arklius ganę piemenys nusprendė pašaudyti. Kažkuris atnešė pilną skverną šovinių ir supylė į besikūrenantį laužą. Nubėgę tolėliau ir sugulę ant žemės, vaikėzai gėrėsi pyškėjimu. Pagaliau poškėjimas nutilo – atseit, visi šoviniai iššaudė. Vaikai vėl susėdo aplink laužą. Tik stauga – pykšt! Iššovė, matyt, kur nors laužo pakrašty užsilikęs šovinys. Antanui Ščesnulevičiui kulka pralėkė palei galvą, ją tik truputį nubrozdinusi, kuokštelį plaukų išpešusi ir skylę kepurėje palikusi. O jeigu būtų pataikiusi bent kiek žemiau – į kaktą ar į akį?

Namo parjojęs Antanas nuotykiu nesigyrė. Tačiau tėvas ar kas per vakarienę prie stalo šviežią randą galvoje vis tiek pastebėjo.

* * *

Kitą kartą Antanas Ščesnulevičius ir dar pora piemenų per I pasaul. karą atginė karves prie Utėlinio – kūdrelės prie plento į Varėną I, dabar jau Varėnos miesto ribose. Piemenys turėjo pasiėmę samtį žuvims gaudyti: mat Utėlinyje buvo karosų. Žvejai pasėmė samčiu ir išsižiojo: jame spurdėjo didžiulis ešeris – įsiganęs, gal kilogramo svorio. Įkišę ešerį į terbą ir čia pat pametę, pus berniai toliau žvejojo.

Pro šalį jojo vokiečių žandaras. Anuomet plento pylimo dar nebuvo (jis supiltas lenkų laikais). Žandaras sustojo. Pastebėjęs terboje krutantį ešerį, nulipo nuo arklio – už terbos ir prisirišo ją prie balno. Vokietis nunešė gerą laimikį. O būtų piemenys terbą su ešeriu bent po ėgliu pametę! Pasitenkino karosėliais.

* * *

Vinco Naujaliao vaikaitė Marija Dancevičienė papasakojo apie savo senelį, kuris buvo išvykęs į Ameriką pinigų užsidirbti.

Būdamas geras dailidė, Vincas ir Amerikoje statė namus. Apie 1895 metus jis su žmona ir keletu Amerikoje gimusių vaikų plaukė laivu per Atlantą namo. Užklupo sunki jūros liga – atrodė, kad žmogus mirs. Kartu plaukę keleiviai išnešė Vincą į denį. Ten nuo jūros purslų ir šalto vėjo jis atsigavo ir padarė įžadą: „Jei laimingai parvyksiu į Lietuvą, tai kiekvienoje kryžkelėje, kurios yra apie Girežerį, pastatysiu po kryžių.“ Kelionė baigėsi laimingai, Vincas Naujalis su saviškiais parvyko į Girežerį. Kaip buvo pasižadėjęs, taip ir darė – tašė, puošė ir statė sodžiaus apylinkėse kryžius. Amžino poilsio meistras atgulęs Mergežerio kapinėse.

* * *

Piemeniu pas Liudviką Dvarecką vienais metais tarnavo Jonas Sukackas iš Varėnos I. Našlaitis, anksti likęs be tėvo, su seserimi augęs pas motiną. Kartą Girežerio piemenys nuginė karves prie Sciparaisčio – balos, dabar esančios į dešinę nuo kelio, vedančio į Dainų slėnį. Girežeriškiai rado anksčiau ten atgimusius Mitraukos piemenis. Mitraukinis Adolfas Navickas pušies šaknimi trenkė per Sukacko terbą su pietumis. Joje buvęs pieno butelis sudužo, pienas bėga per terbą...

J. Sukackas – Nepriklausomybės kovų savanoris. Išėjęs į frontą, tarnavo 9 pėstininkų pulke. Pulko komendanto komandos karys 1920 m. vasarą sužeistas į koją, gydėsi 1-ojoje lauko ligoninėje, paleistas 2 savaitėms atostogų, paskui vėl išėjo į frontą. Tarnavo II rajono (Širvintų) liaudies milicijoje. Žuvo mūšyje su lenkais Širvintų apylinkėse 1923 m. sausio 6 d. Po mirties apdovanojamas Šaulių žvaigždės ordinu. Iki antrosios bolševikų okupacijos Varėnoje I buvo Žuvusio savanorio Sukacko gatvė – dabartinės Antakalnio gatvės pradžia iki Varpilės gatvės, iki senojo plento posūkio link buv. Mitraukos.

* * *

Jaunas bernas, vienas iš Paulauskų, buvo didelis miegalius: nujojus į naktigonę, krenta ir iš karto kietai užmiega, nereikia jam nei naktį eiti arklių sužiūrėti, nei ką. Kartą naktigoniai iškrėtė jam pokštą: paėmė už kampų paklodę ar maišą, ant kurio miegalius gulėjo, nunešė už kokių 30 metrų ir paguldė šaltinyje. Tik vanduo bernelį pabudino.

* * *

Susikūrę laužą naktigoniai išsivirė sriubos. Kai vienas iš bernų nuėjo prie arklių, kiti pasiskubino tos sriubos pasrėbti, o paskui į puodą įmetė užmuštą gyvatę ir dar pavirino. Grįžusiam bernui apie tai nieko nesakė ir sriubos davė. Sriubos su gyvate užvalgęs ir paskui apie tai sužinojęs bernas baisiai vėmė, tąsė jį traukuliai, bet liko gyvas. Buvęs liesas, spuoguotas bernas ilgainiui išgražėjo, pastambėjo. Sodžiuje juoktasi, kad sriuba su gyvate jį taip gerai paveikusi.

* * *

Prieš šimtmetį ir dar vėliau jaunų paukščiukų, ypač varniukų (varnynų), kepimas piemenų laužuose arba namuose keptuvėse buvo gan įprastas dalykas. Paukščiukus ir žuvis piemenys dažnai keptavo ne ant žarijų, o į karštas smiltis užkasę, prieš tai į varnalėšų ar vandens augalų – lapūkų lapus įvynioję. Kartais piemenys pasiimdavo ir keptuves: jose patogiau ir švariau iškepti, negu šiaip lauže.

Vaikėzų kompanijai išėjus varnynų ieškoti, Petras Naujalis, Jackaus s., pakraipydavęs nosį, pauostydavęs orą ir sakydavęs, į kurią pusę reikia eiti: jis varnų lizdą užuodęs... Ir varnų lizdą vaikai tikrai rasdavę, tikėdavę Petro nosies sugebėjimu.

* * *

Ir seniau, dar prieš I pasaul. karą, buvo žydų, kurie tik viešai laikėsi Tal-mudo ir kitų savo religijos nustatytų taisyklių. Pavyzdžiui, religinės dogmos draudė bet kuriam žydui skersti gyvulius; juos prie sinagogų skersdavo specialūs skerdikai – „reznikai.“ Kartą vienas žydas, užsidaręs Simo Ščesnulevičiaus priemenėje, pasipjovė nusipirktą veršiuką, o paskui vaikams sakė:

– Ui, tai ne aš tą telią papjoviau!

Tik vaikai pro plyšius matė ką kita.

* * *

Į Girežerį neseniai atsikėlusį Edvardo Ščesnulevičiaus antroji žmona ant kalnelio prie Vidutinės balos, ten, kur kelias iš Varėnos pasisuka į Moliadugnį, sutiko gimtojon Salovartėn einantį barzdočių Juozą Baublį. Moteris pasisveikino:

– Pagarbintas Dievas!

– Ne, ne, moteriške, aš ne žydas! – atsakė Baublys.

Mat katalikai tarpusavy sveikindavosi „Pagarbintas Jėzus Kristus“, o su žydais – „Pagarbintas Dievas“. Lietuviai barzdų, kaip žydai, beveik neželdindavo, todėl barzdylą Baublį Edvardienė palaikė žydu.

* * *

Cipro Naujaliao tėvas Motiejus Kaušelis laikydavo gerus arklius. Pratindamas prie kinkinio jauną kumelį, vasarą kinkydavo jį ne į ratus, o į roges. Pasi leis, būdavo, iš sodžiaus į Žiezuliavočio šaltinio pusę, tai tik smiltynas rūksta...

* * *

Bene 1919 m. žiemą Varėną pasiekęs kažkoks kunigas iš Vilniaus nusi-samdė Krisių Naujalį, kad šis pavėžėtų iki Marcinkonių. Kunigas traukė Len-kijos pusėn. Geležinkeliu traukiniai anuomet nevažinėjo, tad žmonės rogių kelią nuo Varėnos link Marcinkonių buvo geležinkeliu pasidarę.

Nuvažiavus apie pusę kelio iki Zervynų, keleiviai sutiko geležinkeliu ei-nančius du rusų bolševikų kareivius. Rodydami į kunigą, jie sako Naujaliui: „Tu jį pasikinkyk!“ Kareiviai kunigą išlaipino, o Naujaliui liepė apsigręžti ir vežti juos į Varėną. Teko paklusti.

* * *

– Kur čia stotis? – klausia apie 1919 m. Lietuvos karininkas Varėnos II pakraštyje Feliksą Paulauską.

– Ana ten daug pristatyta! – parodė senis link Milerio lentpjūvės: mat ten stovėjo didelės rietuvės dar kaizerio vokiečių privežtų rąstų.

Tačiau karininkas žmogaus klausė apie geležinkelio stotį, o šis nesuprato, nes žinojo tik nelietuvišką stoties pavadinimą – staciją.

Kai užeidavo didelė sausra, tai Feliksas, būdavo, važiuoja su plūgu per Žie-žuliavočio Ciltėlį ten ir atgal, šaukdamas, kad dievai lietaus duotų...

* * *

Kaip Feliksui Paulauskui 1919 m., panašiai 1939 m. pabaigoje nutiko Ju-liaus Dvarecko anūkei Marei Dvareckaitė, vėliau Jatkevičienei.

Varėnai II grįžus prie Lietuvos, į miestelį ateidavo daug žmonių iš anos Merkio pusės: įdomu buvo pasižiūrėti, su giminėmis ir pažįstamais pasišnekė-ti, kaip jie anksčiau gyveno... Taip seserys Poškutės-Mitušiūtės iš Užumelnyčio (režisierės Dalios Tamulevičiūtės motina su seserimi) susitiko su Dvareckaitė (merginos giminiavosi pagal pusseseres Makselytes iš Moliadugno: Poškutės buvo Liucės dukterys, o Dvareckaitė – Teklės anūkė). Einant gatve netoli baž-nyčios, viešnios paklausė:

– O kur čia jūsų klebonas gyvena?

– Vienas tai va, – Marė parodė į duonkepį Zamaros namus, – o kitas tai anakur!

Poškutės suprato, kad yra ne taip. Mat 17-metė Marė manė, kad žodis „klebonas“ kilęs iš lenkiškų ar rusiškų žodžių „chleb“ – duona, kurią Varėnoje anuo metu kepė dar ir toks žydas.

* * *

Broliai Jonas ir Antanas Ščesnulevičiai vieną žiemos dieną prie savo namų pjovė malkas. Paežerės pašlaitė už jų pusbrolio Aleksandro Ščesnulevičiaus pirkios anuomet dar nebuvo medžiais apaugusi. Pjovėjai mato: nuo Moliadugnio pusės per raistą, per užšalusią pelkę ir ežerą ateina pažįstamas mergežeriškis ubagas Valentukevičius (iš vad. Vaiciaus giminės). Kas žino, kodėl tas senis ėjo per pelkes, o ne keliu? Pjovėjai šaukia elgetai, kad toliau neitų – įlūš į iš ežero ištekančią upelį. Kur tau: senis, dargi galvą skepeta apsirišęs, negirdi. Ir nuėjo toliau, užuot į sodžių pasukęs. Netrukus pasigirdo: „Retavokit!“ Pastvėrę šatras, Jonas su Antanu nuskubėjo prie nelaimėlio; atbėgo ir daugiau žmonių. Ištrauktą senį Felikso Paulausko pirkioje ant šilto pečiaus užstūmė, drapanas padžiovino.

To elegetos gyvenimo pabaiga buvo nepavydėtina: kai senis ir elgetauti jau nepajėgė, tai vargšelis besikūrenančios pirties dūmuose užduso – brolio vaikai jį ten nuvedė ir duris uždarė.

Anksčiau, bene dar XIX a., elgetavusi negyva moteriškė rasta pakelėje ties Vidutinės balos pradžia: pavargusi moterėlė atsisėdusi prie pušies pailsėti ir amžinu miegu užmigusi.

* * *

Išgelbėjo girežeriškiai iš ežero upelio ir rusų caro kareivį.

Vieną popietę žiemos pradžioje, kai jau buvo truputį pasnigę, kaimiečiai mato: Užežerės pakalne joja kareivis. Bala žino, iš kur jis ten atsirado: pasiklydo ar ką. Pasibaigus ežerui, kareivis per pelkę leidosi į sodžiaus pusę. Tačiau kelias netruko pasibaigti: žirgas įsmuko, įmurkdydamas ir raitelį. Subėgę žmonės, šatras ir paklodes pakišę, arklių su raiteliu ištraukė, nuvedė pas Liudviką Dvarecką. Kareiviui liepė lipti ant pečiaus. Vandens susišildžiusios, moterys drebančią, lipnių dumblų aplipusį arklių nugramdė, ražais nutrynė (pirkioje buvo molinė asla).

Kažin, ar dabar žmonės dėl gyvulio taip stengtųsi? O tas kareivėlis būtų pajojęs pabaliais dar gerą puskilometrį, tai būtų Derėžnyčią perjojęs ir Varėną laimingai pasiekęs.

* * *

Kitą kartą raitas rusų kareivis į sodžių iš kažkur atsibeldė jau sutemus. Girtas, kardu tvoras kapoja. Pirkiose degė lempos. Lindo raitelis prie langų, kardu išdaužė Simo Sčesnulevičiaus pirkios lango stiklą. Žmonių iš sodžiaus išvytas, jojo paprūde, varė žirgą į vandenį – norėjo prie žvejojančių su gagančiumi vyrų valtįs prijoti. Nujojo į Varėną. Tenai vėl lindo prie eigulio Gudaičio ryškiau apšviestos trobos. Žirgo šonai kruvini, pentinai subadyti. Gudaitis tą pusprotį jojiką šatragaliu iš balno išvertė ir su kitų vyrų pagalba policininkams perdavė.

* * *

Labai nesutarė viename kieme gyvenę girežeriškiai broliai Petras ir Jonas (Jōnelis) Dvareckai. Pykosi, juokindami kaimynus, taikos teismo atstovus vedžiojo: atseit, Petro svirnas į Jono darželį buvo įsiterpęs...

Vieną rytą, dar prieš pusryčius, net Marčiulių gale girdėti – barasi! Žinoma, pirmieji visur prisistato vaikai. Nubėgo pažiūrėti. Petras šuktelėjo broliui: „Durniau, aš tau atšiksiu!“

O brolių susibarta štai dėl ko. Išviečių būdelių sodžiuose anuomet nebuvo, tai ir Jono Dvarecko šeima tūpdavo už tvarto. Tą rytą išleistos Petro kiaulės nubėgo už Jono tvarto ir padarė „nuostolį“ – surijo, ką ten Jonas su savo moterimis buvo palikęs...

Jōnelis į senatvę itin šykštus pasidarė. Ties savo lauko rėžiu ant kelio aptikęs arklį obuolių krūvelę, atsiklaupdavo ir ant „saračkos“ (rudinės) skverno „gėrybes“ susižėręs, nešdavo į savo javus.

Kitąkart Jonelį pergąsdino kaimo bernai. Jo dukterys vasarą miegodavo ant tvarto. Bernai užeidavo pas tas mergas. Vieną vakarą jų neradę, ištraukė kuokštelį šiaudų iš ten buvusių kūlių stogams dengti ir po truputį pakreikė ant tako link vartų. Rytą tuos šiaudus pastebėjęs, Jonelis pratrūko: „Apūbino!“ (Apiplėšė!). Ir tik ant tvarto užlipęs pamatė, kad jo kūlių niekas nepavogė. Trys Jono dukterys paskui išvyko į Ameriką. Tėvui mirus, motiną jos pasiėmė pas save. Brolių Dvareckų ūkiai atiteko kitiems žmonėms. Petro ūkyje tvarkėsi Pranas Korpys, vedęs pas Petrą gyvenusią sesers Kotrynos dukterį Oną Čepulytę iš Paūlių, o Jono sodyboje gyveno ir žemę dirbo Adolfas Plokštys iš Margionių.

* * *

Išėjo kartą Jonelis grybauti kitapus Girežerio ežerėlio. Miške apsisuko žmogui galva – pasiklydo. Priėjo ežerėlį ir mato: gražus dvaras, dideli medžiai, vieta visai nepažįstama... Atsisėdo ir žiūri. Išgirdo šauksmą: „Jonelio kiaulės

daržan suėjo!“ Tuomet žmogus atsitokėjo ir pamatė, kad prieš jį visai ne dvaras, o Girežeris. Parėjo namo.

* * *

Grybavo kartą Petrucio Jadvyga su broliu Olium (Aleksandru). Leidžiasi nuo kalnelio ir mato, kad ganosi kaimo gyvuliai. Žiūri – ogi vilkas, prie žemės prigludęs ir uodegą ištiesęs, avelių tykoja. Olius prisėlino, čiupo vilką už uodegos ir ėmė suktis, žvėrį į pušis daužydamas. Išgąsdintas vilkas viduriais paleido. Liko vilkas gyvas, o Olius jo apdergtas. Ėjo su seserimi upelin praustis. O kai per sodžių į namus ėjo, tai visi šunys staugė – vilko kvapą užuodė.

* * *

Kartą Jonelis ganė karves su vaikais Antanu Šcesnulevičiumi ir Adomu Dvarecku. Leidosi kaimenę palei Žiezuliavotį. Kažkur medyje laukinis karvelis burkuoja: „Mūs du! Mūs du!“ („Mūsų du“ – taip, atseit, burkuojas karvelis, dedas tik du kiaušinius ir du vaikus išperįs.) Jonelis prabilo:

– Tai, vaikeliai, kaip Dievulio sutvarkyta: paukštukas ir tas sako „Mūs du!“

Į tai Adomas atsakė savaip:

– Mūs du po Jonelio pūzdru!

– Ak tu, razbainyke, tėvui pasakysiu, kad iš many tep šidzinies, – teištare senis.

* * *

Dvareckų – Petro, Jono ir Moliadugnin žentuosna nuėjusio Juliaus – ketvirtas brolis Mikas su Raulu Valentukevičiumi iš Barčių ir jo svainiu Dzenučiu iš Grišoniškių XIX a. gale pirkė žemę Girnikuose, dabartinės Baltarusijos Ščiučino rajone. R. Valentukevičius sklypą Girnikuose pardavė ir 1902 m. pirkė žemės Milvydoje (dabar Vydenių seniūnija). Miko Dvarecko dauguma vaikų ir jų palikuonių sugudėjo, tik sūnus Stasys jaunystėje, kuriantis nepriklausomai Lietuvos valstybei, apsigyveno Kaune ir su vaikais išliko lietuviais.

Kai 1939 m. rudenį Vilniaus kraštas grįžo Lietuvai, vienas iš Kauno Dvareckų tarnavo Lietuvos kariuomenėje. Atsidūrė Eišiškėse. Kartą per mišias, laikomas kunigo lenko „patrioto“, su draugu užėjo į bažnyčią. Stovi netoli stulpo, kepures kareivių pavyzdžiu ant rankų prie savęs laikydami. Į sakyklą evangelijos skaityti ar pamokslo sakyti užlipęs kunigas pamatė kareivius ir, pirštu į juos rodydamas, suriko:

– *Wypędźcie tych Litwinów z kościoła!* (Išvarykite tuos lietuvius iš bažnyčios!)

Visa bažnyčia sužiuro į kareivius. Vyrai išėjo lauk. Tai bent krikščioniškas pakantumas ir artimo meilė!

* * *

Per I pasaul. karą Antanas Sčesnulevičius su motina ir dar dviem sodžiaus moterimis kartą nuėjo grybauti net už geležinkelio – į kairę nuo tos vietos, kur iš po geležinkelio pylimo išteka Derežna. Grįždami namo priėjo siaurą geležinkeliuką, kuriuo nuo stoties į vandens siurblinę („vodokačką“) būdavo stumdomos vagonetės su kuru – anglimis ar malkomis. Viena vagonetė kaip tik stovėjo tuščia. Antanas sako moterims: „Dėkit kašikus ir pačios sėsokit. Nuvažiuosim!“ Susėdo, Antanas pasistūmėjo, ir vagonetė smagiai nuriedėjo – tik vėjas švilpia pro ausis! Mat kelias link siurblinės buvo šiek tiek nuolaidus, kad prikrautas vagonetes būtų lengviau stumti. „Keleiviams“ privažiavus siurblinę, iššoka vokietis su lazda ir plūsdamasis liepia nustumti vagonetę atgal, kur ji buvo. Dabar jau moterys keikia Antaną, kam šis jas suvedžiojo ir bereikalingo darbo užkrovė.

Grybauti už geležinkelio girežeriškiai važiuodavo ir su arkliais. Miške pasistačius vežimą, vaikai paprastai grybaudavo netoli jo, o tėvai ir kiti didesnieji nueidavę toliau. Namų grįždavo su pilnais krepšiais, kurių nereikėdavo tempti ant pečių.

* * *

Jonas Sčesnulevičius, Simo 1913 m. gegužės mėn. išėjo tarnauti į rusų kariuomenę. Galėjo nuo jos atsipirkti – vyresnis brolis Petras buvo iš Amerikos pinigų atsiuntęs. Tačiau Jonas nusprendė eiti į kariuomenę, o pinigus atidavė tėvui, kad šis iš savo brolio Petro, jau gyvenusio Varėnoje I, atpirktų jo dalį Girežeryje – žemės aštuntadalę. Į kariuomenę stojęs Jonas užrašytas lenku, kaip anuomet kone visus lietuvius katalikus rusų valdžia oficialiai vadino.

Tarnavo Jonas Taškente, Uzbekijoje. Tame pačiame pulke, tik kitoje kuopoje, tarnavo ir pusbrolis Pranas Česnulevičius, dėdės Petro sūnus. Beraštį Joną draugai kariuomenėje pamokino rusiškai pasirašyti ir jis taip pasirašinėjo visą gyvenimą.

J. Sčesnulevičiaus-Česnulaičio parašas

Jonas pasakodavo prisiminimus apie tarnybą sartų krašte (anuomet rusai uzbekus sartaais vadino). Kartą Jonas su kitu kareiviu buvo pakviesti į uzbekų vaišes. Patiektas plovas – jo katilas kieme prie ugniakuro. Plovo prikřsta į didelę bliūdą, o aplink susėdo valgytojai. Šeimininkai šaukštų nedavė – nebuvo tokio įpročio. Uzbekai griebia plovą saujomis ir kemša į burnas. Kareiviai iš pradžių žiūrėjo, o paskui pasekė čiabuviais – ir jie plovą valgė tiesiog iš saujų...

1914 m. vasarą prasidėjus I pasauliniam karui, Jonas tarnavo jau antrus metus. Pulkas iš Taškento buvo perkeltas į Vakarus, į karo su vokiečiais frontą.

Rusai 1914 m. rudenį vokiečius vijosi labai spėriai. Gurguolės, karių aprūpinimas, virtuvės atsiliko (karinės vadovybės nerangumas aprašytas istorijos vadovėliuose). Kažkur Rytų Prūsijoje kartą kareiviai keturias dienas mito tik kopūstų kotais. Tarp rusų ir vokiečių apkasų buvo niekieno ruožas – nukirstų kopūstų laukas. Pritemus kareiviai šliauždavo į lauką, raudavo kopūstų kotus, rankiodavo užsilikusius lapus ir valgė. Graužė „kačėnus“ ir karininkai...

Kartą stebėjimo punkte, kur žiūrėdavo pro periskopą, Joną sprogęs artilerijos sviedinys pribloškė ir žemėmis užvertė. Atkastas karys atsitokėjo jau sanitarų nešamas. Pusbrolis Pranas Rytprūsioose žuvo. Stambaus ūkininko sodyboje, lyg dvarelyje, nuardžius lauko rūsio statinį, rūsyje suštabeliuota apie 70 žuvusių karių ir šitaip įrengtas broliškas kapas.

Pirmosiose linijose kartą pristigta šovinių. Vadas išrikiavo kuopos kareivius ir paklausė, kas norėtų būti savanoriais pristatyti šovinius. Jonas ryžosi: apkasai ir utėlės tiek įgrįso – arba arba! Iš viso atsirado 11 savanorių. Gavo jie po dvi dėžes su 200 šovinių kiekvienoje. Permesdami dėžes prieš save, šliaužė pirmyn. Šliaužė dieną, kai vokiečiai šaudė! Iš vienuolikos drąsuolių gyvi liko tik keturi. Už narsą jie gavo 4-to laipsnio Georgijaus kryžiaus ordinus. Sako, jei būtų išlikusi rusų caro valdžia, už ordiną Jonas būtų gavęs kas mėnesį po 5 rublius... Kai 1944 m. vasarą į Girežerį atėjo grįžę rusų kareiviai, Jonas išėjo pas juos su ordinu: „Va, ir aš su vokiečiais kariavau! Ir Georgijų gavau...“

* * *

Jonas Sčesnulevičius, būdamas pabroliu vestuvėse, savo vežime per Varėną I vežėsi dvi pamerges. Jis sėdėjo vežimo priekyje, o merginos užpakalyje, iš žilvičių pintame vežimo užgalyje – „palukačkoje.“ Jonas šmikstelėjo botagu, arklįs staigiai truktelėjo, ir pamergės su visa sėdyne išsluogė atbulos ant žemės. Taip atsitiko todėl, kad vežimo galas nebuvo virve užrištas. Atsikėlusios pamergės atnešė sėdynę atgal į vežimą.

* * *

1920 m. spalio mėnesį, vykus lietuvių ir lenkų kariuomenių kovoms, Jonas Ščesnulevičius su kažkuriuo Naujaliu buvo Varėnoje. Jiedu tapo savotiško, sakytum, istorinio įvykio liudininkais.

Vyrai stebėjo, kaip lenkų kareiviai nešė prie bažnyčios laidoti žuvusių karių lavonus. Iš rusų cerkvės perdaryta bažnytėlė tuomet dar nebuvo aptverta. Puskarininkis iš vieno atnešto nukauto kario munduro kišenėlės išėmė kažkokį popierėlį ir slebizuodamas perskaitė: „Juozas Laukaitis.“ Iš tikrųjų tai buvo prie Varėnos žuvęs Lietuvos karys. Palaidota 18 lenkų kareivių ir, pasak užrašo ant betoninio kryželio, vienas nežinomas Lietuvos karys. Atminimo paminklėliai ant kapų pastatyti vėliau, o kario lietuvio pavardė laidojant greičiausiai nebuvo užfiksuota. Lietuvos kariuomenės šaltiniuose kaip dingęs be žinios minimas nuo Vilkaviškio kilęs Juozas Laukaitis. Galbūt jis yra Varėnoje palaidotas karys?

Po Atgimimo karių palaikai iš šventoriaus perkelti į senąsias Varėnos kapines. Jose tebesils ir nežinomas Lietuvos karys.

* * *

Gyvendama gimtajame Varėnos I Užumelnyčyje, Jadvyga Kumpaitė-Česnulaitienė padarė didelę, gal net mirtiną nuodėmę – per gavėnią su bernais pasičiupinėjo. Apie tai per vėlykinę išpažintį mergina pasisakė kunigui. Šis liepė atgailai bažnyčioje prieš didįjį altorių kryžiumi atsigulti. Atgailą Jadvyga atliko, tik ne savo parapijos bažnyčioje, o per atlaidus Valkininkuose.

* * *

Bene penktų metų vaikėžą Adolfą Dvarecką-Dvarėną su savimi pasiėmė į mišką malkų važiuojęs vyresnis brolis Petras: gal vaikas labai norėjo važiuoti, o gal nebuvo su kuo jo namie palikti. Malkautojai nuvažiavo net prie geležinkelio vandens siurblynės („vodokačkos“).

– Tu čia pabūk, o aš eisiu sausų pušelių pasidairysiu, – sako Petras broliukui.

Grižęs nerado vietoje nei vežimo, nei vaiko. Mat likęs vienas Adolpukas pasiėmė žagarą ir „Na-a!..“ arkliui. Truputį paėjęs arklys užkliuvo vežimu už medžio ir sustojo. Adolfas, matyt, išsigando negerai padaręs ir pasileido per mišką kur akys veda. Petras šaukė neprisišaukė. Vaikas ėjo vakarų kryptimi, kol priėjo kelią iš Mergežerio link Žiezuliavočio. Sustojo, sukdamas galvelę ir nežinodamas, kurion pusėn toliau eiti. Tuo metu iš Mergežerio ganyti arklio į Žiezuliavotį jojo toks Kašėta. Stabtelėjęs paklausė pyplio:

– Tai iš kur tu?

– Iš Girežerio, – savo kaimą Adolfas jau žinojo.
– O tai kieno tu?
– Nugri to žmogaus, kur kalė yra, – labai tiksliai paaiškino vaikas.
Kašėta užsikėlė mažąjį paklydėlį ant arklio ir parjodė Girežerin.

* * *

Girežeriškei merginai Rožei lenkų laikais tėvai nupirko laikrodėlį. Tačiau pati mergelė laikrodžio nesuprato. Jeigu einant į bažnyčią ar kur koks bernas paklausdavo, kiek valandų, Rožė tik ranką atkišdavo:

– Te, pažiūrėk!

* * *

Buvo kaime vaikinai – Paleksos Aleksandra (Paulauskas). Labai mandras bernas ir dar pagyruotas. Nusipirko jis naujus čebatus ir laikrodį. Vaikšto po sodžių, didžiuojasi, puikuoja, o niekas dėmesio į jį nekreipia, nepagiria jo naujų pirkinių. Ką daryti? Ogi sugalvojo!

Bėga katė, o bernas rėkia: „Bėk, ba kap spirsiu nauju čebatu!“ Pasižiūrėjo į laikrodį ir sako: „Kad per penkias minutes tavy čia nebūt!“ Tai va kaip išradingai sugalvojo dėmesį į save atkreipti.

* * *

Vienas iš bernų Paulauskų pavasarį per nerštą sugautai lydekai, kad ta daugiau svertų, į nasrus įgrūdo bėgvinį ir žuvį pardavė Varėnoje valgyklą laikiusiai žydei. Girežeriškius pažinojusi žydė paskui klausė: „Bernai, ar lydokai gelažis ėda?“

Žydę prigavęs gudročius paskui iš gėdos į tą valgyklą neužeidavęs.

* * *

1921 m. Antanas Sčesnulevičius išėjo į Nepriklausomą Lietuvą, kur praleido 3 metus. Kazimierave tarnavo pas girininką Juozą Makselę. Kartą su bernu iš Druckūnų šienavo girininko nupirktą pievą Aleksandravoje netoli Babriškių. Pieva prie kelio, šaltinėlis bėga... Važiuoja keliu jau pagyvenęs vyras, šienplovams „padėkdie“ nesako.

– Dėde, žiūrėk, kiaušų suvažinėjai! – šūktelėjo druckūniškis.

Seniokas persisvėrė per drangą, žiūri po ratais, o pašaipą supratęs, nuvažiojo zurzėdamas. Šienplovams juokas.

* * *

Iš Kazimieravo Antanas Sč. nuėjo į atlaidus pas Akmenį. Stovi jie, kelių kavalierių grupelė, o su jais ir toks beveik jaunavedys iš Druckūnų. Eina pro

šalį trys kunigai. Bernai pasisveikina. Babriškių kunigas prisiminė druckūnišką, kurį buvo sutuokęs, o šis nebuvo jam visų pinigų už „šliubą“ sumokėjęs.

– Ak tu, melagi! Aš tave apženinau, tu man likai skolingas ir neatiduodi... Druckūnų vyras netruko atsakyti:

– Klebone, tu mane atženyk, tai aš tau ne tik skolą atiduosiu, bet dar ir pridėsiu!

Kunigai nuėjo juokdamiesi. Juokėsi ir kavalieriai iš draugelio, kuriam vedybiniis gyvenimas, matyt, nesaldus buvo.

* * *

Antanas Sčesnulevičius ir dar pora girežeriškių dirbo Varėnoje II pas lentpjūvės savininką Milerį. Kieme krauti lentas į rietuvę darbininkams padėjo ir Mileris. Po kiemą trainiojęsis Milerio sūnelis, 7–8 metų vaikėzas, sako tėvui (rusiškai):

– Papa, a začem ty rabotaješ? Ty že fabrikant! (Tėte, o kodėl tu dirbi? Juk tu fabrikantas!)

Vaikėzas, matyt, motinos pripūstas, jau turėjo savo nuomonę, kaip turėtų elgtis fabrikantas. Įdomu ir kita: žydų šeimoje kalbėta rusiškai, nevartota oficiali valstybės – lenkų kalba, o juo labiau vietos gyventojų – lietuvių kalba, nors pats Mileris kalbėjo ir lietuviškai.

* * *

Kartą su trimis Girežerio vyrais Antanas Sč. dirbo pas Milerį jau gyvendamas Moliadugnyje. Atsiskaitydamas su darbininkais ir neturėdamas smulkesnių pinigų, žydas davė vyrams 20 zlotų banknotą: atseit, išsikeisite ir pasidailinsite po lygiai. Vyrai banknotą išsikeitė pašte buvusioje taupomojoje kasoje. Užėjo į alinę. Mokėti ruošėsi Antanas: tąkart buvo jo eilė draugus pavaišinti. Padavė savąją 5 zl monetą. Pinigų reikaluose patyrimą turėjęs žydas bufetininkas metė monetą ant prekystalio. Ta įtartinai skimbtelejo. Žydas įkišo monetą į prekystalio plyšį ir stuktėlėjo delnu – moneta sulinko. Pinigas buvo padirbtas. Žydas pagrasino policija. Vyrai pasiteisino, kad tą pinigą pašte gavę. Apsieita be policijos.

5 zlotai buvo didokas pinigas: šeima už jį duoną valgyti galėjo beveik pusę mėnesio! Tokį pinigą gaila išmesti. Antanas namuose tą monetą mediniu plaktuku ant medžio kulbelės atsargiai atlenkė, išlygino: pinigas vėl atrodė kaip buvęs. Turgaus dieną sunkvežimiu iš Vilniaus į Varėną atvažiaavęs žydas pardavinėjo savo prekes – audeklus. Antanas su žmona pabandė netikrą pinigą iškišti ir kaip mokestį už prekę padavė tą monetą. Pirklys mestelėjo ją ant prekystalio,

tačiau turgaus šurmulyje nieko įtartino neišgirdo. Taip Antanas netikro pinigų atsikratė ir nuostolio nepatyrė.

* * *

Kažkada apie XIX a. vidurį keli Girežerio bernai išjojo naktigonėn Mielyno kampan prie Nerštavių. Tarp naktigonių buvo ir Edvardas Sčesnulevičius. Naktį ėmė loti su piemenimis buvęs šunėkas. Pabudę piemenys pamatė, kad arkliavagis bando atpančioti vieną arklį. Šoko prie arklių. Edvardas turėjo pasiėmęs berdankėlę – vienvamzdį medžioklinį šautuvą. Pykstelėjo, tačiau vagišius movė per kalną, per Derėžnyčią ir nuskuodė Varėnon I. Vis tik arkliavagis šratų gavo, nes vėliau Edvardo tėvui Antanui žydas krautuvininkas Varėnoje I iškalbėjo:

- Tu savo sūnui pasakyk, kad jis daugiau žmonių nešaudytų!
- Jis ne šiaip žmogų šovė, o vagį, – atkirto Antanas Sčesnulevičius.

Sako, kad šratų vagiliui ištraukiojo gydytojas Merkinėje. Arkliavagis buvo žydų nusamdytas. Šie vogtus arklius paskui pristatydavo savo bendrams į Eišiškes, o tie dar toliau – į Lydą.

* * *

Piemenys prasimanydavo visokių išdaigų. Moliadugnio ir Girežerio piemenys kartą suginė Mielyne. Sumanė surengti jaučių badynes – išbandyti, kurio sodžiaus galvijai stipresni. Pilypo Sčesnulevičiaus jautis susirėmė su moliadugniškio Kazio Makselės jaučiu. Pralaimėjo Kazio jautis: perdurtu šonu galviją paskui teko pripjauti.

Pilypas buvo savaip padykęs pusbernis: jis savo jaučiams peiliu pasmailindavęs ragus, kad tie aštresni būtų ir priešininkui skaudžiau durtų.

* * *

Bene ketverių metų vaikėzas Pilypukas kartą vasaros popietę nuėjo žirniauti į Paulauskų klonelę – ten, kur už Marčiulių galo, už Molakasos skiriasi keliai į Mergežerį ir Moliadugnį. Pažirniavęs vaikas kažkodėl nėjo namo, o patraukė keliu link Mergežerio. Priėjęs Varėnos–Perlojos kelią, pasuko į dešinę. Ėjo, kol vakarop pavargęs nuvirto prie pakelės ėglio pailsėti...

Keliu nuo Varėnos kaip tik ėjo du vyrai perlojiškiai. Išgirdo jie inkščiantį vaiką – mat tą skruzdėlės užpuolė. Paėmė mažą nelaimėlį ir atnešė Girežerin, kur vaiko pasigedusi Pilypo šeima jau sėdo vakarienės.

* * *

Pajuokavo kartą su Pilypu, jau Salovartėje įsikūrusiu daugelio vaikų tėvu, Kaune gyvenęs salovartiškis Ramas Baublys.

Einant jiedviem Nemuno gatve, Baublys pasiūlė senam kaimynui: „Už-einam, dėde, va čia užvalgyti.“ Atidaręs duris, įleido senį. Tačiau tai buvo ne valgykla, o „mergų namas“ – kauniečiams gerai žinomas viešnamis. Mergelės apspito senį... Spjaudėsi paskui žmogus, keikdamas iš jo pasijuokusį jaunuolį.

* * *

Kartą Girežerio piemenys atginė karves prie Varėnos netoli geležinkelio. Ten prie raudonųjų žilvičių rado šviežiai supiltą kapelį, iš visų keturių pusių geležinkelio bėgių galais apdėtą. Kaip paskui sužinojo, tai buvo geležinkelio stoties viršininko ruso 8-mečio sūnaus kapelis. Jis buvo pirmasis palaidojimas Varėnoje II, anuomet rusų valdžios oficialiai Privetka vadintoje, 1914 m. pradžioje atidarytose stačiatikių kapinėse. Vėliau palaidota kažkokia elgetavusi moteris bei prilaidota žuvusių rusų kareivių. Ilgainiui kapinės tapo katalikų amžino poilsio vieta.

* * *

Kelias vasaras prieš II pasaul. karą Girežeryje gyvulius ganė skerdžius iš Mergežerio Juozas Miškinis, Pėpliu vadintas. Sodžiaus bernai buvo girdėję, kad pas skerdžiaus dukterį lankėsi svotai (piršliai), žinojo, kad dėl vestuvių nesutarta, tačiau leido sau pajuokauti:

– Dėde, tai ar bus veseilia? Ateitumėm pašokti... (Mat į vestuves pasišokti, ypač per vakarones – mergvakarį, nekviestas eidavo visų aplinkinių kaimų jaunimas.)

– Ne, berneliai, nebus veseilios! Nesusitarėm dėl pasogo (kraičio): jie paprašė penkių šimtų, o aš daviau tik tūkstantį, tai ir veseilios nebus.

Šimtai ir tūkstantis – to meto pinigai, zlotai. Štai kaip skerdžius aritmetiką išmanė!..

* * *

Skerdžių sodžius derėdavo nuo šv. Jurgio – balandžio 23 d.; karvių ir piemenų viršininkas ganiavą baigdavo per Visus šventus – lapkričio 1 d. Pavasarį ir rudenį gyvulius gindavo visai dienai, o vasarą – su rytagonėmis ir popietės išginimu (nors kai kur, pvz., Mančiagirėje, Žiūruose, gyvulius visai dienai gindavo ir per vasaros karščius). Beje, kai gyvulius gindavo visai dienai, iki pat XX a. vidurio mūsų sodžiuose buvo paprotys, kad lašinių bryzelį su agurku, kiaušinį ar sūrio riekę skerdžiaus pietums duodavo gospadinė, kurios namuose tą dieną pagal eilę skerdžius valgė, o duonai atsiriekti kepalą paduodavo pačiam skerdžiui.

Visos karvės kaimenėje turėjo vardus. Tik jais piemenys gyvulius šaukdavo. Galvijams tiko paukščių ir kitų gyvūnų vardai arba šiaip piemenų sugalvoti. Pasitaikydavo, kad karvei piemenų duotas vardas šeiminingams, ypač moterims, nepatikdavo. Viena karvė – Nugara, kita – Pištalieta, trečia – Genys. Juzios juodmargė ant aukštų kojų – tai Busilas. Iš žydų pirktą Scipro karvė – Žydauka, Jonuko – Sartėlė (sartėlėmis mūsųose vadinamos mažosios raudonosios, skaudžiai kandančios skruzdėlės), Aleksandros – Kašėlė ir Peteliškė, J. Miškinio žmonos atsivesta pasoginė – Girlenda, o Liudvikos gražaus margumo karvės – Gegutė ir Kozna.

* * *

Vaikai sodžiaus gyvulius – karves ir avis – ganydavo iš eilės: po dieną nuo karvės. Vienų Devintinių rytą išginė Korpio Marytė ir Jonuko Geltruda. Ganė prie Ciltėlio. Staiga mergelės mato: karvės bėga uodegas užrietusios, avys bliauna, o jas pasigauti bando vilkas. Piemenės rėkia, rankomis ploja, bet vilkas vieną avį vis tiek pasigavo ir miškan nusinešė. Ta nelaimėlė avytė Sciprui Naujaliui priklausė. Gyvulius parginus, vieni piemenės barė, kiti jas užstojo: argi gali vaikai su tokia kaimene susitvarkyti?..

* * *

Sodžiuje buvo du „komendantai“: vienas – baronas (avinas), visas juodas, riestais ragais, kitas – Damino Paulaičio tekis (kuilys). Jie visokių išdaigų pridarydavo. Baronas ragais išmušdavo tvartų duris ir gyvulius išleisdavo, tekis atlenkdavo uždarytų durų brūzuklius.

Kartą baronas užpuolė grybautiėjusią moteriškę. Pylė ragais į užpakalį, ir ta pargriuvo. Pakėlė galvą, žiūri: prieš ją juodas velnias, su ragais ir raudoną liežuvį iškišęs. Moteriškė žegnojasi, poteriauja ir rėkia. Kai tik pasijudina, velnias vėl puola. Vargšelę išgelbėjo Varėnon ėję vyrai. Vėliau abu piktadarius teko papjauti.

* * *

Kitąkart lenkų laikais keli Girežerio bernai nujojo naktigonėn net į Kiauliabalį – į raistą netoli Merkio beveik už dviejų kilometrų aukščiau Mitraukos. Sumigę naktigoniai pabudo nuo žemės dundėjimo: kažkas raiti ant arklių lėkė prie Merkio. Bernai pamanė, kad pavogė jų arklius, ir puolė iš paskos. Tačiau Lietuvos pasienio policininkas iš kitos Merkio pusės juos nuramino, kad tai ne jų arkliai. Pervaryti lenkų pusėje pavogti arkliai. Taigi būta sandorių tarp arkliavagių ir valstybės sienos saugotojų.

* * *

Kartą keli Girežerio bernai Varėnoje, toje vietoje, kur dabar Vytauto ir Vasario 16 gatvių sankryža, atsisėdę ant suolo prie jo atlošos prisegė iš Lietuvos parneštą plakatą: su kiaulės snukiu nupieštas J. Pilsudskis į Vilnių lenda...

Bernai pasitraukė atokiau ir stebi. Eina gatve lenkas policininkas. Pastebėję plakatą, priejo ir nuplėšė, bet kaltų nieiškojo.

* * *

Į laikraštį „Vilniaus rytojus“ 1935 m. balandžio 29 d. parašė Šv. Kazimiero dr-jos Varėnos skyriaus pirmininkas Vincas Navickas, pasirašęs slapyvardžiu Varėnon Buvis:

„Varėnoje apiplėšta bažnyčia. Didįjį šeštadienį prieš Velykas Girežerio kaimo mergaitės atnešė į bažnyčią nupirktą mažam altorėliui valioną su lietuviškomis juostomis. Gražiai papuošė altorėlį ir išėjo iš bažnyčios. Atėjo piktadaris – varėniškio Jono Vaišvilos sūnus ir nuplėšė nuo altorėlio visus papuošalus. Bažnyčioje buvę žmonės apie tai tuojau pranešė zakristijonui. Piktadarį sugavo, bet šis valioną jau buvo suplėšęs.

Varėnos parapijoje nėra nė vieno lenkiško kaimo. Pamaldos vieną sekmadienį vyksta lietuviškai, kitą lenkiškai. Tik išverstarankoviai padeda rožančių giedoti ir lenkiškai. Tokie: Šaramieta iš Girežerio, Česokas iš Barčių, Adomienė iš Varėnos ir Baltraus Aniulė iš Mitraukos. Tokie dar ir kitus prikalbinėja eiti giedoti lenkiškai.“

* * *

Panašus įvykis Varėnos bažnyčioje atsitikęs ir 1938 metais. Apie jį pasakojama P. Poškaus iš Barčių (slapyvardis P. Jamunis) Vilniujeėjusiam laikraščiui „Aidas“ rašytoje korespondencijoje „Kai gen. Raštikis su lietuviškomis vėliavomis pasitinkamas Varšuvoj, tuo laiku Varėnos bažnyčioje nuplėšiama lietuviški kaspiniai:“

„Varėnos bažnytėlėj jau nuo seniai įsigytas altorėlis, kurį procesijos metu nešdavo Moliadugnio mergaitės. Kad gražiau atrodytų, buvo papuoštas lietuviškais kaspiniukais. Gegužės mėn. 10 d. ryte dar tie kaspiniukai buvo, o po vakare atlaikytų lenkams gegužinių pamaldų nebekabėjo.“ Jie rasti susukti ir numesti į kampą bažnyčioje. „Matėsi, kad piktadariai gėdijosi įsidėti į kišenę.“ Apie tai sužinojusios moterėlės net ėmė verkti dėl išniekinto altorėlio. Nuėjo pas kleboną skųstis, bet tas atsakė, kad „tokių kaspinų nereikia vartoti, kurie ne visiems patinka.“ Gegužės 14 d., sekmadienį, klebonas per pamokslą nepriiminė to įvykio, o tik sakė, kad ateityje, kai bus einama procesija, „mergaitės

lietuvaitės negali vilkėti tautiškais drabužiais, o vien skalsiais baltais.“ Atrodo, kad dėl bažnytinio turto naikinimo klebonui nei šilta, nei šalta...

Po įvykio prie Trasninko 1938 m. kovo 11 d., kai Lietuvos pasienio policininkas Justas Lukoševičius mirtinai sužeidė į Lietuvos pusę įėjusį lenkų pasienietį Stanislavą Serafiną ir po to sekusio Lenkijos ultimatumo užmegzti diplomatinius santykius bei jo priėmimo nepaprastajame Lietuvos Seimo posėdyje kovo 19 d., Lietuvos krašto apsaugos ministras generolas Stasys Raštikis lankėsi Varšuvoje. Varėnos klebonu tuomet buvo Mečislovas Pšemenecas, žemaitis nuo Telšių, ne lenkomanas, dar daugiau, lenkų valdžia 1924 m. kovo 24 d. jam uždraudė dėstyti Vilniaus Vytauto Didžiojo gimnazijoje; matyt, po to kunigas kasdieninėje veikloje laviravo.

* * *

O štai B. Leonavičiaus 1937 m. rašyta informacija „Vilniaus rytojui“:

„Nemažo išpūdžio šiame kaime (Girežeryje. – *Aut. past.*) ir visoje apylinkeje padarė žinia, kad sekmadienio pavakarėje (5.IX Varėnoje vos tik sutemus) iki nesąmonės buvo peiliais sužalotas ilgametis šiame kaime buvusios Šv. Kazimiero draugijos pirmininkas Adomas Naujalis (tikriausiai A. Dvareckas?). Spėjama, kad jį supjaustė „per apsirikimą“ Matuizų kaimo jaunimas... Sužeistąjį artimiausiu traukiniu nugabeno į Senuose Trakuose esančią ligoninę. [...]“

* * *

„Vilniaus rytojui“ rašė ir girežeriškis Juozas Naujalis:

„1937 m. rugsėjo 29 d. per atlaidus švento Mykolo Girežeris atšventė pamaldas Varėnos bažnyčioj. Visas jaunimas nuėjom Mergežerin ant šokių. [...] Dar buvo tik 9 valanda, kai atėjo KOP'o seržantas iš Moliadugnio su penkiais kareiviais. [...] Mes visi sustojom šokti ir stovim, laukdami, kas čia bus, o Juozas Paulauskas iš Girežerio atėjo ir stojas prieš seržantą ramiai ir sako: „Pone seržante, aš čia atėjęs ant zabavos, daugiau čia nieko.“ Seržantas riktelėjo: „*Siadaj, kurwa twoja mać!*“

J. Paulauskas buvo neseniai grįžęs iš lenkų kariuomenės, kapralas, sakė žinąs visas taisykles. Seržantas riktelėjo antrą kartą. Prie jo pribėgo Juozo brolis Daminas, prašydamas pasigailėti brolio: jie atėję pakviesti kaip muzikantai.

Seržantas iškrėtė visus, bet nieko įtartino nerado. Tačiau nusivarė vyrus Moliadugnin ir pralaikė sargybos būstinėje iki kitos dienos dešimtos valandos. Paskui kareiviai juos nuvarė Varėnon į KOP batalioną, ištardė ir išlaikė nevalgiusius iki pavakarės 5 val.

* * *

„Vilniaus rytojaus“ archyve Mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekoje yra Petro Karlono (Mergažerio Petro) 1938 m. gegužės 28 d. apie Girežerį rašyta korespondencija jau lenkų valdžios uždarytam laikraščiui:

„Šio sodžiaus gyventojai Valentas Ščesnulevičius, Juozas Naujalis ir Krišius Ščesnulevičius neseniai visi trys vežė malkas Varėnon. Kelyje sutiko KOP'o kapitoną, kuris reikalavo duoti kelio, bet jie buvo su sunkiais vežimais, tad negalėjo, o kapitonas tuščiomis važiavo. Tai kapitonas in juos su nahaika, tie pabėgo į mišką, beginkliai žmonės. Tuomet kapitonas pakapojo jiems pakinktus, susidėjo savo vežiman ir nuvažiavo. Žmonės turėjo savimi traukti namo ratus, nes neturėjo pakinktų. Kitą dieną nuėjo Varėnos KOP'o batalionan pakinktų, tai dar gavo J. Naujalis keliskart nahaiku ir pakinktų nedavė. Vėliau grąžino, bet sugadytus. Girežeriškiai kreipėsi į vietos žandarmeriją su skundu, bet nieko nelaimėjo. Žada kreiptis į Vyriausiąją žandarmerijos štabą, tik nežino kur – Gardine ar Varšuvoje?“

KOP batalionų aukštesnioji valdžia buvo Gardine.

Toje pačioje korespondencijoje rašoma ir apie ką kita:

„Girežerio sodžiaus jaunimas siuva gražią bažnytinę vėliavą, kurią tikisi pašventinti birželio mėn. 16 d. Dievo kūno šventėje. Nors čia jaunimo nedaug yra, bet laikosi organizuotai. Šv. Kazimiero [draugijos] skyriaus netekom 1936 metais gruodžio mėn. Laikraščių Girežerin pareina 12 egz., iš jų ir 5 egz. „Aido“. Gyventojų mūsų sodž.[iuje] 12 namų.“

Laikraštis „Aidas“ ėjo nuo 1938 m. balandžio 29 d. vietoj lenkų uždaryto „Vilniaus rytojaus.“

* * *

Žmoną iš Girežerio paėmęs ir dar apie 1920 m. sodžiuje gyvenęs iš Vydenių kaimo kilęs Marijonas Varanavičius lenkų valdymo laikais kratėsi lietuviybės. Dirbdamas prie geležinkelio su Girežerio vyrais, jų prašydavo:

– Vyrai, jei bus valdininkai iš Gardino, tai tik jūs į mane nekalbėkit lietuviškai...

Varėnos geležinkelio stotis anuomet priklausė Gardino geležinkelio apygardai, todėl į Varėną atvažiuodavo tos apygardos tarnautojai. Tačiau tokiais atvejais girežeriškiai su išverstakailiu jo pykčiui tyčia kalbėdavo lietuviškai.

M. Varanavičius buvo bažnyčios šveicorius: balta kamža apsivilkęs, jis eidavo pirma aukas renkančio kunigo ir skirdavo jam kelią, barškindamas lazda su bumbulu.

Po II pasaul. karo Varanavičiaus duktė Rožė ištekdėjo už į atsargą išėjusio ir Varėnoje pasilikusio Raudonosios armijos artilerijos kapitono Konstantino Verenikino. Vyko kaimiečių varymas į kolektyvinius ūkius. Rajono Vykdomojo komiteto pirmininko pavaduotojas K. Verenikinas reiškėsi kaip ūkininkų išbuožinimo ir trėmimo į Sibirą aktyvus dalyvis. Pats M. Varanavičius iki praėjusio amžiaus 6-ojo dešimtmečio vidurio buvo vienintelės Varėnos pirties anoje geležinkelio pusėje pirtininkas.

* * *

Savotiškas rekordininkas buvo Juozas Miškinis. Pas merginas su piršliais jis važinėjo net 38 kartus ir žmonos vis neišsirinkdavo. Būdavo, kai tik šeštadienis, tai Juozas jau ir tupinėja kluonienoje apie vežimą – į piršlybas važiuos. Paskui jau net piršlių (svotų) nei Girežeryje, nei Mergežeryje negalėjo prisiprašyti. 38-ąją kartą važinėjo kažkur apie Valkininkus. Dėl vedybų taip pat nesusitarė ir dargi ligą parsivežė. Mat per pragėrus (piršlybas) prisišveitė kiaušininės, regis, keptos ant senų lašinių iš nešviežių kiaušinių (buvo vasa-ra). Apsinuodijo. Grįždamas per Varėną, sustojo turgaus aikštėje (dabar vieta priešais krautuvę Basanavičiaus ir Dzūkų gatvių kampe), raitosi vežime nuo pilvo skausmų... Pažįstami vyrai įnešė vargšelį į Jackaus Petro (Petro Naujalio) trobą ir pakvietė medicinos felčerį. Šis išplovė jaunikui vidurius.

Daugiau Juozas svotuosna nevažiavo. Patyliukais susitarė su mergina iš Mardasavo, pas kurią buvo prieš porą metų važinėjęs, bet ta liko neištekdėjusi, parsivežė ją prieš 1938 m. gavėnią ir atkėlė vestuves.

Juozui pinigų prisiųsdavo vyresnysis brolis iš Amerikos. Anas Miškinis Amerikoje buvo vedęs girežeriškės Petronėlės Sčesnulevičiūtės sesers dukterį Domicelę Oškutytę iš Varėnos I Antakalnio. Žmona vyrą vėliau pametė neva dėl to, kad tas pinigų siuntinėjęs tik savo broliui, o jos giminėms nieko neskirdavęs.

* * *

Kaip didelis brangininkas kadaise garsėjo Rudnios klebonas Aleksandras Raupelis. Vestuvių piršlys Aleksandras Sčesnulevičius kartą jam mokėjo už santuoką (paprastai mokėdavo piršliai, nors ir jaunikio pinigais). Kunigas paprašęs 15 zlotų.

- Aš per savaitę su arkliu dirbdamas tiek neuždirbu, – pabėdojo piršlys.
- Tu bolševikas! – sušuko Raupelis.
- Jei aš bolševikas, tai tu lupikas! – atsikirto Aleksandras.

Iš Klabinių kaimo (Molėtų r.) kilęs Raupelis rašėsi lietuviu, tačiau visada reiškėsi kaip aršus lenkomanas. Rudnios valdiškoje mokykloje vaikus tikybos

mokė lenkiškai. Nekrikštijo Vytauto vardu 1928 m. iš Gribašos sodžiaus atvežto vaikelio: toks vardas, atseit, žydiškas. Mergytę iš Kašėtų kaimo norėta pakrikštyti Aldonos vardu. Klebonas nesutiko, sakydamas, kad tokį vardą turinti jo kumelė. Krikstatėviu buvo „Ryto“ dr-jos skaityklos Kašėtose vedėjas M. Luneckis. Jis, matyt, apie tai ir parašė į laikraštį „Vilniaus rytojus“ (1933 m. vasario 15 d. Nr. 13).

* * *

1943 m. lapkričio 14 d., sekmadienį, keli sodžiaus bernai susirinko pas Petrą Česnulaitį-Petručį. Su jais buvo ir jau vedęs Adolfas Dvarėnas. Dėl kažko ten vyrai susiginčijo ar ką. Iki muštynių nepriėjo, tik Bolesių Naujalį, Cipro pro duris išstūmė, namo eiti liepė. Adolfą Česnulaitį tėvas namo parsivarė.

Namo nukūręs B. Naujalis pagriebė gerą peilį, grįžo ir iš užpakalio smeigė į nugaras gatve einantiems svainiams Vaclui Česnulaičiui ir Adolfui Dvarėnui. Paskui pabėgo. Adolfo žaizda buvo mažiau pavojinga – jis pagijo, o 20-metis Vaclas tuoj pat mirė. Jo žaizda buvo bent 12 cm gylio.

Bolesius Naujalis iš sodžiaus dingo: pasislėpė už keliolikos kilometrų pas seserį Stoniūnų kaime, kur netgi ryšius su raudonaisiais partizanais buvo užmezgęs. Sugrįžo tik 1944 m. vasarą, atėjus rusams. Giminės tikėjosi, kad pasveikęs A. Dvarėnas nedovanos. Toks Juozas B. iš Stoniūnų sakė Vaclo dėdei: „Šautuvą tai duotau, jei kam reikėt...“

* * *

Jono Česnulaičio trečioji duktė Geltruda 1952 m. ištekojo už Jono Šablinsko (gimusio 1931 m. vasario mėn.), kilusio iš Krokšlio kaimo. Jo tėvą už kažką sušaudė miškiniai partizanai. Po to gausi Šablinskių šeima persikėlė gyventi į Varėną. Archyvinių dokumentų VI rinkinio „Buržuazinių nacionalistų gaujų siautėjimas Dzūkijoje“ p. 150–151 yra Jono Šablinsko 1950 m. liepos 10 d. parodymai:

„1948 m. rugsėjo 27 d., rudenį, 9–10 val. vakaro, pas mus atėjo du banditai: vienas liko stovėti už durų, o kitas, ginkluotas šautuvu, užėjo į vidų ir paklausė: „Ar visi savi?“ Kada jam atsakėme, kad tik savi, banditas nuėmė nuo peties šautuvą ir du kartus iššovė į mano tėvą Petrą Šablinską, kuris sėdėjo ant lovos. Tada banditas, paėmęs tėvą už kojų, nutempė nuo lovos ant žemės ir dar kartą iššovė jam į galvą.

Banditas įspėjo, kad kol išauš, niekas neitų iš namų. Iš ryto aš ėjau į Rudnią pranešti apie tą įvykį. Kely sutikau liaudies gynėjus, einančius iš kito Krokšlio-Šumo kaimo galo, iš Stavario namų, kuris taip pat tą vakarą buvo nužudytas. Liaudies gynėjams aš ir pranešiau, kas įvyko.“

Milicininku tarnavęs J. Šablinskas mirė 1985 m. spalio pabaigoje, o Geltruda beveik po 30 metų – 2015 m. spalio viduryje. Abu palaidoti senosiose Varėnos kapinėse.

* * *

Per vienas Velykas du miškiniai partizanai, kurių bunkeris buvo visai netoli – prie Derėžnyčios Mielyne, atėjo į Girežerį kiaušiniuoti. Pradėjo nuo to galo, kur atėjo per pelkę, o baigė pas Marčiulius. Žinoma, prisirinko ne tik kiaušinių. Neturėdami nešuliui patogesnio daikto, nuo Jono Česnulaičio lovos paėmė namie austą paklodę, susidėjo gėrybes ir, paėmę už paklodės kampų, grįš atgal tuo pačiu keliu...

Tik žingtelėjo kelis žingsnius palei Damino Paulaičio tvorą, ogi už keliolikos metrų ties Krisiaus Naujaliao pirkia kareiviai enkavedistai! Miškiniai metė paklodę ir apsisukę, pro Petro ir Aleksandro Česnulaičių tvartus ir darželius, o paskui pro kluonus nukūrė į mišką. Kailius išnešė, o velykinis grobis teko kareiviams. Šie tuo nepasitenkino: ėjo per pirkias, krėtė ir žiūrėjo, ar neras kur panašios paklodės; tuomet kalčiausiu būtų pripažintas tų namų šeimininkas. Deja, nerado. O to paties audimo paklodės „sesuo“, tiesa, jau sudėvėta, kabojo užmesta ant kopėčių Jono Česnulaičio priemenėje. Kabojo dar nuo pernykštės vasaros, kai ta paklode iš daržo būdavo parnešama žolės kiaulėms ir kt. Priemenės prieblandoje enkavedistų žvilgsnis už paklodės neužkliuvo, ir Jonas didesnių nemalonumų išvengė.

Minėtinas dar vienas partizanų „žygis“ – Malvinos Naujalienės, Cipro žmonos, plaukų apkirpimas. Tik nežinia, už ką į „miško brolių“ nemalonę senyva moteriškė buvo patekusi.

* * *

Perlojos valsčiaus draudimo agentu kelis mėnesius dirbusį Aleksą (Olių) Česnulaitį, Petro, g. 1924 m., partizanai 1948 m. rugsėjo 22 d. nušovė Perlojoje, vienkiemyje per šokių vakarėlį. Kartu nušautas 18-metis Petras Maziukas. O Olius buvo partizanų ryšininkas, apylinkėje platinęs jų dainas. Oliaus sesuo Bronė Česnulaitytė, vėliau Svirskienė, su kitomis Girežerio merginomis karais nunešdavo patizanamams valgyti į bunkerį Mielyne.

Kažkada po 1950 metų į apleistą, apgriuvusį tą bunkerį įlindo pusbernis Algimantas Plokštys. Jo laimikis buvo partizanų paliktas žibalo butelis.

* * *

1950 m. gruodžio 17 d. vyko rinkimai į vietines tarybas. Kandidatais į jas užregistruoti du girežeriškiai. Apie juos lapkričio 27 d. Nr. 51 pranešė Varėnos rajono laikraštis „Tarybinis balsas“:

„Varėnos miestas. Apygarda Nr. 31. Dvarionis, Adomas, Liudo s., nepartinis, geležinkelininkas, iškeltas Varėnos geležinkelininkų.

Perlojos apylinkė. Apygarda Nr. 1. Česnulytė, Adelė, Alekso d., nepartinė, Perlojos septyniametės mokyklos mokytoja, iškelta Perlojos apyl.[inkės] vals-tiečių.“

Nepasitaikydavo atvejų, kad užregistruotas kandidatas nebūtų išrinktas.

* * *

Daminas Paulauskas-Paulaitis neprigirdėjo. Kartą apie 1970 m. Antanas Česnulis jaunystės draugą sutiko važiuojantį iš Varėnos nuo Prūdo kalno:

- Sveikas, Daminai!
- Nugi Varėnoj buvau!
- Kas Girežeryj girdėt?!
- Nugi va duonos nusipirkau ir vežuos!

* * *

Varėnoje gyvenęs Petro Lukšio-Agačiulio žentas, dukters Marcelės vyras Stasys Bernotas praėjusio amžiaus 7-tame dešimtmetyje dviračiu nuvažiavo meškerioti Varėnės upėje kažkur apie Lagerius už Varėnos I. Pasistatė dviratį krūmuose ir, netoliese žvejodamas, karts nuo karto žvilgčioja – dviratis stovi! Norėjo žmogus į kitą vietą pereiti ar jau namo važiuoti, prieina prie dviračio – ogi tik rėmai su rankenomis, ratų nėra – dviratis išmontuotas.

* * *

Taip pat Varėnoje gyvenusi Petro Naujalio (Jackaus Petro) duktė Marė tuoj po II pasaul. karo išsirengė ieškoti kažkur pradingusio savo vyro ar sugyventinio. Ruošėsi važiuoti traukiniu. O retai važinėję traukiniai anuomet būdavo sausakimšai žmonių prisigrūdę. Be to, Marė ne bet kaip norėjo važiuoti: su savimi pasiėmė ne tik krepšį, bet ir plūgelį bulvėms varinėti. Kuriam galui tą padargą tempėsi, tai tik ji viena žinojo. Konduktorė ar keleiviai moteriškės su plūgeliu į vagoną nenorėjo įsileisti, tačiau ši vis tiek veržėsi. Traukiniui pradėjus važiuoti, Marė nusprūdo nuo perono, ir vagono ratas nupjovė jai vienos kojos pėdą. Moteriškė paskui raišavo.

Marės dėdės Krisiaus Naujalio viena koja irgi buvo nesveika. Žmogui vaikščioti buvo sunkoka, tačiau kartais jis rasdavo išeitį: pasėta javą priakėdavo raitas ant arklio.

* * *

Be vienos kojos iki kelių kelerius metus prieš mirtį Švendubrėje gyveno Alfonsas Naujalis, Cipro. Vyras išėjo grybauti plonomis šliurėmis apsiavęs. Miške užsistojo ant kažkokio gelžgalio ir padūrė padą. Iš karto į gydytojus Alfonsas nesikreipė, dėl užkrėsto kraujo koja ėmė gangrenuoti ir ją teko amputuoti.

* * *

Praėjusio amžiaus antroje pusėje smarkiai augo Varėnos miestas. Daugelį medinių namų teko nugriauti. Toks likimas prieš 1990 metus ištiko ir Zenono bei Ievos Tamulevičių sodybą. Tuo tarpu amžiaus 9-tą dešimtmetį ėjusi Ieva Miškinytė-Tamulevičienė vyrą Zenoną nuo savęs atskyrė! Abu seniai už sodybą gavo po vieno kambario butą.

Kažkurio pavasario Didįjį penktadienį Z. Tamulevičius užėjo pas Česnulių Dzūkų gatvėje. Besikalbėdamas su šeimininku svečias sako Česnuliui:

– O jeigu mes, Antanai, iš pusės arklį nusipirktume? Tu ir tvartą turi...

– Arklį pirkti? Tu jį man dovanai duok, tai aš jo neimsiu. Kam tau arklys reikalingas?

– Va, dabar pavasaris, tai bulvių pasisodintume.

– Tai ar daug tau tų bulvių reikia? Kiek tu jų suvalgai?

– Iš rudens nusipirkau dvidešimt kilų, tai dar yra.

Šit kokia įpročio jėga! Visą amžių arklius ir kitus gyvulius laikęs Tamulevičius negalėjo nuo jų atprasti. Per pusę metų 20 kg bulvių nesuvalgė, bet norėjo turėti arklį joms pasisodinti!

* * *

Bent XX a. tarpukaryje sodžiaus jaunimas žiemą rengdavo pasivažinėjimus rogėmis nuo kalno. Roges, kuriomis šiaip jau su arkliais važinėdavo, nusiėmėdavo ant kalno už Aleksandro Sčesnulevičiaus kluono ir, suvirtę ant jų kiek tilpdavo, pasileisdavo į užšalusį ežerą. Kad rogės labiau slystų ir geriau įsivažiųotų, kalno šlaitą vandeniui apipildavo. Vargas būdavo nelaimėliui, kuris nuo rogių nupuldavo arba, dar blogiau, už jų skvernu užsikabindavo; su gero kai aplamdytais šonais toksai dažnai tik ant ežero atsigaudavo.

Nuobodokai kasdienybei pajvairinti jaunimas prasimanydavo ir kitokių pramogų. Per Užgavėnes, pasikinkęs arklius į roges ar važelius, vakarais pa-

sivažinėdavo po apylinkę. Kluonuose, viršum grendymo, kabindavo sūpynes. Kartą vienai merginai atsitiko nelaimė: iki pastogės pakilusi sūpuoklininkė kasomis užsikabino už lotos galo. Nusileido su išpeštu plaukų kuokštu. Oi, buvo verksmo!

Jaunimo šokiams pagrodavo Domininkas Paulauskas-Paulaitis. O sodžiuje būta gražaus jaunimo! Antai apie 1930 m. tik kavalierių buvo bent 11. Nuo 1940 m. Girežerio jaunimas pasižokti ėmė dažniau vaikščioti į Moliadugnį, kur buvo gera patalpa šokiams – mokyklos klase paversta lenkų pasieniečių kareivinių salė.

* * *

Antrosios Velykų dienos vakarą jaunimas lalaudavo: pradėjusi nuo galo, grupė giesmininkų eidavo per visą sodžių, linksmindama kaimynus oracijomis, specialiomis giesmėmis ir dainomis, žinoma, kaukydama už tai atlyginti kiaušiniais, pyragu, net degtinėle... Paskui kurioje nors pirkioje būdavo rengiamas pasivažišinimas surinktomis gėrybėmis.

Girežeriškiai lalauninkai neapsiribojo savo sodžiumi. Jie patraukdavo į Varėną, kur neaplenkdavo ir žydų. Sako, kad žydai netgi kviesdavosi linksmintojus ir įsižeisdavo, jeigu šie jų namus praleisdavo.

* * *

Per Kalėdas, Užgavėnes ar kitas šventes beišdykaujantis jaunimas pridarydavo visokių išdaigų. Daminui Paulaičiui kartą bernai į duris iš kiemo atrėmė stačią rąstelį. Duryš, kaip buvo įprasta sodžiuose, atsidarydavo į priemenės vidų. Daminui naktį prireikė eiti laukan savo reikalui. Kai atidarė duris, rąstelis virstelėjo į priemenę. Patamsy žmogus išsigando, pamane, kad plėšikas lenda. Rėkia žmonai: „Elena, duok kirvį, banditas lenda!“ Ta atlėkė su kirviu ir mato, kad ten rąstelis.

* * *

Damino Paulaičio pirkioje buvo išmūrytas tiesus kaminas – toks, kad iš vidaus pro jį dangus matėsi. Kartą bernai, užlipę ant stogo, kaminą stiklu uždengė. Paulaitis užkūrė pečių, o dūmai į pirkį eina. Šeimininkas pasižiūri kaminan – dangus matyti, bet dūmai kažkodėl vis tiek pirkion eina. Tris dienas žmogus kankinasi, kol aprūko stiklas. Tada suprato, kad kaminas stiklu uždengtas. Pakeiksnojo jaunimą, bet ką padarysi...

* * *

Sugalvodavo bernai ir kitaip pajuokauti. Ožį, ant kurio malkas pjaudavo, pakinkydavo kaip arklį. „Žirgū“ ant galvos uždėdavo pintinę (kašiką) ir iš

šiaudų pintą vainiką. Vežiką vaizduodavo ant ožio užsodintas medžio kelmas. Šitaip papuoštą „arklį“ pastatydavo kam nors po langu – pagąsdinimui.

* * *

Kaime mirė mažas vaikelis. Visas sodžius susirinko lankyti mirusiojo, tik Liudvikas Dvareckas nėjo. Mat su tų namų šeimininku buvo labai susipykęs. Sėdi namie vienas, ir staiga atsidaro durys. Nuėjo, uždarė, bet jos vėl atsidarė. Žmogus labai išsigando, stvėrė kailinius ir per duris išnėrė. Nulėkė į tą pirkį, kur gulėjo mažasis numirėlis. Žmonės žiūri: Liudvikas išvirkščiais kailiniais apsvilkęs, plaukai piestu pasišiaušę. Rodydamas į vaikelį karste, seniokas šaukia: „Tai jis mane atvijo, tai jis mane atvijo!“

* * *

Sodžiuje tik Plokščių šeima turėjo tokį gražų veidrodį su paausiuotais rėmais. Stovėjo jis pirkios kampe. Kartą Adolfas Plokštys susiruošė skust barzdą. Išsitraukė iš kelnų diržą ir pakabino prie sienos skustuvui pagalasti, o kad kelnės nenusmuktų, praskėtė kojas. Į kambarį įėjo maža dukrelė Renė, tačiau tėvui tuo metu kelnės nusmuko, ir mergaitė pamatė tėvo vyriškumą. Ėmė šaukti: „Mama, tėtai viduriai lenda, jis gal tuoj mirs!“

* * *

Agaciulio marti užsiimdavo būrimais. Dažnai pas ją rinkdavosi merginos. Kartą vienai iš jų būrėja sako: „Eik kieman, apkabink tvoros tuinelius (statinius, strikolius). Jei matysi, kad yra į porą, tai išteksi.“ Apkabino mergelė statinius ir skaičiuoja: „Tuinelis, tuinelis, Agaciulio Mikas durnelis, tuinelis, tuinelis...“ O už tvoros kaip tik gulėjo būrėjos vyras, Agaciulio sūnus Mikas; gal pagėręs jis buvo ar ką.

* * *

Kūčių vakarą susirinko Marčiulių mergos: trys Aleksandros, trys Jonuko ir viena Petrucio. Pastatė prieš langą akėčias, ant palangės dvi žvakes, kad jos akėčias apšviestų, susėdo ir laukia iki 24 val., koks bernas joms pasirodys. Pas-
kui viena sako: „Kažkas ateina.“ Žiūri: sukasi, sukasi ir išsisuko žmogaus veidas. Jonuko Damė šaukia: „Žiūrėkit, kokie žandeliai, o noselė, noselė!.. Man tokio vyro nereikia!“

Tačiau tai buvo Petrucio Antanas. Atsitūpęs ant akėčių, jis nusimovė kelnės ir parodė nuogą užpakalį, o mergos pamanė, kad tai vyro veidas.

* * *

Gale sodžiaus vienoje šeimoje augo nelabai sveika mergina, tačiau labai troškusi ištekti.

Kažkas jai patarė: jei per Kalėdas tris kartus perbėgsi per sodžią, tai greitai išteksi.

Mergina turėjo labai ilgus plaukus. Išsileidusi kasas bėga per kaimą, o priešais ateina vyras su armonika. Tai buvo į svečius ėjęs perlojiškis muzikantas. Abu išsigando vienas kito ir nukūrė kas sau. Nereikėjo merginai bėgti per sodžią tris kartus – užteko ir to vieno karto.

* * *

Vieną vakarą Bolesiaus Naujaliao namuose vyko jaunimo šokiai. Ruduo, tamsi naktis. Susimušė Girežerio ir Mergežerio bernai. Merginos išsilakstė, Geltruda Česnulaitytė bėgo į namus. O vyrai ir moterys nešiojo ilgus paltus, tad kartais buvo sunku atskirti, kur vyras, o kur moteriškė. Bernai palaikė Geltrudą vyruku ir nusivijo. Prie Damino Paulaičio namų Geltruda ėmė atsi-segioti paltą, šaukti, kad esanti mergina. Bernai paliko ją ramybėje. Šio nesusi-pratimo liudininkė buvo 12-metė Paulaičių Danutė: ji stovėjo prie savo namo ir stebėjo, kas vyksta. Iš trobos išėjusi mama ją subarė ir liepė eiti pirkion.

* * *

Girežeriškiai, kaip ir kiti kaimiečiai, sėdavo daug grikių. Po jų rovimo visi būdavo purvini, dulkinai ir po darbų eidavo į Žiežulį maudytis. Vyrai brisdavo nuo Varėnos pusės, kur ežeras gilesnis, moterys – nuo sodžiaus pusės. Maudydavosi visi nuogi, juo labiau, kad ir pritemdavo, ne ką įžiūrėsi.

Tik štai nuo kaimo atlekia kelių metrų aukščio baltas stulpas... Visi pradėjo rėkti: „Strokai rodosi!“ ir išsilakstė kas sau. Kiti parėjo tik saulei tekant, kol rūbus susirado. Pasirodo, išdaigą iškrėtė vienas kaimo bernas. Aukštas vyras paėmė ilgą irklą, apgaubė jį balta paklode ir iškėlė, visiems įvarydamas baimės. Prisipažino gal po mėnesio ir vos skūron negavo. Sakė, kad labai gražu buvo žiūrėti, kai tarp medžių mirgėjo nuogi pasturgaliai, ypač moterų.

* * *

Pusmergė Adelė Česnulytė, Aleksandro labai mėgo vaidinti mokytoją, kuria vėliau ir tapo. Sėdi keli vaikai prie stalo ir rašo. Adelė klausia: „Pasakykit, kam reikia batų?“ Tuo metu pro langą žiūrėjusi Jadvyga Naujalytė pamatė „basą“ varną: „Nugi farnai!“ – šūktelėjo šveplavusi mergaitė.

* * *

Kadaise, iki II pasaul. karo, iš kaimyninių sodžių Girežeris išsiskyrė savo kryžiais. Jie net trys stovėjo sodžiaus viduryje. Nebuvo aukšti ir labiau panašūs į koplytstulpius.

Už puskilometro nuo sodžiaus, smėlyne, kelių į Varėną ir nuo Mergežerio kryžkelėje, ilgai stovėjo XIX a. statytas kryžius. Statytas, maldaujant Dievulio, kad į rusų kariuomenę nepaimtų kažkurio Paulauskų vyro. Nukryžiuotojo figūra altorėlyje drožta iš medžio; kur iš Kristaus žaizdų tekėjęs kraujas, raudonai padažyta. Papuvęs kryžius 1950 m. pavasarį nuvirto, bet vėl buvo įkastas.

Moliadugnyje gyvenęs Julius Dvareckas pro tą kryžių kartais važiuodavo su anūku Alfonsu Dvarecku (1923–1993). Senelis anūką buvo pamokęs, kad einant ar važiuojant pro kryžių reikia ne tik kepurę nusiimti, bet ir persižegnoti arba net poterėlį sukalbėti. Tačiau kalbėti poterių vaikui nesinorėjo. Privaziuojant kryžių, Alpukas susigūždavo vežime už senelio nugaros ir paltuką ant galvos užsitraukdavo: Dievulis nuo kryžiaus jo nematys ir poterių kalbėti nereikės!..

Visai prastas žemas kryžius dar kurį laiką po II pasaul. karo stovėjęs kelio link Melnyčios dešinėje pusėje. Sodžiuje po karo prie savo sodybų kryžius pasistatė Adolfas Dvarėnas ir Vincas Korpys.

* * *

1944 m. liepą sugrįžę rusų kareiviai pasireiškė barbarišku elgesiu – mūsų žmonių mėgiamų gandrų šaudymu. Senius ir jaunikius paukščius Girežeryje sušaudė tiesiog ant lizdo, buvusio alksnyje paežerėje už Marčiulių galo.

Moliadugnyje į pamiškėje žirgčiojantį gandrą kareivis paleido serijėlę iš kulkosvaidžio.

* * *

Pasakojama, kad Prūdo klonėje tais laikais, kai Derėžnyčia XIX a. dar nebuvo patvenkta statomam malūnui, augo didelis egllynas. Vidušilių miškas anuomet nebuvo toks suaugęs, todėl iš sodžiaus matėsi eglių viršūnės. Eglėse perėjo daug laukinių karvelių. Tik kaip ta vieta anksčiau vadinosi, deja, nežinoma.

* * *

Kadaise, kol Nemunas aukščiau Kauno dar nebuvo užtventtas elektrinei, į Merkį ir sraunius jo intakus rudenį imdavo plūsti nerštui Baltijos lašišos. Tuo pačiu metu, nuo spalio pradžios, neršia ir geros vietinės žuvys – upėtakiai ir nuo jų beveik nesikiriantys šaliai. Tačiau apie tai mūsų žmonės, atrodo, ilgai

nežinojo. Sukruto tik po II pasaul. karo ir ėmė neršiančias žuvis žeberklais badyti.

Netgi į siaurutę Derėžnyčią įplaukdavo visai nemažos lašišos: tarp Melnyčios ir Daunoraisčio 1948 m. nudurta 8 kg svėrusi žuvis (Merkyje pasitaisydavo iki 25 kg lašišų). Žeberklus padarydavo vietos kalviai. Naktimis brakonieriaudavo su gagančiais – ant kotų kabančiais iš vielų pintais krepšiais su degančiais smalingais šakaliais: gagančių nešantis vyras ar pusbernis pašviečia ties žvyringais duburėliais, o kiti su žeberklu taikosi į aptiktą žuvį. Šitaip sugautas lašišas kartais parūkydavo. Tačiau vertingų ikrų sumaniai panaudoti nemokėjo: juos kepdavo, tie spragsėdami šokinėjo keptuvėje... Tereikėjo pasūdyti, pipirais pagardinti ir valgyti žalius. Su gagančiais naktimis žvejodavo – luokindavo ir mūsų seneliai bei proseneliai ežere prie sodžiaus ar tvenkinyje – Prūde. Beje, šalviai gyveno ir Žiežuliavočio šaltinyje; iki 15 cm dydžio žuvelių būdavo pastebima net prie Ciltėlio.

Pirmiesiems šalčiams sukausčius ežerus, tačiau sniegui dar neiškritus, vyrai eidavo patrankauti – mušti žuvų kuokomis. Patrankavimui labai tiko negilus Girežeris. Pastebėjęs žuvį, ypač arčiau pakraščio glūdinčią lydeką, vyriškis tvodavo jai medine kuoka ties galva, o paskui, kirviu prakirtęs ledą, apsvaigintą žuvį pasiimdavo, dažnai ją samteliu išgriebdamas.

Blogu dalyku nebuvo laikomas ir kitoks brakorieniavimas – kiškių bei lapių gaudymas žiemą. Pusberniai kiškiams spėsdavo kilpas ant giliame sniege išmintų žvėrelių takų, kilpas rišdami prie medžių ar nulaužtų pušaičių viršūnių; į pastaruoju būdu pastatytą kilpą įkliuvęs kiškis jos vielos negalėdavo nusukti, o tąsydavosi, kol nusibaigdavo. Lapės nuodytos „galkomis“ – nuodų prisodrintomis žuvimis. Nuodų pirkti „verslininkai“ gaudavo pas Varėnos žydus. Užnuodytą jauką girežeriškai dažniausiai išmėtydavo Užežerės pašlaitėse – moliadugniškių laukuose nuo Mielyno iki Platuko. Kailiukai, o dažnai ir kiškių mėsa, vėliau atsidurdavo pas žydus, kurie šitaip sumedžiotą grobį mielai supirkinėjo. Ežerėlyje būdavo statomi spąstai („geležys“) antims ir laukiams (vandens vištelėms).

* * *

Stambiausias mūsų krašto graužikas – bebras. Senovės Lietuvoje bebrų buvo itin gausu, tačiau prieš II pasaul. karą jie praktiškai išnyko. Nuo 1948 m. bebrus imta reaklimatizuoti, atvežus iš Rusijos (Voronežo) ir Baltarusijos rezervatų. Merkys su savo intakais žvėreliams labai patiko ir praėjusio amžiaus 7-tame dešimtmetyje mūsų krašto upeliuose jų buvo visur. Apie 1980 m. bebrai buvo surentę užtvanką prie Derėžnyčios ir iš Girežerio ežero ištekančio

upelio santakos. Pakeltas vanduo apsėmė raistą Derėžnyčios kairiajame krante ties Daunoraisčiu; nudžiūvę medžiai styrojo keletą metų.

Apie 2000 m. kelios bebrų šeimos įsikūrė Derėžnyčioje, kur į ją įteka Žiežuliavotis. Darbštūs graužikai nuleido ne vieną drebulę, karklą ar beržą, pagaliais ir dumblu užtvėrė upelių tėkmę. Pakilęs vanduo pasiekė per Prūdą einantį kelią iš Varėnos į Girežerį. Keli kaimo vyrai – Stasys Masalskas, Juozas Juozaitis ir Algirdas Juškevičius – vieną rugsėjo savaitgalį ėjo valyti upelio vagas, kad susikaupęs vanduo nubėgtų ir nesemtų kelio.

Šaltiniai ir literatūra

LIETUVOS CENTRINIS VALSTYBĖS ARCHYVAS

- Generalinis rinkimų komisariatas. Rinkėjų lapai. Varėnos valsčius. 1919 m. F.(ondas) 70, ap.(yrašas) 2, b.(yla) 5
- Lenkijos senato rinkimų sąrašas. 1938 m. Rinkiminė apylinkė Nr. 9. F. 70, ap. 3, b. 255
- Lietuvių Šv. Kazimiero draugija. Girežerio skyrius. F. 55, ap. 2, b. 575
- Varėnos II valsčiaus Mergežerio seniūnijos mokesniais apdėjimo reikalu rūšimis paskirstytų žemių sąrašas. 1941 m. F. 1251, ap. 1, b. 417
- Vidurinės Lietuvos seimo rinkimų lapai. 1921 m. Rinkiminės apygardos Nr. 5 Varėnos valsčiaus balsavimo apylinkė su būstine Varėnoje. F. 70, ap. 2, b. 194
- Vilniaus–Trakų apskrities storastija. Saugumo sektorius. Leidimai eiti į Lietuvą dirbti žemės. Varėnos valsčius. F. 55, ap. 2, b. 399, 606, 688
- Visasąjunginis gyventojų surašymas. 1959 m. Varėnos rajono surašymo lapai. Girežeris. F. R-363, ap. 18, b. 1031
- Visuotinis Lietuvos generalinės srities gyventojų surašymas 1942 m. gegužės 27 d. Eišiškių apskrities Varėnos II valsčius. Girežeris. F. R-743, ap. 2, b. 1481
- Žemių klasifikavimo aktai valstybinio žemės mokesčio dydžiui nustatyti. Varėnos valsčiaus Mergežerio bendruomenė. F. 1070, ap. 2, b. 73
- Vilniaus apygardos valstybinių miškų direkcija. Ežerų ir kitų vandens objektų nuoma Varėnos girininkijoje. 1924–1927 m. F. 149, ap. 1, b. 1231

LIETUVOS YPATINGOJO ARCHYVO LKP DOKUMENTŲ SKYRIUS

- Informacijos apie buržuazinių nacionalistų nužudytus asmenis ir teroristinę veiklą Varėnos, Vilkaviškio, Vilniaus, Zarasų apskrityse ir Vilniaus srityje. 1944–1962 m. F. 3377, ap. 55, b. 82

LIETUVOS VALSTYBĖS ISTORIJOS ARCHYVAS

- Apie činšinio Varėnos dvaro išnuomojimą. 1853–1854 m. F. 525, ap. 21, b. 691
- Apie duoklių tvarkymą Varėnos dvare. 1854–1868 m. F. 525, ap. 14, b. 433
- Apie kontrolinės liustracijos eigą Varėnos valstybiniame dvare. 1860–1869 m. F. 525, ap. 13, b. 3620
- Apie Varėnos dvaro atidavimą iki naujos liustracijos dvarininkui Chmelevskiui. 1841–1843 m. F. 525, ap. 13, b. 120

Apie Varėnos dvaro valstiečių pavertimą duoklininkais. 1849–1860 m. F. 525, ap. 1, b. 430

Trakų apskrities 3-čio skyriaus zemskinio viršininko byla. Bendras susirašinėjimas. 1915 m. F. 1205, ap. 1, b. 82

Trakų apskrities 3-čio skyriaus zemskinio viršininko byla. Kelių ir natūrinės prievolės. 1915 m. F. 1205, ap. 1, b. 88

Trakų apskrities 3-čio skyriaus zemskinis viršininkas. 1914–1915 m. F. 1205, ap. 1, b. 85

Trakų apskrities žemėtvarkos komisija. Gyvulių surašymo byla. 1915 m. F. 539, ap. 1, b. 510

Trakų apskrities žemėtvarkos komisijos byla su apskrities gyvenamųjų vietų sąrašais. 1913 m. F. 539, ap. 1, b. 310

Varėnos (I) bažnyčios metrikai. 1798–1801 m. ir 1802–1818 m. F. 604, ap. 13, b. 87 ir ap. 10, b. 176

Varėnos dvaro iliustracijos vykdymo byla. 1859 m. F. 525, ap. 4, b. 2944

Varėnos kaimo bendruomenės 1858 m. gegužės 2 d. revizijos sąrašas. F. 515, ap. 25, b. 113

Varėnos valstybinio dvaro bendrasis planas. 1856 m. F. 525, ap. 2, b. 3501

Varėnos valstybinio dvaro geografinis inventorių. 1855 m. F. 525, ap. 2, b. 3498

Varėnos valstybinio dvaro iliustracija. 1840–1859 m. F. 525, ap. 4, b. 2115

Varėnos valstybinio dvaro ribų ir riboženklių aprašymas. Varėnos dvaro geografinis inventorių. 1856 m. F. 525, ap. 2, b. 3497

Varėnos valstybinio dvaro valstiečių skundų prieš valdytoją Chmelevskį bei apie valstiečių nepaklusnumą viršininkams ir dvaro valdybai byla. 1843–1847 m. F. 525, ap. 13, b. 169

Varėnos valstybinio dvaro 1811 m. revizijos sąrašas. F. 515, ap. 15, b. 203

Varėnos valstybinio dvaro 1816 m. revizijos žinios. F. 515, ap. 15, b. 298

Varėnos valstybinio dvaro 1819 m. papildoma revizija. F. 515, ap. 15, b. 303

Varėnos valstybinio dvaro 1848 m. inventorių. F. 525, ap. 4, b. 915

Varėnos valstybinio dvaro 1850 m. 9-osios papildomos revizijos sąrašas. F. 515, ap. 15, b. 919

Vilniaus gubernijos valdyba. 1806–1810 m. F. 381, ap. 1, b. 193

Vilniaus mokesčių rūmai. Varėnos kaimo bendruomenės 1858 m. gegužės 2 d. revizijos sąrašas. F. 515, ap. 15, b. 993

Žemės padalijimas Varėnos valstybiniame dvare. 1867–1870 m. F. 525, ap. 4, b. 3039

Žinios apie Varėnos kaimo bendruomenę Varėnos valstybiniam dvare, sudarytos 1859 m. balandžio 28 d. F. 525, ap. 4, b. 2948

LIETUOS MOKSLŲ AKADEMIJOS VRUBLEVSKIŲ BIBLIOTEKOS RANKRAŠČIŲ SKYRIUS

Buvusios Daugų parapijos įvairių luomų ir abiejų lyčių gyventojų 1795 m. sąrašas. F. 11, b. 41

Girežerio lietuvių Šv. Kazimiero draugijos skyrius. 1929–1936 m. F. 175, b. 132
 Laikraščio „Aidas“ redakcija. 1938 m. F. 247, b. 463, 464
 Laikraščio „Vilniaus rytojus“ redakcija. 1935–1938 m. F. 246, b. 1646, 1693, 1724, 1729, 1730
 Lietuvių Šv. Kazimiero draugijos Centro Valdybos priimtų narių iš provincijos knygos. 1 dalis. F. 175, b. 628/1
 „Ryto“ draugijos mokytojų, mokyklų ir skaityklų sąrašai. F. 67, b. 195/1, 195/2
 „Ryto“ mokykla Girežeryje. 1930–1933 m. F. 67, b. 293
 Tautinio Vilniaus lietuvių komiteto pranešimas Lenkijos piliečiams apie lietuvių padėtį Vilniaus krašte ir lietuviškas mokyklas 1935–1938 m. F. 254, b. 558
 Varėnos girininkijos ir miestelio inventorių, LDK išdo rūmininko Motiejaus Gudžio surašytas 1712 m. balandžio 18 d. F. 11, b. 20
 Varėnos seniūnijos 1785 m. birželio 20 d. mokesčių inventorių. F. 11, b. 11
 Varėnos seniūnijos 1798 m. inventorių. F. 11, b. 7
 Vilniaus lietuvių Šv. Kazimiero dr-jos susirašinėjimas su Vilniaus–Trakų apskrities storastija. F. 179, b. 487

* * *

Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto Lietuvių tautosakos archyvas, rinkiniai
 Nr. 1223, 2936, 5435

* * *

Lietuvos statistikos departamento Informacijos skyrius

* * *

Buržuazinių nacionalistų gaujų siautėjimas Dzūkijoje. Archyviniai dokumentai, VI rinkinys. Vilnius, 1964
 Conflit Polono-Lithuanien. Question de Vilna 1918–1924. Kaunas, 1924
 Dancevičienės Marijos informacija ir nuotraukos
 Česnulis Antano pasakojimai (rankraštis)
 Česnulis P. Nužmogintieji. Vilniečių Golgota lenkų okupacijoje. Hamilton, Canada, 1973
 Dzūkų melodijos. Vilnius, 1981
 „Giružis“, 2007, Nr. 55
 „Jaunimo draugas“, 1936, Nr. 8
 „Jaunoji karta“, 1933, Nr. 3
 Juškevičiaus Algirdo užrašai ir nuotraukos
 Kašėtienės Stasės nuotraukos
 Leonavičienės Marijonos rankraščiai
 Liaukevičienės Marijos pateiktos nuotraukos
 Lietuviškoji enciklopedija, t. 9. Kaunas, 1941
 Lietuvių tautosaka, I tomas. Dainos. Vilnius, 1962
 Lietuvių tautosaka, užrašyta 1944–1956. Vilnius, 1957
 Lietuvos gyventojų genocidas, II tomas, A–J, 1944–1947. Vilnius, 1998
 Lietuvos TSR administracinio-teritorinio suskirstymo žinynas, II dalis. Vilnius, 1976

- Martinkėnas V. Vilniaus krašto lietuviškos mokyklos ir skaityklos 1919–1939 metais. Vilnius, 1898
- Mažoji lietuviškoji tarybinė enciklopedija, t. 1. Vilnius, 1966
- „Mūsų Vilnius“, 1932, Nr. 14, 20–21, 27; 1933, Nr. 1, 3, 5
- Rimantienė R. Akmens amžius Lietuvoje. Vilnius, 1984
- Skamarakienės Onos pasakojimai ir nuotraukos
- Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich, tom II. Warszawa, 1881
- Szukiewicz W. Poszukiwania archeologiczne w powiatach Lidzkim i Trockim (gub. Wileńska). [Wilno, 1901]
- Szukiewicz W. Szkice z archeologii przedhistorycznej Litwy. Część I-sza. Epoka kamienna w gub. Wileńskiej. Wilno, 1901
- Šatavičius E. Archeologiniai žvalgymai ir žvalgomieji tyrimai Pietų ir Rytų Lietuvoje // Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 2007 metais. Vilnius, 2008
- Šatavičius E. Archeologiniai žvalgymai ir žvalgomieji tyrimai Pietų ir Rytų Lietuvoje // Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 2008 m. Vilnius, 2009
- Šatavičius E. Žvalgymai ir žvalgomieji tyrimai Pietų ir Rytų Lietuvoje // Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 2006 metais. Vilnius, 2007
- Šinkūno Gedimino turimi Juozo Miškinio dokumentai, nuotraukos
- „Merkio kraštas“, 2009 m. lapkričio 17 d.
- „Tarybinis balsas“, 1950, Nr. 24, 51; 1951, Nr. 55
- „Trimitas“, 1933, Nr. 4
- Vanagas A. Lietuvių hidronimų etimologinis žodynas. Vilnius, 1981
- Varguolių dainos. Vilniaus krašto lietuvių liaudies dainų tekstas ir melodijos. Paruošė kun. B. Bieliauskas. Vilnius, 1936
- „Vilniaus rytojus“, 1933, Nr. 13
- „Voruta“, 2013, Nr. 5, 21
- Виленская губернія. Вильна, 1905
- Виленскій временникъ. Вильна, 1909

Turiny

Ižanga	5
Aplinka ir sodžiaus pradmenys	7
XIX amžius	14
Fabrikai	27
XX a. pradžia	31
I pasaulinis karas	34
Veržiasi lenkai!	37
Lenkų laikai	40
Mokyklos.	58
Šv. Kazimiero draugijos skyrius	67
Trumpa laisvė be okupantų	75
Pirmoji bolševikų okupacija	77
Vokiečių naciai	81
Komunistų valdžios antrasis laikotarpis	85
Naujausi laikai	92
Literatūriniai bandymai.	95
Giražerio byla	95
Giražeris.	98
Pamąstymai apie tėviškę.	100
Anūkės pasakoja apie senelį	101
Iš girežeriškių tautosakos	103
Dainos	103
O. Naujūnienė	103
O. Naujalienė.	107
M. Valickienė.	109
M. Leonavičienė, A. Vaitkevičienė	117
A. Česnulis.	120
M. Dvarėnienė.	124
Sakmės.	127
Margumynas.	129
Šaltiniai ir literatūra.	163

Vytautas Valentinas Česnulis

Če441 Tarp ežerų ir girių. Girežerio kaimo istorija / Vytautas Valentinas Česnulis. – Trakai: Voruta, 2016. – 168 p. + 40 p. nuotraukų.

ISBN 978-609-8102-11-6

Knyga „Tarp ežerų ir girių“ – tai istoriniais šaltiniais pagrįsta Girežerio kaimo istorija. Tarp miškų, tarpuežerėse glūdintis kaimelis dabar priklauso Varėnos r. Varėnos seniūnijai.

Leidinyje pagal archeologinius šaltinius apibūdinta vietovės priešistorė ir nuo XVIII a. antrosios pusės žinomas senajam Varėnos dvarui priklausęs Girežeris bei jo gyventojai. Sodžiaus istorija apžvelgta laikotarpiais – nuo XVIII a. pabaigos per XIX a. ir XX a. pradžią, lenkų okupaciją 1920–1939 m., hitlerininkų okupaciją ir abu bolševizmo laikotarpius. Trumpai paliestas šių dienų kaimo gyvenimas. Atskiri skyreliai pašvęsti prie sodžiaus buvusioms įmonėlėms, lenkų valdymo metais – mokykloms ir Šv. Kazimiero dr-jos skyriui. Pateikiamas pluoštas girežeriškių tautosakos – dainų ir sakmių. Skyriuje „Margumynas“ spausdinami įvairūs kaimo gyventojų nutikimai, sodžiaus atgarsiai spaudoje ir kt.

Knyga iliustruota dokumentų faksimilėmis. Atskirai pridėta 40 puslapių nuotraukų.

UDK 94(474.5)

Vytautas Valentinas Česnulis
TARP EŽERŲ IR GIRIŲ
Girežerio kaimo istorija

Maketavo *Birutė Vilutienė*

2016-10-31, 13 leidybos lankų. Tiražas 500 egz. Užs. Nr.
Išleido VšĮ *Vorutos* fondas, Naujoji g. 16, LT-21111 Trakai
Vyriausiasis redaktorius *Juozas Vercinkevičius*,
redaktorė *Irma Stadalnykaitė*, el. p. vorutosfondas@voruta.lt
Spausdino UAB „BALTO print“, Utenos g. 41A, LT-08217 Vilnius

Girežerio piliakalnis

Ona Naujalytė-Naujūnienė

Jadvyga Kašėtaitė-Naujalienė

Geležinkelietis Adomas Dvareckas

Ona Sčesnulevičiūtė-Sukackienė

Mikas Paulaitis

*Archeologas Vandalinas
Šukevičius*

Antosė Česnulytė (kairėje) su drauge

Marija Zapasnikienė ir Ona Naujalienė (dešinėje)

Adolfas Česnulaitis, Aleksandro

Petras Naujalis, Juzės s.

*Juzė Naujalienė su vaikais Stase,
Jonu ir Petru*

*Marytė Naujalienė (viduryje)
su viešniomis iš Leningrado*

*Ona Naujalienė, Adolfas Naujalis
ir Stasė Naujalytė su svečiais iš
Varėnos*

*Iš kairės: Zapasnikai iš Varėnos,
Jonas Naujalis, Stasė Naujalytė,
Juzė Naujalienė*

Šv. Kazimiero dr-jos skyrius (kitaip – Girežerio teatras). Stovi centre iš kairės: Petras Sčesnulevičius, Antanina Naujalytė-Dvareckienė, Jonas Sčesnulevičius, Ona Pigagaitė-Naujalienė, Aleksandras Sčesnulevičius; sėdi (iš kairės): Juozas Miškinis, Rožė Miškinytė-Plokštienė, Naujalis, Adomas Dvareckas su sūneliu Stasiu, Marija Sčesnulevičiūtė-Dvarėnienė, Krisius Sčesnulevičius, Paulina Miškinytė-Naujalienė; guli Adolfas Plokštys (kairėje) ir Naujalis

Girežerio merginos procesijoje Varėnos bažnyčios šventoriuje

Danutė Paulaitytė (kairėje) ir Gražina Naujalytė

Stasė ir Gražina Naujalytės

Naujalytės: Jadzė (kairėje) ir Marytė

Stasė Barčiūtė-Juknevičienė

Vaizdelis iš Stasės Naujalytės vestuvių

Vaclo Staniulio dukrelės laidotuvės

Senasis kaimo kryžius

Naujojo kryžiaus statymo talkininkai

*Girežerio merginos neša sodžiaus
vėliavą per procesiją Varėnos
bažnyčios šventoriuje; pirmoji
kairėje – Jadvyga Naujalytė*

*Marija ir Adolfas Česnulaičiai su
Algiku Svirsku*

*Jadzė Naujalytė (kairėje)
ir Marytė Paulaitytė*

*Vaikai: iš kairės – Stasė ir Janina Staniulytės, tarp jų
Petras ir Juozas Ciūniai bei nežinomas mažylis*

Stasė Staniulytė, Petras Ciūnys, Janina Staniulytė

*Iš kairės: Marytė Dvarionytė,
Marytė Česnulaitytė, Aleksandro,
Domicelė Česnulaitytė,
Onutė Naujalytė*

*Stasė Naujalytė (dešinėje) su teta
Marija Zapasnikiene*

*Iš kairės: Marytė Dvarionytė,
Marytė Dvareckaitė-Jatkevičienė...*

*Ona Naujalienė (kairėje) dirbo
geležinkelyje*

*Paulina Naujalienė su sūnum Stasiu, Paulauskienė su dukrele,
Antanina Dvareckienė su sūnumi Stasiu ir dukrele Maryte*

Lapkričio saulė. Už miško – Žiežulis

Naujasis kryžius

Prie geležinkelio dirbę Girežerio vyrai 1930 m. Stovi (iš dešinės): Petras Paulaitis, Valentas Česnulaitis, Antanas Česnulis... Sėdi Adomas Dvareckas, guli Petras Dvareckas

*Stasės Česnulaitytės vyras Vladas
Zaraskas su žmonos tetos vyru
Jonu Kvaraciejumi. 1970 m.*

*Adolfas Česnulaitis
su žmona Marija*

Malūno gatvė

*Damė Česnulaitytė-Petrušienė
su sesers Geltrudos vyru
Jonu Šablinsku. 1970 m.*

Petras Naujalis, Juozo

*Iš kairės: Vincas Dvarionis... Marija Dvareckaitė-Jatkevičienė (4), Jadzė
Dvareckaitė-Labukienė, Marija Česnulevičiūtė (?), Marija Dvarionytė*

Aleksandro Česnulaičio šeimyna. Sėdi: sūnus Adolfas, Aleksandras su anūku Algiuku Svirsku, Adolfo žmona Marija; stovi (iš kairės): žmona, dukters Marijos vyras Jonas Dailidė, dukterys Marija, Antanina ir Adelė, žentas Juozas Svirskas

Juozo Miškinio pirkios langas

Taip kastas Gedimino Šinkūno šulinys

*Iš kairės: Marija Dvarionytė-Česnulaitienė, Adolfas Česnulaitis,
Marija Česnulaitytė-Dailidienė, Vincas Dvarionis*

Iš kairės: Gražina Naujalytė, Adomas Dvareckas, Marija Zapasnikienė, Antanina Dvareckienė, Zapasnikas

Miškas prie kaimo po 2010 m. viesulo

*Ona Naujalienė (pirma iš dešinės) su svečiais iš Leningrado;
viduryje – dukra Gražina*

2016 m. gandrązdis liko tuščias...

*Ona Naujūnienė su dukromis Maryte Dancevičiene (kairėje) ir
Jadvyga Kibirkštiene (viduryje). 2007 m.*

*Iš kairės: pirmą – Jadvyga Naujalytė, trečia – Marytė Naujalytė, ketvirtas –
Juozas Palaitis*

Girėžerio ir Moliadugnio jaunimas apie 1950 m. Iš kairės: sėdi – Antosė Miškinytė, Geltruda Česnulaitytė, Antanas Česnulaitis, Juozas Miškinis, Bronė Česnulaitytė, Marytė Miškinytė; stovi pirmoje eilėje – Jonas Miškinis, Jonas Dvareckas, Alfonsas Makselė, Birutė Makselytė, už jų kairėje Jonas Keršys...

*Gražina Naujalytė-Masalskienė
su vaikais*

*Priekyje iš kairės: Juzė Naujalienė,
Grażina Naujalytė, Ona Naujalienė
(?), Adomas Dvareckas*

Ona Naujalienė su vaikais Maryte, Adolfu, Gražina

Dzūkų gatvėje Varėnoje 1955 m. vasarą. Iš kairės: Rimtautas Česnulis, girežeriškio Pilypo Česnulevičiaus duktė Barbora Milinavičienė, Stasys Milinavičius su dukrele Zolyte, Juozas Arbačiauskas, Vanda Česnulienė, Onutė Dvareckaitė, Antosė Dvareckienė, Antanas Česnulis

Rusijos Irkutsko srities Usoljės r. Bolšoje Žilkino kaime. Iš kairės: Onos Dvareckaitės-Čaplikienės žentas, dukros Julytės vyras, Čaplikienė, dukros Julytė ir Birutė su vyru bei ten gyvenę lietuviai

Onos Dvareckaitės-Čaplikienės vaikai (iš kairės): Vytas, Julytė, Birutė, jos vyras su dukrele Onute

Paulina ir Petras Naujaliai su sūnumi Stasiu ir anūku Evaldu

Paulina Naujalienė su drauge Girežeryje

Petras ir Paulina Naujaliai Varėnoje

Gražina Naujalytė

Aleksandras Česnulaitis, Edvardo

*Antanas Česnulis su seserimi
Ieva Ščesnulevičiūte-Dringeliene*

*Stasys Dvareckas (kairėje)
su knygos autoriumi 1955 m.*

Iš kairės: Genė Naujalienė, Stasys Česnulaitis, Jonas Naujalis, Stasio žmona

*Ilgas girežeriškių
stalas 2007 m.*

To paties stalo dalis

Štai kokia graži kompanija 2007 m.!

2007 m. pietų stalo detalė

Sueigos dalyvius linksmina muzikantas Stasys Ulbinas. 2007 m.

Algirdo Juškevičiaus drožybės mokymų dalyviai 2010 m.

A. Juškevičiaus drožybės mokymų „Senujų žaislų dirbtuvėlė” dalyviai su savo pasigamintais skraidukais. 2014 m.

A. Juškevičiaus kūrybinėse dirbtuvėse drožti šaukštus 2015 m. mokėsi Ayako ir Tomoko iš Japonijos

Dabartinio kaimo vaizdelis

Iš šių rąstų M. Vyšniauskas padarys kryžių

Kryždirbys Mindaugas Vyšniauskas

*Jadvyga Česnulaitytė-Čaplikienė
(kairėje) ir Onos Sukackienės anūkė
Marijona Sukackaitė-Jankauskienė.
1970 m.*

Nauja pralaida Prūde kelyje į Girežerį

Pastačius naujų kryžių, bendri pietūs

...Ir bendra skambi daina

*Petro Naujalia, Jackaus s., laidotuvės. Su balta skarele dešinėje –
Jadvyga Naujalienė*

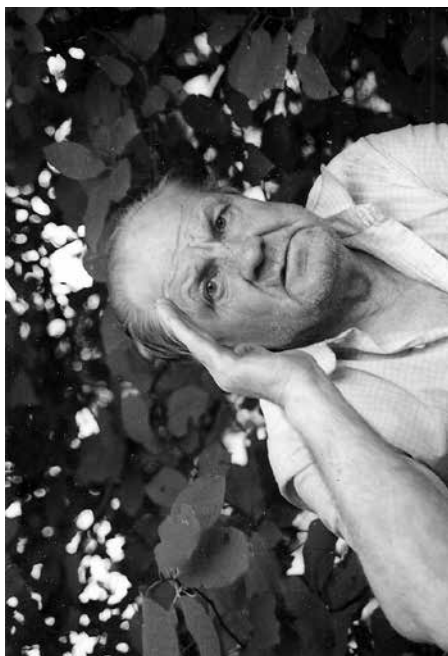
Į ežerėlį gražu pažiūrėti...

Bronius Naujalis su sūnumi Vytautu

Girežerio žentas Zigmas Kašėta iš Mergėžerio

Adolfas Česnulaitis, Valento

Stasys Masalskas

Bebrų patvenkta Derėžnyčia

Vyrai valo upę po bebrų veiklos

ISBN 978-609-8102-11-6

9 786098 102116